

LAUREA

AMMATTIKORKEAKOULU

Yhdessä enemmän

Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen koulussa - näkökulmia syrjäytymiseen

Lindberg, Iida

Partanen, Saara

2017 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen koulussa - näkökulmia syrjäytymiseen

Sosiaalisen kuntoutuksen ja terveyden edistämisen johtaminen ja kehittäminen

Opinnäytetyö
Marraskuu, 2017

Virhe. Tiedostossa ei ole määritetyn tyylistä tekstiä.

Iida Lindberg & Saara Partanen

2017

2017

Sivumäärä 79

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, mitä lasten ja nuorten sekä ammattilaisten mielestä syrjäytyminen on, mikä sitä aiheuttaa ja miten sitä voitaisiin ennaltaehkäistä kouluissa. Tutkimuskysymykset kysyttiin Rajamäen ala- ja yläkoululaisilta, monialaisen työryhmän jäseniltä, oppilashuoltoryhmiltä sekä koulu- ja opiskeluterveydenhoitajilta. Opinnäytetyön tiedonkeruu toteutettiin yksilö- ja ryhmähaastatteluina. Aineisto käsiteltiin sisällönanalyysia käyttäen. Tavoitteena oli miettiä keinoja syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn tulosten perusteella, jotta syrjäytymistä ei tapahtuisi. Lasten ja nuorten syrjäytymistä on viime vuosina tutkittu, mutta näissä tutkimuksissa lasten ja nuorten ääni on jäänyt toissijaiseksi. Tämän opinnäytetyön kautta halutaan saada heidän äänensä kuuluviin.

Lapsuuden ja nuoruuden merkitys on noussut sivuuttamattomaan asemaan sekä julkisessa että tieteellisessä keskustelussa. Lasten ja nuorten syrjäytymisriski tulisi tunnistaa aiemmin ja ammattilaisilla tulisi olla enemmän välineitä ja valmiuksia sen tunnistamiseen. Syrjäytymisestä puhutaan tällä hetkellä paljon, myös eri medioissa. Se näkyy kouluterveydenhuollossa lasten ja nuorten lisääntyneenä huonovointisuutena. Lisäksi syrjäytymisellä on runsaasti taloudellisia ulottuvuuksia. Syrjäytymisen ennaltaehkäisevällä työllä voidaan merkittävästi parantaa lasten ja nuorten koettua hyvinvointia, sekä tukea lasten ja nuorten yhteiskunnallista asemaa. Se parantaa heidän osallisuuttaan ja tukee myöhemmin elämässä työllistymistä ja työssä jaksamista. Ennaltaehkäisevällä työllä pystytään myös vaikuttamaan lapsen ja nuoren kuulumisuuden tunteeseen, jotta he kokevat olevansa osa sosiaalista ryhmää.

Lähes kaikki lapset ja nuoret kokivat syrjäytymisen olevan sosiaalista syrjäytymistä. Oppilaat kokivat syrjäytymisen olevan kaveriporukan ulkopuolelle jäämistä ja sitä, ettei oteta leikkiin mukaan. Oppilaiden vastauksissa näkyi sekä ulkopuolelle jättäminen, että ulkopuolelle jääminen. Ammattilaisten vastauksissa syrjäytymisen tarkoitusta pohdittiin oppilaisiin verrattuna huomattavasti laajemmassa kontekstissa. Sen nähtiin olevan pitkälti yhteiskunnan määrittelemää. Suurimmaksi vastausryhmäksi niin oppilaiden kuin ammattilaisten vastauksissa nousi itseensä liittyvät tekijät, kun kysyttiin minkälaiset asiat syrjäytymistä aiheuttavat. Toiseksi suurimman vastausryhmän muodostivat ympäristöön liittyvät tekijät, kuten kiusaaminen. Oppilaiden vastauksissa syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn korostuivat omaan toimintaan liittyvät tekijät. Vastauksissa tuli esiin toisten ystävällinen kohtelu ja se, ettei ketään kiusattaisi. Ammattilaisten vastauksista valtaosa käsitteli koulun henkilökunnan ja muiden ammattiryhmien ennaltaehkäisevää toimintaa.

Saatujen tulosten pohjalta laadittiin kunnalle kehittämissuosituksia syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseksi. Suosituksissa korostuivat muun muassa resurssien riittävyys, kodin ja koulun tiivis yhteistyö, moniammatillisen yhteistyön laajempi käyttö sekä kouluissa tehtävä ennaltaehkäisevä työ. Ennaltaehkäisevän työn osalta tulisi kiinnittää huomiota selkeiden toimintamallien käyttöönottoon, esimerkiksi kiusaamistilanteissa.

Asiasanat: lapset, nuoret, syrjäytyminen, hyvinvointi

Promoting of the wellbeing of children and adolescents in school - perspectives on exclusion
Iida Lindberg & Saara Partanen

Year	2017	Pages	79
------	------	-------	----

The purpose of this thesis was to find out what is considered exclusion according to children, adolescents and professionals, what causes it and how it can be prevented in schools. The research questions were posed to students, members of the multidisciplinary team, the student healthcare team and public health nurses. Data collection for the thesis was implemented by individual and group interviews, and the material was processed using content analysis. The aim was to think about ways to prevent exclusion based on the results, so that exclusion would not occur. Exclusion of children and young people has been studied extensively in recent years, but the voice of children and adolescents has remained secondary. This thesis aims at making their voices heard.

The importance of childhood and youth has gained a significant position in both public and scientific discussion. The risk of exclusion of children and young people should be identified earlier and professionals should have more tools and capabilities to do so. There has been much talk about exclusion, also in different media. It is reflected in school healthcare as an increased malaise of children and adolescents, and it also has economic dimensions. Preventive measures can significantly improve the wellbeing of children and adolescents, as well as support their social standing. It improves their implication and supports employment and coping with work later in life. With preventive work one can also influence children and adolescents' feelings of belonging, so that they have the experience of being a part of a social group.

Nearly every child and adolescent considered exclusion social marginalization. In the students' opinion, exclusion is being left outside of groups and not being included to games. Being left outside and staying outside were things that arose from the student's answers. In the answers of the professionals, the meaning of exclusion was discussed in a wider scale. It was seen as largely defined by society. When asked what causes exclusion, most of the answers from both students and professionals dealt with factors connected to oneself. The second largest group of answers dealt with surrounding factors, such as bullying. When asked about prevention of exclusion, the students' answers highlight the importance of one's own actions. Kindness towards others and the fact that no-one is bullied also came up in the answers. Most of the professionals' answers dealt with preventive actions taken by the school personnel and other professionals.

Recommendations were made for the prevention of exclusion based on the results found in this thesis. These recommendations emphasize sufficient resources, close co-operation between home and school, extensive use of multi-professional co-operation and preventive work in schools. More attention should be paid to the use of clear operating models in preventive work, such as in bullying.

Keywords: children, adolescence, exclusion, well-being

Sisällys

Sisällys	5
1 Johdanto	6
2 Lapsuudesta nuoruuteen	7
2.1 Sosiaalisen ympäristön vaikutus lapsiin ja nuoriin	10
2.2 Sosiaalinen syrjäytyminen	13
2.2.1 Sosiaalista syrjäytymistä lisäävät riskitekijät	18
2.2.2 Sosiaalisen syrjäytymisen vaikutukset lasten ja nuorten mielenterveyteen	20
2.3 Lapsen oikeudet	21
2.4 Kansainvälinen työ lasten ja nuorten terveyden edistämässä	22
2.4.1 Pohjoismaista yhteistyötä	25
2.5 Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (Kaste)	26
2.6 Kouluterveydenhuollon palvelut Suomessa	27
2.6.1 Koulujen oppilashuolto	29
2.6.2 Monialainen yhteistyö	29
2.6.3 Koululaisten koettu hyvinvointi	31
2.7 Sosiaalisen syrjäytymisen ja lasten/nuorten mielenterveysongelmien ennaltaehkäisy	34
3 Opinnäytetyön tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset	35
3.1 Tutkimuskysymykset	38
4 Tutkimusmenetelmät ja aineiston keruu	39
4.1 Ryhmähaastattelu	42
4.2 Sisällönanalyysi	43
5 Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus	45
6 Tulokset	49
6.1 Tulokset aiheittain	50
6.2 Tulosten tarkastelua	56
7 Pohdintaa	62
7.1 Eettisyyden ja luotettavuuden arviointia	66
7.2 Opinnäytetyö oppimisprosessina	67
8 Jatkotoimenpiteet ja suositukset	68
Lähteet	70

1 Johdanto

Opinnäytetyön aiheena on lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen sekä syrjäytymisen ehkäisy kouluterveydenhoitajan näkökulmasta. Lapsuuden ja nuoruuden merkitys on noussut si-
vuuttamattomaan asemaan sekä julkisessa että tieteellisessä keskustelussa. Lasten ja nuorten
mielenterveysongelmista on tullut terveydenhuollon keskeisimpiä huolen alueita ja niiden
merkitys sekä aikuisiän psykiatriisiin oireisiin että syrjäytymiseen on ymmärretty. Pitkät seu-
rantatutkimukset osoittavat, että lapsuuden ja nuoruuden tunne-elämän ongelmat ja käy-
töshäiriöt ennustavat laajoja negatiivisia seuraamuksia myöhemmässä elämässä, kuten esi-
merkiksi epäonnistumista koulutuksessa, päihteiden käyttöä, väkivaltaista käyttäytymistä, ri-
kollisuutta sekä psykiatrisia sairauksia, kuten vakavaa masennusta ja persoonallisuushäiriöitä
(Bergman, Martins, Moring, Nordling, Nevalainen & Partanen, 2015).

Lasten ja nuorten syrjäytymisriski tulisi tunnistaa aiemmin ja ammattilaisilla olisi hyvä olla
enemmän välineitä ja valmiuksia siihen. Sosiaalisen kuntoutuksen ja terveyden edistämisen
kehittämisen ja johtamisen ylempi ammattikorkeakoulututkinto antaa hyvät valmiudet tutkia
ja selvittää, miten lapsia ja nuoria voisi tukea paremmin ja miten syrjäytymistä voisi ennalta-
ehkäistä. Opinnäytetyössä tarkastellaan erilaisia näkökulmia syrjäytymiseen etsimällä vas-
tausta kysymyksiin mitä syrjäytyminen on, mikä sitä aiheuttaa ja miten sitä voitaisiin kouluilla
ennaltaehkäistä. Vastauksia haetaan oppilailta, oppilashuoltoryhmältä, monialaisesta ryh-
mästä sekä kouluterveydenhoitajilta. Opinnäytetyö toteutetaan yhteistyössä Nurmijärven
kunnan kanssa. Tutkimusmenetelmänä käytetään puolistrukturoitua ryhmähaastattelua. Osa
haastatteluista toteutetaan ryhmä- ja osa yksilöhaastatteluina. Opinnäytetyöhön lapsen ja
alakoululaisen näkökulmasta on keskittynyt Saara Partanen sekä nuoren ja yläkoululaisen nä-
kökulmasta lida Lindberg.

Keskeisiä käsitteitä tutkimusaiheeseen liittyen ovat lapsuus, nuoruus, syrjäytyminen, koulu-
terveydenhuolto ja hyvinvointi. Näitä aiheita käsitellään tässä työssä kansainvälisestä sekä
valtakunnallisesta näkökulmasta. Lisäksi tuodaan esiin, kuinka lainsäädäntö, valtakunnalliset
strategiat, kansalliset ohjelmat ja Euroopan Unioni sekä WHO (World Health Organization) ko-
rostavat lasten ja nuorten asemaa, pyrkimyksenä lasten ja nuorten oikeuksien ja aseman pa-
rantaminen.

Tarkoituksena on edetä teoriassa yleisestä ja kansainvälisestä näkökulmasta kohti yksilölli-
sempää pohdintaa Suomen lasten ja nuorten hyvinvoinnista. Tässä käytetään apuna vuosien
2013, 2015 ja 2017 kouluterveyskyselyistä saatuja tuloksia sekä lasten ja nuorten hyvinvoin-
nista, erityisesti syrjäytymisen näkökulmasta, julkaistuja aikaisempia tutkimuksia. Teoriatie-
don avulla tuodaan esille, kuinka tärkeää lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisevä
työ on. Tätä työtä halutaan myös tämän opinnäytetyön kautta edesauttaa.

2 Lapsuudesta nuoruuteen

Lea Pulkkinen on määritellyt ajanjakson 7-12 ikävuoden välillä keskilapsuudeksi. Sitä seuraavat varhaisen nuoruusiän vaihe, joka ajoittuu 13-14 ikävuoteen sekä varsinainen nuoruusikä 15-17-vuoden iässä. Keskilapsuudessa lapsi alkaa entistä voimakkaammin suuntautua ikätoveihinsa ja ystävyssuhteisiin. Tytöt muodostavat herkästi kahdenvälisiä suhteita, kun taas pojat toimivat mielellään suuremmissa ryhmissä. Syrjäytyminen merkitsee ryhmään kuulumattomuutta, eli sitä että lapsella ei ole mitään ryhmää, johon kuulua. Lapsi tarvitsee ympäristön, jossa hänen läsnäolonsa huomataan, jossa hänen panoksensa on tärkeä, ystävyssuhteensa muodostuvat ja saavutuksensa tunnustetaan. Vertaisryhmässä tapahtuvan sosiaalisen vertailun kautta lapsi tai nuori oppii paljon itsestään ja rakentaa sen avulla minäkuvaansa, eli käsitystä itsestään ja ominaisuuksistaan. Ystävyssuhteiden ja vertaisryhmässä saatu hyväksytyksi tulemisen kokemus on erittäin merkittävää ja suojaavaa ongelmien keskellä elävälle lapselle ja hänen kehitykselleen. (Ritokoski 2010, 59-65.)

Perheen merkitys lapselle muuttuu koko hänen kehityksensä ajan. Pieni lapsi on täysin riippuvainen perheestään ja kun pikkuhiljaa reviiri laajenee, ystävyssuhteiden merkitys kasvaa, samoin kuin koulun ja harrastusyhteisöjen. Itsenäistymisen ja pärjäämisen tarve vaihtelevat hoivan ja turvan tarpeiden kanssa ja saavat lapsen toimimaan ajoittain ristiriitaisesti. Kuo- hunta auttaa nuorta lopullisempiin irtiottoihin ja siirtymään kohti aikuisuutta, jossa odottavat vapaus, vastuu ja mahdollisuus omaan perheeseen. Lapsen ja nuoren itsemääräämisoikeus annetaan hänelle hitaasti, portaittain kehittyvien taitojen, tietojen ja ymmärryksen myötä. Turvallista ympäristöä ovat kodin rinnalla luomassa lasten kanssa työskentelevät aikuiset. (Cacciatore 2010, 7-8.)

Siirtyminen kodin ympäristöstä kouluun vaikuttaa lapsen kognitiiviseen sekä sosioemotionaaliseen kehitykseen, ja sitä kautta käyttäytymiseen. Kehityksen ja psyykkisen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että lapselle muodostuu myönteinen käsitys osaamisestaan ja selviytymisestään eri ympäristöissä. Myönteinen minäkäsitys, toiveikkaus ja tavoitteellisuus oman oppimisen suhteen suojaavat mahdollisilta myöhemmiltä käyttäytymisongelmilta. Lapsen pystyvyyden tunteen kehittymisen kannalta on tärkeää saada onnistumisen kokemuksia. Jos lapsella on tunne omasta osaamisestaan ja pätevyydestään, negatiivinen palaute ei heikennä itsetuntoa. Koulun oppimishaasteet vaikuttavat myös minäkäsitykseen. Myönteisen minäkäsityksen syntymiseksi lapsen tulee saada kannustusta ja tukea. Hän tarvitsee ihanteita ja sopivasti oikeanlaista vertaamista muihin lapsiin. (Piironen-Malmi & Strömberg 2008, 115.)

Koulussa lapsen sosiaalisten taitojen merkitys korostuu. Itsetunnon kehittymiselle on suuri merkitys sillä, miten lapsi ymmärtää ja tulkitsee saamansa palautteen. Sosiaaliset taidot ovat paitsi vuorovaikutustaitoja, myös havaintojen tekoa toisten puheista, eleistä, ilmeistä ja

muusta käyttäytymisestä erilaisissa tilanteissa. Jos lapsella on vaikeutta sosiaalisissa taidoissa, saattaa hän jäädä herkästi ryhmässä sivuun. Tässä lapsuuden vaiheessa koulukavereiden ja ystävien merkitys korostuu. Lapsi viettää paljon aikaa harrastuksissa ja vertaisryhmässä. Toisten lasten suhtautuminen ja heiltä saatu palaute ovat entistä tärkeämpiä. Minäkäsityksen merkitys on suuri, sillä se kuvastaa sen, millaiseksi lapsi kokee ja kuvittelee itsensä. Käsitys omista taidoista ja kyvyistä vaikuttaa siihen, mitä hän ajattelee omasta tulevaisuudestaan. Tässä iässä muodostuva käsitys itsestä on yleensä suhteellisen pysyvä. Positiivinen palaute itsestä ja omasta ulkonäöstä kantaa myöhemmälläkin iällä, kun taas negatiivinen palaute saattaa kaihtaa vielä aikuisiässä. (Piironen-Malmi & Strömberg 2008 115, 146.)

Nuoruusikä tarkoittaa lapsuuden ja aikuisuuden väliin sijoittuvaa psyykkistä kehitysvaihetta, ikävuosia 12-22 (Aalberg & Siimes 1999, 15). Ihmisen elämäkertaa ajatellen kyseessä on siis huomattavan pitkä ajanjakso, vuosissa lähes lapsuuden mittainen. Nuoruusikä alkaa esinuoruudesta ja päättyy nuoreen aikuisuuteen. Näin pitkään ajanjaksoon mahtuu useita kehitystehtäviä. (Brummer & Enckell 2004, 44.) Yläkoulussa oleva nuori on 12-16 -vuotias, ja hän elää varhaisuoruuttaan. Nuoruudessa vaihtelevat tarve kuulua joukkoon ja tarve olla yksin. Kun yksinolosta käytetään sanaa yksinäisyys, sillä usein tarkoitetaan yksinjäämistä tai yksinjäämisen tunnetta, joka ei välttämättä ole oma valinta. Silloin ollaan lähellä hylätyksi tulemisen tunnetta tai sellaista tunnetta, ettei ole tullut hyväksytyksi samalla tavalla kuin muut ja siksi jää syrjään. Yksinäisyys on tunteen lisäksi konkretiaa, yksinoloa omissa oloissaan ulkopuolisena muiden ihmisten joukosta. Nuoruusiässä tarvitaan yksinoloa sekä vetäytymistä vanhempien, sisarusten ja perheen seurasta, koska pikkuhiljaa opitaan olemaan omillaan tunteineen ja vastuineen. (Hietala, Kaltiainen, Metsärinne & Vanhala 2010, 39.)

Puberteetti käynnistyy fyysisillä muutoksilla. Nuorilla murrosiän fyysiset muutokset ovat selvästi varhaistuneet ajan saatossa. Hormonieritys käynnistää kasvupyrähdyksen, jonka aikana tyttö muuttuu naiseksi ja poika mieheksi. (Hietala ym. 2010, 39.) Puberteetti eli murrosikä alkaa HPG-akselin eli hypotalamuksen, aivolisäkkeen ja sukurauhasten muodostaman ketjun kypsyamisprosessista, jonka seuraukset näkyvät erilaisina puberteetti-muutoksina. (Sinkkonen 2010, 24). Tytöt kehittyvät yleensä poikia aiemmin, mutta yksilöllinen vaihtelu on suurta. 13-14 -vuotiaissa on hyvin eri kehitysvaiheissa olevia nuoria. Psyykkisen kehityksen kannalta riski liittyy hyvin varhain kehittyvien tyttöjen tai hyvin hitaasti kasvavien poikien sopeutumiseen. Noin 95 prosenttia nuorista kehittyi odotusten mukaan. (Hietala ym. 2010, 40.)

Kouluterveydenhuollon tarkastuksien yhteydessä varmistetaan kultakin nuorelta, että pituuskasvu etenee kasvukäyrällä ja puberteetin muutokset (karvoitus, rintojen tai kivesten kasvu, kuukautisten alku, siemensyöksyt) tulevat sopivassa aikataulussa. Nuoruusiän muutoksiin kuuluvat hienhaju, hiusten rasvoittuminen ja finnit. Henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtimi-

nen tulee tärkeäksi ja luontevaksi osaksi arjen käytäntöjä monelle nuorelle ilman erityisiä ohjaavia toimenpiteitä, mutta on myös nuoria joita pitää ohjata ja opastaa. Nopea fyysinen kehitys aiheuttaa monelle nuorelle hämmennystä ja ylpeyttä yhtä aikaa. Pidentyneet raajat tekevät nuoresta kömpelön. Vaatteiden avulla nuori voi haluta peittää tai paljastaa. Vaatteilla voidaan liittyä tiettyyn joukkoon tai vaatetus voi olla muista erottava, leimaava tekijä. (Hietala ym. 2010, 41.)

Fyysiset muutokset ja kehitys ovat edellytys nuoruusiän psyykkiselle ja psykososiaaliselle kehitykselle. Kehon ja mielen kehityksen välillä on voimakas yhteys. Nuoruusiän aikana aivot kehittyvät merkittävästi aina noin 25. ikävuoteen saakka. Tietyt aivojen alueet kasvavat, erityisesti ne alueet, joita tarvitaan pitkäjänteisyyteen ja suunnitelmallisuuteen. Aikuismainen harvintakyky kehittyy vähitellen. Kehitysvaiheen aikana toimintakyky saattaa heikentyäkin. Tällaista kehityksellistä taantumista on useimmiten pojilla kuin tytöillä. Tämä näkyy myös kielellisellä alueella, joten verbaalisesti nuoret miehet tuntuvat olevan jossakin kehityksen vaiheessa varsin rajoittuneita. Nuoren ajattelu muuttuu siten, että abstrakti ajattelu, kokonaisuuksien hahmottaminen ja päättelykyky kehittyvät yksilölliseen tahtiin aikuiselle tasolle. Vaikka nuori ei enää usko satuihin, ovat nuoret monesti hyvinkin kiinnostuneita yliluonnollisista asioista ja fantasiatarinoista. (Hietala ym. 2010, 42.)

Nuoruusiässä mielialanvaihtelut ovat tavallisia. Tunteet voimistuvat, mutta keinot niiden hallitsemiseen ovat muutoksessa. Nuoren tärkeänä kehitystehtävänä on harjoitella sietämään vaikeitakin tilanteita ja selviämään niistä itse tai ikätovereiden avulla. Vanhempiin turvautumisesta tulee monellakin tapaa ristiriitaista. Nuori tarvitsee sekä vanhempien että ikätovereiden apua nuoruuden psyykkisten kehitystehtävien toteuttamisessa. (Hietala ym. 2010, 43.) Nuoruusiässä vanhempien merkitys elämässä vähenee, ja ystävyssuhteet ovat tärkeämpiä kuin ehkä missään muussa elämänvaiheessa (Nevalainen 2009, 26).

Nuori tarkkailee itseään ja miettii, hyväksyvätkö toiset hänet sellaisena kuin hän on. Nuori voi ahdistua voimakkaasti ulkonäkönsä liittyvistä yksityiskohdista, jotka hän kokee vääranlaisiksi. Itsetarkkailu voimistaa muun muassa jännitysoireilua. Seksuaalinen identiteetti on monimutkainen asia, jossa kulttuuriset mallit ovat merkittäviä. Naisen ja miehen roolit ovat monimuotoisia ja samaa sukupuolta olevien keskinäinen rakkaus ei ole yhtä leimaavaa ja tuomittua kuin aiempina vuosikymmeninä. Seksuaalisen identiteetin osalta nuori voi etsiä itseään kokeilujen avulla, ja nuori voi olla keskeneräisen kehityksensä takia altis hyväksikäytölle ja viettelylle. (Hietala ym. 2010, 44.)

Nuoren kehitystä tukee liittyminen ikätovereiden seuraan, yksinjäätminen tai kiusaaminen vaarantaa tätä kehitysvaihetta ja voi johtaa syrjäytymiseen. Monella nuorella voi olla vuosien

ajalta kokemuksia siitä, että on jäänyt koulussa toistuvasti luokalta toiselle siirtymistenkin jälkeen syrjään luokkayhteisöstä. Nuoresta ulkopuolisuus tuntuu kiusaamiselta. Kiusaaminen on syrjään jättämistä, ilmehtimistä, elehtimistä, puhumattomuutta, sanoilla satuttamista ja joskus myös fyysistä kiinnikäymistä. Arjen koulutyössä ihmisten on tultava keskenään toimeen. Ristiriitoja joudutaan selvittämään, myös silloin kun oppilas kokee, että opettaja kiusaa häntä tai häntä kohdellaan väärin tai hänet ymmärretään väärin. Koulusta täytyy löytyä tarpeeksi aikuisuutta ja rohkeutta ottaa puheeksi nuoren ja hänen perheensä kanssa myös nämä tilanteet. (Hietala ym. 2010, 49.) Varhaisnuoruudessa koettu kiusaaminen tai muun joukon ulkopuolille jääminen voi olla todella vammauttavaa juuri siksi, että nuorella on samaan aikaan suuria paineita ja toisaalta kehittymättömät psyykkiset rakenteet paineiden kestämiseksi ja niistä selviämiseksi. (Sinkkonen 2010, 59).

2.1 Sosiaalisen ympäristön vaikutus lapsiin ja nuoriin

Kaveri- ja ystävyysuhteet kehittävät ja kasvattavat lapsen persoonallisuutta. Ihmisten välisissä suhteissa harjoitellaan ja opetellaan vastavuoroisuutta, antamista ja saamista. Lapsi oppii luottamaan, pettymään ja kertomaan luottamuksellisesti salaisuuksiaan ystävyysuhteissa, joissa harjoitellaan myötäelämistä ja empaattisuutta. Lapsuudenaikaiset ystävyysuhteet antavat pohjan aikuisuuden ystävyys- ja seurustelusuhteille. Ystävät tarjoavat toveruuden lisäksi fyysistä läheisyyttä, tunteiden jakamista, virikkeitä ja tukea minäkäsityksen kehittymiseen. (Piironen-Malmi & Strömberg 2008, 115, 14.)

Sosiaalisella statuksella on suuri merkitys lapselle, jonka vuoksi ryhmän ulkopuolelle jääminen on uhka lapsen kehitykselle. Erityisen suuri tämä uhka on murrosiässä. Sosiaalinen suosio ja sosiaalinen status ovat toisiinsa liittyviä ilmiöitä, mutta kuitenkin eri asioita. Suosiolla tarkoitetaan ystävien määrää ja statuksella asemaa. Lapsella voi olla paljon ystäviä, mutta hänen asemansa ryhmässä ei ole korkea. Korkean statuksen omaavalla lapsella taas ei välttämättä ole paljon ystäviä, mutta kaikki pitävät häntä luokan johtajana. Sosiaalinen status on lapselle tärkeämpi kuin sosiaalinen suosio, erityisesti murrosiässä. Korkealla statuksella on myös suurempi vaikutus lapsen kehitykselle kuin empaattisten ystävien lukumäärällä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 192-193.)

Lapset voidaan jakaa sosiaalisen suosion mukaan kolmeen eri ryhmään, joita ovat suositut, syrjään jätetyt ja aktiivisesti torjutut. Syrjään jätetyt lapset ovat niitä, joista ei erityisesti pidetä, mutta joita ei myöskään torjuta. He ovat siis huomiotta jätettyjä. Aktiivisesti torjutuilla lapsilla tarkoitetaan lapsia, joista ei pidetä ja jotka aktiivisesti työnnetään kaikesta syrjään. Suosituille lapsille ominaista on positiivisuus, onnellisuus ja fyysinen vetovoima. Lapsen kaverisuosion kautta saavuttama asema on yleensä hyvin pysyvä. Aktiivisesti torjutuiksi tule-

vien lasten asema on kaikkein pysyvin. Siksi erityisesti heidän sosiaaliseen asemaansa on kiinnitettävä huomiota. Huomiotta jätetyt lapset taas saavat helpommin asemansa muuttumaan uuden ympäristön ja uusien kavereiden myötä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 193-195.)

Lapsilla ja nuorilla yksinäisyys on tunnetta siitä, ettei ole ketään joka kuuntelisi, antaisi tukea, ymmärtäisi tai edes olisi välitunnilla seurana. Turvalliset ja toimivat ystävyys- ja kaverisuhteet ovat välttämättömiä edellytyksiä sosiaalisten taitojen oppimiseen ja ylläpitämiseen. Suomalaisista lapsista noin joka viides kokee yksinäisyyttä jossakin vaiheessa, ja heistä noin puolella eli joka kymmenellä yksinäisyyden kokemus jatkuu kauemmin kuin yhden lukuvuoden ajan, jolloin kyseessä on pitkittynyt yksinäisyys. Pitkään jatkunut yksinäisyys heikentää lapsen ja nuoren emotionaalista ja sosiaalista hyvinvointia, sekä kohottaa riskiä mielenterveysongelmille. Eri-ikäisten yksinäisten tyypillisimpiä mielenterveysongelmia ovat masentuneisuus ja erilaiset ahdistuneisuushäiriöt. (Junttila 2016, 149-155.)

Ne lapset ja nuoret ahdistuvat erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja pelkäävät heihin kohdistuvaa kielteistä huomiota, jotka ovat jääneet vaille luottamuksellista, läheistä ja turvallista ystävyyssuhdetta sekä mukavia kaveriporukoita. Lapsuudessa ulkopuolisuuden tunteeseen sisältyy myös ajatus omien yhteistyötaitojen ja oman empatiakyvyn puutteellisuudesta, sekä kokemukset omasta liiallisesta impulsiivisuudesta ja taipumuksesta muita häiritsevään käyttäytymiseen. Nuoruudessa itsensä ulkopuoliseksi kokevilla on muita enemmän psyykkisen hyvinvoinnin ongelmia. Yksinäisyyteen yhdistyvät psykososiaalisen hyvinvoinnin ongelmat ovat laaja-alaisia, minkä vuoksi siitä irti pääseminen tai sen kielteisten vaikutusten vähentäminen on vaativaa. Mitä pidempään yksinäisyys kestää, sitä voimakkaampi on sen sosiaalista toimintaa lamaannuttava vaikutus. (Junttila 2016, 160-161.)

Lapsen minäkuva saattaa muodostaa ongelman. Minäkuvan muodostumiseen ja ylläpitämiseen vaikuttaa suuresti tovereilta saatu palaute. Jos lapsella on tietynlainen käsitys itsestään, on hänen vaikea muuttaa käytöstään. Aktiivisesti torjutuilla lapsilla on usein negatiivinen minäkuva. Heillä on myös harvoin positiivisia odotuksia vuorovaikutuksesta muiden lasten kanssa. Toisaalta he voivat myös suojella itseään todellisuudelta ja nähdä itsensä suositumpana kuin ovatkaan. Heille saattaa myös muodostua myöhemmin elämässä sopeutumisongelmia. Huomiotta jätetyillä lapsilla ei puolestaan ole sosiaaliseen kehitykseen liittyvää riskiä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 195.)

Keltikangas-Järvinen ottaa teoksessaan (2010, 197-198) esille suomalaisen tutkimuksen, jossa tutkittiin tovereiden palautteen merkitystä lapsen minäkäsitykselle. Tutkimuksessa oli mukana lähes 4000 11-17-vuotiaasta oppilasta ja siinä tarkasteltiin sitä, kuinka oppilaan kavereiden keskuudessa saama suosio ja hänen statuksensa vaikuttavat sosiaalisten strategioiden ja

varsinaisen käytöksen väliseen yhteyteen. Tutkimuksessa havaittiin, että ne lapset, jotka saivat epäjohtonmukaista palautetta aggressiivisuudestaan, eli lapset olivat joko aggressiivisia tai pidettyjä tai ei-aggressiivisia mutta epäsuosittuja, oli ristiriita heidän itse kuvaamiensa ongelmanratkaisustrategioiden ja varsinaisen käytöksen välillä. Jos lapsi oli pidetty, hän ei kokenut olevansa aggressiivinen. Jos taas ei-pidetty lapsi ei ollut pidetty, koki hän itsensä aggressiivisena. Hän kertoi käyttävänsä aggressiivisia strategioita, vaikka niin ei ollut. Vastavasti lapsen käytöksen mukainen palaute kavereilta aikaansai yhdenmukaisuuden lapsen minäkuvan ja hänen oikean käytöksensä välillä. Tämä kaveripalautteen vääristävä vaikutus oli selvän murrosikäisillä, eli tutkimuksen 14-vuotiailla osallistujilla. Muilla, eli 11- ja 17-vuotiailla lapsilla, edellä kuvattu kavereiden vaikutus ilmeni vain aggressiivisilla lapsilla. Eli jos aggressiivisilla oli ryhmässä korkea status, he kokivat itsensä sosiaalisesti hyvin käyttäytyvinä. Vastavaa vääristymää ei tullut sosiaalisille lapsille.

Kavereiden vaikutus minäkuvan vääristymiseen näkyi tutkimuksessa voimakkaammin pojilla kuin tytöillä. Pojat ovat murrosiässä riippuvaisempia kavereiden mielipiteistä. Kavereiden suuri vaikutus on haaste myös kasvatukselle. Aggressiivista käytöstä on mahdollista vähentää muuttamalla lapsen ongelmanratkaisun strategioita. Muutoksen aikaansaaminen on kuitenkin vaikeaa, jos lapsi ei tunnista käyttävänsä strategioita. Tällöin ohjaus alkaa lapsen minäkuvan muuttamisesta niin, että hän ymmärtää miten hän oikeasti käyttäytyy. (Keltikangas-Järvinen 2010, 198-199.)

Junttilan mukaan (2016, 161-163) lasten ja nuorten kokemaa yksinäisyyttä on mahdollista vähentää erilaisilla asenteellisilla, rakenteellisilla ja toiminnanohjauksellisilla menetelmillä. Hän mainitsee Cristopher Masin kumppaneineen, jotka ovat tehneet yksinäisyyden vähentämiseen käytetyistä menetelmistä laajan meta-analyysin, jonka perusteella tehokkaimpia keinoja ovat sosiaalisten ja sosio-kognitiivisten taitojen vahvistaminen, sosiaalisten kontaktimahdollisuuksien lisääminen, yksinäisyyteen usein liittyvien kielteisten ajattelumallien vähentäminen sekä ympärillä olevien ihmisten asenteiden suuntaaminen myönteisempään. Kodin ja koulun tehtävänä on tarjota ympäristö, jossa lapsi ja nuori uskaltaa puhua omista asioistaan, häntä kuunnellaan, arvostetaan ja hän saa osakseen myönteistä huomiota. Erityisesti kouluissa olisi tärkeää luoda hyvä ryhmähenki ja ylläpitää sitä. Ennaltaehkäisyyn ja varhaisen tukemisen kannalta tulisi kiinnittää huomiota lasten ja nuorten asenteisiin sekä käyttäytymiseen toisiaan kohtaan. Lapsille ja nuorille olisi myös tärkeää opettaa kotona, päivähoitossa ja koulussa sosiaalisia- ja tunnetaitoja. Näitä heikentävät vanhempien vaikeudet, perhe-elämän haasteet, ainainen kiire ja kasvavat hoito- ja opetusryhmien koot. (Junttila 2015, 16.)

Lapset ja nuoret voivat yrittää itse omalla toiminnallaan vähentää yksinäisyyttään hakeutumalla erilaisiin kerhoihin, harrastuksiin, leireille tai muuhun toimintaan, johon osallistuu saman ikäisiä ja samoista asioista kiinnostuneita lapsia ja nuoria. (Junttila 2016, 161.) Jokainen

lapsi voi pyytää mukaan leikkien ulkopuolelle jäävää lasta, tai istua ruokalassa jonkun yksinään olevan viereen. Ystävällisyys ei maksa mitään, mutta se voi auttaa jonkun vapaaksi yksinäisyydestä. (Juntila 2015, 16.)

2.2 Sosiaalinen syrjäytyminen

Kananoja (2012, 35) määrittelee artikkelissaan ”Sosiaalinen kuntoutus ja sosiaaliuudistuksen suunta” sosiaalisuutta Eino Kuusen (1931) näkökulmasta. Kuusi lähestyi käsitettä latinankielisten sanojen socius ja societas kautta. Socius-sana viittaa kumppanuuteen, societas taas ihmisten elämistä toisiinsa liittyneinä yhdyskuntina. Kananoja viittaa artikkelissaan myös Tuomelan ja Mäkelän määritelmään, jossa ihmisellä nähdään olevan luontainen taipumus ja tarve haluta elää järjestyneissä ryhmissä, jotka lisäävät heidän hyvinvointiaan.

Sosiaaliset suhteet ovat ensiarvoisen tärkeitä, sillä niiden kautta saatavan tuen on jo pitkään tiedetty olevan yhteydessä fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä kuolleisuuteen. Tuki voi olla luonteeltaan monenlaista, esimerkiksi tunneperäistä eli henkistä tukea, käytännön apua, tietoa tai arvonantoa. Määrä ei korvaa laatua, sillä jo yksikin hyvä ihmissuhde voi tarjota riittävästi tukea, kun taas monetkaan kontaktit eivät sitä takaa. Avun ja tuen saamisen lisäksi myös niiden antamisen on havaittu vaikuttavan myönteisesti terveyteen. (Hyypä, Joutsenniemi, Martelin & Nieminen 2009.)

Perheeseen, aikuisten välisiin suhteisiin ja nuoriin kohdistuvaan kontrolliin keskittyessään sosiaalisen pääoman ja sosiaalityön tutkimukset tuntuvat toisinaan unohtavan, että nuorilla on myös omat sosiaaliset verkostonsa, omia mielenkiinnon kohteita ja perheen ulkopuolisia ihmissuhteita, joilla voi olla suuri merkitys sosiaalisen kontrollin, tuen, normien ja luottamuksen lähteenä (Korkiamäki 2013, 43). Koululla on tärkeä rooli sosiaalisten suhteiden syntypaikkana, joten aikuisten tulisi mahdollistaa ja suojella syntyviä orastaviakin ihmissuhteita.

Lunabban (2013, 43) ”När vuxna möter pojkar i skolan - insyn, inflytande och sociala relationer” -väitöstutkimus perustuu tutkimukseen helsinkiläisessä yläkoulussa, missä Lunabba vietti vuoden yläkoulussa osallistumalla koulun arkeen. Hän näki käytännössä, minkälaisia ongelmia koulupojilla esiintyi, ja miten poikia kohdataan. Lunabban mukaan yhteiskunnassa vallitsee sellainen näkemys, että syrjäytymistä voidaan ehkäistä diagnosoimalla tiettyjä ongelmia ja puuttumalla niihin. Se ei kuitenkaan pidä paikkansa, sillä silloin kohdistetaan huomio jo näkyvillä oleviin ongelmiin.

Nykyinen järjestelmämme tarvitsee hyvän kumppanin, ja tämänhetkinen järjestelmä onkin hyvä reagoimaan esimerkiksi huume- ja alkoholiongelmiin. Kyse ei niinkään ole poikien kriisistä vaan nykykoulun mahdollisuuksista kohdata erilaisuutta ja kohdella yksilöitä tasavertai-

sesti. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki lapset ja molemmat sukupuolet tulisi kohdata täysin samalla tavalla. Ongelmia ei tule ratkaista erottelemalla tytöt ja pojat eri kouluihin, tai myöhäistämällä poikien koulunaloitusikää. Syrjäytyneet pojat ja tytöt eivät välttämättä ilmaise itsestään mitään näkyvää ongelmaa tai ennakkomerkkejä mihin tarttua, ja tällöin todelliset tarpeet jäävät näkymättömiin. (Lunabba 2013, 43.)

Tutkimuksen aikana löytyi kolmenlaisia poikia, jotka jäävät koulussa kohtaamatta ja joiden tarpeet jäävät vaille rakentavaa toiminnallista huomiota. Pojat, jotka eivät herätä mitään tunteita ja pojat, joihin ei suhtauduta vakavasti sekä pojat, jotka herättävät negatiivisia tunteita. Vuoden aikana kävi ilmeiseksi, että poikien syrjäytymisriskiä tutkittaessa avainasemassa ovat sosiaaliset suhteet ja se minkälainen asema pojilla koulussa on. Suhteiden tilat ilmenevät ensisijaisesti tunnetiloina, joita ei tämänhetkisessä palvelujärjestelmässä tunnisteta merkityksellisiksi, koska järjestelmä tarvitsee reagoidakseen selkeitä ongelmia. (Lunabba 2013, 43.)

Hyvä sosiaalinen suhde koulumaailmassa on sellainen, jossa aikuiset tuntevat lapset ja lapsi kokee aikuisen merkitykselliseksi. Poikien kouluvaikeuksien taustalla voi usein olla se, että pojat eivät näe koulun toimintaa tai siellä olevia aikuisia itselleen merkityksellisiksi. Ihminen, jolla on käsitys oppilaan koulumenestyksestä useamman vuoden ajalta, pystyy suhteuttamaan esimerkiksi yhtäkkiä tippuvien arvosanojen merkityksen ja reagoimaan niihin. Hyvä suhde vaatii myös aikaa. Aikuisten ja poikien välinen suhde on ehkä jäänyt vaille huomiota yhteiskunnassa. Sukupuolisensitiivisyyttä on pidetty pitkään tyttöjen tarpeena ja vasta nyt on havaittu, että tasa-arvokysymykset koskettavat myös poikia. Hyvään suhteeseen kuuluu myös se, että muut ihmiset tuntevat lapsen tai nuoren tulevaisuuden haaveet ja unelmat. (Lunabba 2013, 44.)

Opettaja tai koulun työntekijä, joka tuntee nuoret tavoitteet esimerkiksi lukioon pääsystä, pystyy aivan eri tavalla näkemään minkälaista apua ja tukea nuori tarvitsee unelmansa täyttämiseen. Se mahdollistaa aivan uuden ulottuvuuden varhaiseen näkemiseen ja auttamiseen. Kolmas ulottuvuus hyvässä sosiaalisessa suhteessa on kyky hetkellisten tilanteiden tulkitsemiseen. Ihmisillä, joilla on pitkä yhteinen historia, pystyvät hyvin herkästi tulkitsemaan pienetkin hetkelliset tilanteet ja niiden muutokset. Kiinnittämällä huomio ongelmien sijaan yksilön asemaan ja sosiaalisiin suhteisiin yhteisössä, on mahdollista luoda sellainen palvelumekanismi, joka mahdollistaa reagoinnin ennen kuin varsinainen ongelma on olemassa. On kyseenalaistettava suorittava koulumaailma ja objektiivisiin merkkeihin perustuva ongelman määrittely. On muistettava, että meidän kaikkien elämä määrittyy sosiaalisten suhteiden kautta. Nykyisin etsitään koko ajan entistä halvempia ja tehokkaampia vaihtoehtoja sekä kouluja, joissa vain suoritetaan. Sosiaalisten suhteiden merkitys unohtuu kokonaan, ja tämä näkyy pahimmillaan syrjäytymisenä. (Lunabba 2013, 44.)

Sosiaalinen syrjäytyminen on tapahtumaketju tai prosessi, jossa osa yhteiskunnan jäsenistä joutuu tahtomattaan sivuun yhteiskunnasta ja yhteisöistä. Tunnusmerkkinä sille on erilaisten resurssien puutteiden tai hyvinvointivajeiden vähittäinen kasaantuminen. Kansalaisten riskiä syrjäytyä määrittävät yhteiskunnan yleiset rakenteet sekä olosuhteet. Yksilöiden syrjäytymisessä syrjäytymisellä tarkoitetaan kasaantunutta huono-osaisuutta, jossa yhdistyvät pitkäaikainen ja usein toistuva työttömyys, toimeentulo-ongelmat, elämänhallintaan liittyvät ongelmat ja syrjäytyminen yhteiskunnallisesta osallisuudesta. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 148.)

Syrjäytymistä on kuvattu myös viisivaiheisena syvenevänä prosessina, jonka ensimmäisen tason muodostavat vaikeudet kotona, koulussa tai sosiaalisessa toimintaympäristössä. Seuraavassa vaiheessa tulee alisuorittaminen tai koulun keskeyttäminen, jota seuraa työmarkkinavaihe, jossa nuori ajautuu huonoon työmarkkina-asemaan. Neljännessä vaiheessa tapahtuu täydellinen syrjäytyminen ja lopulta (viides vaihe) laitostuminen tai eristäytyminen muusta yhteiskunnasta. Syrjäytymisen ehkäisyssä on tärkeää pyrkiä ennakoivasti ja mahdollisimman tehokkaasti vaikuttamaan kolmeen ensimmäiseen vaiheeseen. Lapsen saadessa kasvu- ja kehitysvuosinaan vanhemmiltaan ymmärtämystä, tukea, arvostusta ja rakkautta, hänelle rakentuu terve minuus. Rakastettu lapsi oppii luottamaan itseensä ja ympäristöönsä sekä kykenee solmimaan vastavuoroisia ihmissuhteita. Hän oppii myös kestämaan elämän mukanaan tuomia pettymyksiä. (Jalovaara 2012, 23-24.)

Yksilöllisten ja yhteisöllisten kulttuuritaustojen vaikutusta sosiaalisen syrjäytymisen kokemukseen psykologisesta näkökulmasta tutkivat Pfundmair, Aydin, Du, Yeung, Frey ja Graupmann (2015). Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, kuinka yksilölliset (individualistiset) ja kollektiiviset kulttuuritaustat vaikuttavat sosiaalisen syrjäytymisen kokemukseen psykologisesta näkökulmasta. Turkkilaiset, kiinalaiset ja intialaiset osallistujat erosivat saksalaisista osallistujista sosiaalisen syrjäytymisen kokemuksineen. Tutkimus toteutettiin käyttäen kahta eri selittävää menetelmää, yhtäältä tutkittiin sosiaalisen syrjäytymisen aiheuttamia kokemuksia tunnetasolla ja toisaalta sen vaikutuksia sykkeeseen, eli fyysisiä vaikutuksia. Tutkimus oli toteutettu neljän eri tutkimuksen yhteistyönä neljässä eri maassa (Saksa, Itävalta, Kiina ja USA.)

Tutkimuksessa turkkilaiset, kiinalaiset ja intialaiset osallistujat edustivat kollektiivista kulttuuritaustaa, saksalaisten edustaessa yksilöllistä. Saksalaiset osallistujat kokivat vähemmän psykologisten tarpeidensa tyydyttymistä sosiaalisen syrjäytymisen seurauksena. Sosiaalisen syrjäytymisen kokeminen liittyi yksilöllisten kulttuuritaustan omaavien kohdalla uhkan kokemukseen voimakkaammin kuin kollektiivisen kulttuuritaustan omaavilla. Kulttuuriset erot näkyivät myös fysiologisella tasolla, saksalaisten osallistujien syke nousi syrjäytymisen kautta, kun taas kiinalaisten osallistujien syke pysyi samana. Tuloksia on käsitelty niiden itseen liittyvien ja kulttuuristen tekijöiden vaikutusten kautta. (Pfundmair ym. 2015.)

Ryhmään kuulumisen tunteen tärkeys on universaali ja yhteenkuuluvuuden tunteen täyttyminen on ihmisen perustarve. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää kuinka ja miksi eri kulttuuritaustan omaavat eroavat sosiaalisen syrjäytymisen kokemuksissaan. Eri tutkimuksista kävi ilmi, kuinka yksilöllisen kulttuuritaustan omaavat kokivat sosiaalisen syrjäytymisen voimakkaammin kuin kollektiivisen kulttuuritaustan omaavat. Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet samantapaisia tuloksia. Kollektiivisiin kokemuksiin sosiaalisesta syrjäytymisestä ovat vaikuttaneet muun muassa paremmat säätelytaidot. Yksilöllisen kulttuuritaustan omaavat kokevat sosiaalisen syrjäytymisen tilanteet voimakkaammin itsen kohdistuvina, minkä vuoksi sosiaalisesta syrjäytymisestä aiheutuvat negatiiviset seuraukset ovat heillä suurempia. (Pfundmair ym. 2015.)

Monimutkaistuvassa ja muuttuvassa maailmassa on koko ajan entistä tärkeämpää pyrkiä vahvistamaan joukkoon kuulumisen kokemuksia, ja sitä kautta ehkäistä sosiaalista syrjäytymistä. Sosiaalinen syrjäytyminen on syvimmltään prosessi, jossa ulkopuolelle jätetyksi tulemisen, epäonnistumisen ja kelpaamattomuuden kokemukset kasaantuvat. Syrjäytyminen on aina sosiaalinen prosessi, siinä joku jätetään syrjään yhteydestä eikä hänelle annetta mahdollisuutta olla merkityksellinen. (Sajaniemi & Mäkelä 2014, 137.) Sosiaalinen syrjäytyminen onkin Sajaniemen ja Mäkelän (2014, 13) mukaan yhteiskunnan merkittävimpiä ongelmia. Syrjäytyminen kuluttaa sekä yksilön että yhteisön sosiaalisia voimavaroja ja lisää pahantahtoisuutta.

Nuorten syrjäytyneisyyttä tarkasteltaessa on otettava huomioon heidän ympäristönsä eli taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset olosuhteet, joissa he elävät. Nuorten yhteiskunnallinen asema ja toimijuus ovat riippuvaisia asumisen, koulutuksen, työn ja muiden elinehtojen paikallisista rakenteista. Nämä rakenteet voivat olla syrjäyttäviä, muun muassa koulutusjärjestelmä voi olla samaan aikaan toisia nuoria integroiva ja toisia syrjäyttävä. (Karjalainen & Hanikainen-Ingman 2012, 48-49.)

Nuorten syrjäytymisen tutkimuksessa viitataan usein yhteiskunnallisten järjestelmien, kuten koulutus- ja työmarkkinajärjestelmien ulkopuolelle jäämiseen sekä sen hyvinvointivaikutuksiin. Elämänhallintaan liittyvät ja terveydelliset ongelmat, sosiaalisten suhteiden vähyys ja syrjäytyminen yhteiskunnallisesta osallisuudesta ovat keskeisiä osa-alueita tutkailtaessa syrjäytymistä. Lasten ja nuorten syrjäytymisestä puhuttaessa tulee ymmärtää erilaisia huono-osaisuuden osa-alueita sekä kiinnittää huomiota niiden ketjuuntumiseen ja päällekkäisyyteen. Lasten ja nuorten oma kokemus syrjäytymisestä ja siihen liittyvistä ilmiöistä on tärkeä. Kun nuorilta kysytään keskeisimpiä syrjäytymisen syitä, he mainitsevat tärkeimpänä ystävien puutteen. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016.)

Yhteiskunnan institutionaalisen rakenteen ja hyvinvointivaltion välillä on ilmeisiä mekanismeja, jotka vaikuttavat yksinäisyyteen ja onnellisuuteen. Pohjoismaiden ihmiset näyttävät

jonkin verran onnellisemmilta kuin sosiaalisten suhteiden määrä edellyttäisi, mikä kertoo osaltaan suhteellisen tasa-arvoisten hyvinvointivaltioiden onnellistavasta vaikutuksesta. Toisaalta hyvinvointivaltioissa sosiaalisia suhteita arvostetaan, koska niillä on vaikutusta onnellisuuteen. Yhteiskuntien vaurastuessa sosiaaliset tekijät alkavat korvata materiaalisia tekijöitä onnellisuuden tuottajana, ja ystävät alkavat korvata sukulaisia erilaisissa tilanteissa tarvittavan sosiaalisen tuen lähteenä. Samalla havaitaan myös säännönmukainen korrelaatio perheetömyyden, yksinasumisen ja ei-onnellisuuden välillä. Muutokset korostavat ystävyys-suhteita hyvinvoinnin lähteenä. (Saari 2010, 139.)

Syrjäytyneiden ja syrjäytymisriskissä olevien nuorten määrästä on keskusteltu vuosia, arvioiden vaihdellessa 14 000:n ja 100 000:n välillä. Suuri vaihtelu arvioissa johtuu siitä, että syrjäytymisellä ei ole vakiintunutta määritelmää. Määrää onkin haasteellista arvioida. Tilastoilla voidaan kuvata erilaisia huono-osaisuuden tiloja tai syrjäytymisen riskejä, kuten osallistumattomuutta yhteiskunnan toimintaan (esimerkiksi koulutus tai työmarkkinat) tai ei-toivottuja elämäntapahtumia (esimerkiksi työkyvyttömyys, huostaanotto, sairaus ja kuolema). Poikkeileikkaustilastoista ei voi vielä sanoa sitä, että kuka on syrjäytynyt, vaan korkeintaan sen, keille ja kuinka monelle on kasaantunut riskitekijöitä. EVA:n helmikuussa 2012 julkaistu raportti ”Hukassa - Keitä ovat syrjäytyneet nuoret?” esitti, että Suomessa on noin 51 300 syrjäytynyttä. Vuonna 2010 15-29 -vuotiaita vain perusasteen suorittaneita työttömiä työnhakijoita oli 18 800 ja työvoiman ja koulutuksen ulkopuolisia nuoria 32 500. Lukemista on poistettu kotoaan lapsia hoitavat naiset. (Elinkeinoelämän valtuuskunta 2012.)

Syrjäytymisessä on usein kyse usean hyvinvoinnille merkityksellisen tekijän puutteesta. Se tulisi hahmottaa prosessina, jossa erilaiset tekijät ketjuuntuvat ja kasaantuvat. Vaikeudet jollakin hyvinvoinnin osa-alueella eivät välttämättä horjuta elämänhallintaa. Syrjäytyminen saa usein alkunsa silloin, kun huono-osaisuus kasautuu ja monimuotoistuu heikentäen ihmisen mahdollisuuksia hallita omaa elämäänsä. Huono-osaisuuden kasautumiseen viittaavana käsitteenä syrjäytyminen voidaan nähdä myös elämänculussa etenevänä prosessina, johon sisältyy kulttuurisia, terveydellisiä, sosiaalisia ja taloudellisia tekijöitä. Huono-osaisuus voi olla myös ylisukupolvista. (Kestilä, Heino & Solantaus 2011).

Viimeaikaisissa keskusteluissa on painotettu varhaista puuttumista, sekä varhaiskasvatukseen ja lapsuuteen investoimisen merkitystä syrjäytymisen ehkäisyssä. Nämä pyrkimykset ovat kannatettavia, mutta niiden rinnalla on kuitenkin huolehdittava siitä, että mahdollisuuksia päästä pois syrjäytymisen kierteestä on olemassa jokaisessa elämänvaiheessa. Yksipuolisen, kurssitusten ja sanktioiden avulla tapahtuvan työelämään ”aktivoiminnin” sijasta tulisi pohtia hyvinvoinnin vahvistamista. Terveysten ja mielenterveyteen liittyvää tukea on lisättävä jo lapsuudesta alkaen. (Aaltonen, Berg & Ikäheimo 2015, 3.)

Koulu on useita ammatteja edustavien ihmisten työyhteisö, joka vaikuttaa oppilaiden hyvinvointiin monella tavalla. Jos koulua katsotaan vain oppimisen ja opiskelun kautta, jäävät näkemättä ne tavat, joilla se kiinnittyy nuoren arkeen. Koulu on paikka, jossa yksittäinen nuori tapaa ison joukon muita nuoria, eli se on vertaislatautunut paikka. Se on myös paikka, jossa nuori tulee hyvinvointipalvelujen piiriin ja jossa on mahdollista oppia mitä on toiminta demokratiassa. Koulu on kasvuympäristö ja instituutio, jonka kautta voi parhaimmillaan osallistua laajemmin lähiympäristön ja suomalaisen yhteiskunnan kehittämiseen. (Kiilakoski 2014, 8-9.)

2.2.1 Sosiaalista syrjäytymistä lisäävät riskitekijät

Lämsä (2009, 5) käsitteli väitöskirjassaan lasten ja nuorten syrjäytymistä aiheuttavia tekijöitä. Hänen tarkoituksenaan oli selvittää ja kuvata lasten ja nuorten syrjäytymisongelman laatua ja dynamiikkaa sosiaalihuollon asiakirjojen avulla. Tutkimusaineistona hän käytti 900 alle 25-vuotiaan sosiaalihuollon lastensuojelun ja toimeentulon asiakkaan asiakirjoja vuosien 1992-1997 ajoilta. Lasten ja nuorten syrjäytyminen näyttäytyi ensisijaisesti syrjäytymisvaarana. Se liittyi sosiaalihuollon asiakkaiden erilaisiin ongelmiin ja lasten ja nuorten syrjäytymiseen normaalista kasvusta ja kehityksestä. Syrjäytymisen uhat ja selviytymisen mahdollisuudet vaikuttivat lasten ja nuorten elämään tilanteittain ja samanaikaisesti riippuen mistä ja kenen näkökulmasta tilannetta tarkasteltiin.

Tutkimuksessa lasten ja nuorten syrjäytymisen keskeiset tekijät määrittyivät heidän suhteinaan yhteiskunnan keskeisiin toimintoihin, tuotantoon, työvoiman uusiutumiseen sekä vallankäyttöön, jotka ovat myös sosiaalisen syrjäytymisen ulottuvuuksia. Lasten ja nuorten vanhemmilla tai heillä itsellään oli yleisesti epävakaa työmarkkina-asema. Lastensuojelun asiakkaina olevien lasten vanhemmat olivat usein työelämän ulkopuolella joko työttömyyden tai ennenaikaisen eläkkeelle siirtymisen vuoksi. (Lämsä 2009, 218-219.)

Sosiaalisen sopeutumisen ongelmat näkyivät tutkimuksen kohderyhmässä erityisesti erilaisina perheongelmina ja sosiaalisen tuen puutteena, jotka vaaransivat lasten ja nuorten tasapainoisen ja terveen kasvun ja kehityksen. Perheeltä ja suvulta saatu tuki vaikuttivat olennaisesti lapsen ja nuoren selviytymiseen eri elämäntilanteissa. Perheen merkitys syrjäytymistä ja selviytymistä selittävänä tekijänä korostui. Erityisesti vertailtaessa tilanteita, joissa asiakkaat selviytyivät erilaisista ongelmista huolimatta ja tilanteita, joissa erilaiset hyvinvoinnin ongelmat pitkittyivät ja kasautuivat tarjotusta tuesta huolimatta. Toimiva perhe tarjosi lapsille ja nuorille suojaverkon tukien heidän kasvuaan. Perheen yhteenkuuluvuuden puute ja aikuisen huolenpidosta riippuvaisen lapsen erillisyys taas vaaransivat myös aikuisuuteen kuuluvan itsehallinnan saavuttamisen. (Lämsä 2009, 219-220.) On selvää, että yksinäisyys ja yksin jääminen ovat suurimpia yksittäisiä syitä, jotka vaikuttavat lapsen hyvinvointiin ja aiheuttavat pahimmillaan syrjäytymistä (Hymel & Rotenberg 1999, 3).

Osallisuuteen ja vallankäyttöön liittyen lasten ja nuorten syrjäytymistä määrittäväksi tekijäksi nousi tutkimuksessa vaikutusmahdollisuuden puute. Vaikutusmahdollisuuden puutteessa ei kuitenkaan ollut kyse pelkästään sosiaalihuollon asiakkaiden omista ongelmista, vaan myös heidän mahdollisuuksistaan saada tarvittaessa tukea joko lähiympäristöltä tai yhteiskunnan eri organisaatioilta. (Lämsä 2009, 210-220.) Tämä vaikuttamismahdollisuuden tärkeys nousi esiin myös myöhemmin tässä opinnäytetyössä käsitellyssä ”Nuorilla on väliä!” -projektissa.

Aaltonen, Berg & Ikäheimo (2015, 13-122) tuovat esiin Nuoret luukulla -raportissaan nuorten omia näkökulmia syrjäytymiseen. He käsittelevät raportissaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) peruspalveluaineistoa, johon on yhdistetty tietoja THL:n toimeentulorekisteristä sekä Eläketurvakeskuksen ansainta- ja eläkerekistereistä, Tilastokeskuksen rekistereistä, Kelan rekistereistä ja AvoHilmasta. Tutkimuksen aineistona oli 50 292 helsinkiläistä vuosina 1982-1984 syntynyttä nuorta (kun aineistosta poistettiin kuolleet ja ne joiden toiminnasta ei ollut saatavilla mitään tietoa, oli otoskoko 49 142).

Nuoret käyttivät neljää eri puhetapaa syrjäytymisestä puhuessaan. Näitä olivat viittaaminen TE-toimiston ja nuorisotakuun toimimattomuuteen sekä työpaikkojen riittämättömyyteen eli syrjäytymiseen liittyviin rakenteellisiin tekijöihin. Niihin nuoret eivät voi juurikaan itse vaikuttaa. Toinen tapa puhua syrjäytymisestä oli käsitellä syrjäytymistä sosiaalisista suhteista ja syrjäyttävistä käytännöistä käsin. Useimmat kuvailivat syrjäytymistä kotiin jumittumiseksi ja sosiaalisten suhteiden katkeamiseksi, tosin joku myös epäili, onko syrjäytyneitä nuoria edes olemassa vai onko kyseessä vain teoreettinen ja määrittelemätön kategoria. Kolmas tapa puhua syrjäytymisestä oli pohtia sitä, kuinka joku voidaan määritellä syrjäytyneeksi, vaikka hän olisi itse täysin tyytyväinen elämäänsä. Näissä pohdinnoissa korostui syrjäytymiseen ulkoapäin lyöty leima, joka ei ota huomioon ihmisten erilaisia arvoja ja pyrkimyksiä. Neljäs puhetapa oli yksilön vastuuseen ja omaan tilanteeseen liittyvä näkökulma. Tätä puhetapaa käyttivät vain elämän kolhimien ryhmään luokitellut nuoret, eli ne joiden elämänsä aikana oli monia asioita, jotka heikensivät heidän mahdollisuuksiaan siirtyä tavanomaisten siirtymien mukaisesti. He viittasivat nuorten omaan aloitekyvyttömyyteen ja odottamiseen kotona. Toisaalta näissä puheenvuoroissa nousi myös esiin, ettei nuori ole välttämättä siinä kunnossa, että hän voisi tehdä aloitteita, ja että jotkin palvelut saattavat entisestään passivoida. (Aaltonen yms. 2015, 101-122.)

Samaisessa raportissa nostettiin esiin työntekijöiden näkökulmaa. Heidän mukaansa osa nuorista selviää hyvin pienellä ohjauksella, osalla taas asiat ovat alkaneet mennä väärään suuntaan jo hyvin varhain. Puolivalmiiden ja elämän kolhimien ryhmään kuuluvien ryhmiin sijoitettujen nuorten historia saattoi heidän itsensä mukaan olla huono-osaisuudessa monipolvinen ja pitkä. Joidenkin kohdalla tilanne oli jäänyt palvelujärjestelmältä piiloon, toisilla taas oli pitkä

kokemus asiakkuuksista. Puolivalmiiden ryhmään kuuluvilla oli ollut yläasteella ja elämän kolhimien ryhmäläisillä jo ala-asteella ristiriitoja eli konflikteja koulussa. Raportissa puolivalmiiden ryhmällä tarkoitettiin niitä nuoria, jotka olivat työvoimapalvelujen sekä Kelan ja monet myös toimeentulotuen asiakkaita. Näiden nuorten kokemat konfliktit näyttäytyivät kokemuksina omasta riittämättömyydestä ja irrallisuudesta sekä kiusaamisen kohteena olemisesta. Kiusaamisen kohteena oleminen ja kiusaaminen saattoivat joillain myös kietoutua toisiinsa niin, että toinen synnytti toista. Kumpaankin ryhmään kuuluvista nuorista monet olivat myös keskeyttäneet ammatillisen koulutuksen ainakin kerran. Jos nuoret olivat kuitenkin kiinnostuneita opiskelusta, he viittasivat lähes yksinomaan käytännönläheisiin ja ammatillisiin opintoihin. Erityisen ongelmallisena työntekijöiden puheissa näyttäytyi mielenterveyspalvelujen riittämättömyys ja hoitoon pääsemisen vaikeus. (Aaltonen yms. 2015, 84-127.)

Syrjäytymisen riskit voivat kasautua tai väistyä ajan kuluessa. Oppimisympäristön hyvät vuorovaikutussuhteet ja opettajien sensitiiviset ohjauskäytännöt voivat toimia suojaavina tekijöinä lapsuudessa ja nuoruudessa sekä tarjota mahdollisuuksia myönteisiin käännekohtiin. Syrjäytymiseen altistavista tekijöistä osa on yksilöön ja persoonaan liittyviä, kuten motivaation ja itsesäätelyn ongelmat, sosiaalisten taitojen pulmat ja oppimisvaikeudet. Osa riskitekijöistä liittyy puolestaan oppimisympäristöön tai vuorovaikutussuhteisiin. Näitä ovat oppimisen tuen vähäisyys tai yksilön torjunta ryhmässä. Syrjäytymiseen johtavan kehityksen ymmärtämisestä tekee vaativaa se, että yksilöllisten ja ympäristöön liittyvien tekijöiden yhteisvaikutus syntyy vaihtelevien mekanismien välityksellä pitkällä aikavälillä. Syrjäytymistä ehkäisevien opetuskäytänteiden vahvistaminen koulussa edellyttää opettajilta ja muilta kouluyhteisön avainhenkilöiltä, esimerkiksi oppilashuoltoryhmän jäseniltä, taitoa tunnistaa oppilaiden varhaisen syrjäytymisen riskejä ja suojaavia tekijöitä. Lisäksi heiltä vaaditaan taitoa tukea osallisuutta ja sosiaalista kiinnittymistä kouluissa. (Reivinen & Vähäkylä 2013, 111.)

2.2.2 Sosiaalisen syrjäytymisen vaikutukset lasten ja nuorten mielenterveyteen

Vuonna 2010 Suomessa oli yhteensä noin 51 300 syrjäytyneeksi katsottua nuorta, joista 32 500 on kadonnut rekistereiden ja palveluiden ulottumattomiin. Myös huostaan otetuista nuorista moni syrjäytyy. Vuosittain noin 2500 peruskoulun päättänyttä nuorta ei mene ammattiin suuntautuvaan opiskeluun. Pitkään jatkuva asunnottomuus ja ulkopuolisuus vaivaavat syrjäytymisvaarassa olevia nuoria useammin kuin muita nuoria. Näillä nuorilla on vaikeuksia kiinnittyä yhteiskuntaan koulutuksessa, työelämässä, harrastuksissa, ihmissuhteissa, edunvalvonnassa ja yhteiskunnallisessa osallistumisessa. (Jalovaara 2012, 13.)

Junttila (2015, 16) mainitsee artikkelissaan ”Lasten ja nuorten yksinäisyyden juurilla”, kuinka hän on tutkimuksissaan löytänyt yhteyksiä lasten ja nuorten yksinäisyyden ja mielenterveysongelmien välillä. Päiväkotilapsilla koettu yksinäisyys on ollut yhteydessä heikompaan itsetun-

toon, ahdistuneisuuteen, pelkoihin, kiusaamiseen ja kiusatuksi joutumiseen, syrjään vetäytymiseen ja torjutuksi tulemiseen. Mattila (2014, 73) nostaa myös esiin, kuinka jännittäminen ja sosiaaliset pelot voivat hoitamattomina johtaa koulunkäyntivaikeuksiin ja pahimmillaan syrjäytymiseen. Alakouluikäisillä yksinäisyyteen liittyi Junttilan (2015, 16) mukaan muun muassa oppimisvaikeuksia, voimakkaampaa häiritsevyyttä ja impulsiivisuutta, heikompia yhteistyötaitoja, turvattomuuden ja osattomuuden kokemuksia sekä runsaampaa ruudun äärellä vietettyä aikaa. Yksinäisyyttä kokeneilla yläkouluikäisillä esiintyi enemmän sosiaalista ahdistuneisuutta ja fobiaa, masennusta, koulu-uupumusta, itsetuhoisia ajatuksia ja itsemurhayrityksiä. He myös kokivat fyysisen terveytensä heikommaksi ja heillä oli enemmän rankempia päihdekokeiluja sekä vähemmän harrastuksia.

Osalla nuorista ilmenee nykyään syvää ahdistusta. Syrjään joutuminen ja yksinäisyyden kokemukset saattavat johtaa lähiturvaverkon puuttuessa vakaviin ongelmiin. Osalla nuorista ihmis-käsitys ja maailmankuva voivat vääristyä liiallisen ja valvomattoman nettiriippuvuuden takia. Nuoren olisi hyvä löytää paikkansa lähi- ja kouluyhteisössään. Elämänhallintataitojen kehittymiseen lapsilla ja nuorilla on syytä paneutua niin kotona kuin koulussa. Viime vuosina kouluhäiriöt ovat selvästi lisääntyneet. Sosiaalinen osaaminen on nykyään yhä tärkeämpi taito. Varsinkin monilta pojilta ja nuorilta miehiltä näyttävät puuttuvan sosioemotionaaliset taidot, ja monet pojat purkavat ulospäin aggressionsa. Tyttöillä aggressio taas usein kohdistuu heitä itseään vastaan ja he oireilevat sisäänpäin. Pettymysten ja turhautumisten tunteiden oppiminen on tärkeää lapsille ja nuorille. (Jalovaara 2012, 12.)

Vuonna 2011 peräti 1569 alle 30-vuotiaasta nuorta joutui työkyvyttömyyseläkkeelle. Taustalla ovat käyttäytymishäiriöt ja mielenterveysongelmat. Samaan aikaan Suomessa on noin 3400 nuorta, iältään 18-30 -vuotiaasta, edunvalvottavana. (Jalovaara 2012, 22.) Mielenterveydellä on nähty suuri yhteys siihen, työllistyykö nuori peruskoulun jälkeen vai ei. Oppilaanohjausta ja tukea työllistymiseen tulisi tarjota enemmän nuoruudessa, jotta nuori ei pahimmillaan syrjäytyisi. (Kroger 2007, 125.)

2.3 Lapsen oikeudet

Yhdistyneiden Kansakuntien, YK:n, vuonna 1989 hyväksymä lasten oikeuksien yleissopimus astui Suomessa voimaan vuonna 1991. Sopimus toi mukanaan kansainvälisesti tunnustettua hyväksyntää sille, että lapsuus itsessään on tärkeä, eikä vain etappi kohti aikuisuutta. Lasten oikeuksien yleissopimuksessa lapseksi katsotaan kaikki alle 18-vuotiaat henkilöt, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan täysi-ikäisyyttä saavuteta aikaisemmin. (Unicef 2016, 4-7.)

Sopimuksen allekirjoittaneet valtiot takaavat lasten huolenpidosta sekä suojelusta vastaavien laitoksien ja palveluiden noudattavan toimivaltaisten viranomaisten antamia määräyksiä. Nämä määräykset koskevat erityisesti terveyttä, turvallisuutta, henkilökunnan määrää sekä

soveltuvuutta ja henkilökunnan riittävää valvontaa. Sopimusvaltiot myös tunnustavat jokaisella lapsella olevan oikeus elää, ja niiden on kunnioitettava vanhempien kasvatuksellista vastuuta. Vanhemmilla on sen mukaan ensisijainen ja yhteinen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä, jota lapsen etu määrittää. Sopimuksen mukaan lasta on myös suojeltava välinpitämättömältä kohtelulta, väkivallalta ja hyväksikäytöltä. Tämä pyritään takaamaan lainsäädännöllisillä, hallinnollisilla, koulutuksellisilla ja sosiaalisilla toimilla. (Unicef 2016, 8-14.)

Yleissopimuksen 24. artiklassa käsitellään lapsen oikeutta terveelliseen elämään. Se velvoittaa sopimusmaat tunnustamaan lapsella olevan oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta, sekä saada sairauksien ja kuntoutukseen tarkoitettuja palveluja. Sopimusvaltioiden tulee pyrkiä varmistamaan näiden palveluiden toteutuminen, jottei yksikään lapsi joudu luopumaan oikeudestaan saada kyseisiä terveyspalveluita. Sopimuksen mukaan sopimusvaltioiden tulee erityisesti kiinnittää huomiota, jotta varmistetaan kaikille lapsille välttämätön lääkärin- ja terveydenhoito, erityisesti perusterveydenhuoltoa kehittämällä. (Unicef 2016, 18.)

Lasten oikeuksien yleissopimuksen mukaan jokaisella lapsella on oikeus käydä peruskoulu ilmaiseksi. Sopimusvaltioiden tulee tunnustaa tämä oikeus, ja toteuttaa sitä tekemällä perusasteen opetus pakolliseksi. Sen tulee myös olla maksutta kaikkien lasten saatavilla. Sopimusvaltioiden tulee myös ryhtyä toimenpiteisiin koulunkäynnin säännöllisyyden edistämiseksi ja koulunkäynnin keskeyttämisen vähentämiseksi. Koulutuksen tulee kehittää lapsen kykyjä, ihmisoikeuksien, oman, lapsen vanhempien ja muiden kulttuurien kunnioittamista sekä suvaitsevaisuutta. (Unicef 2016, 21-22.)

2.4 Kansainvälinen työ lasten ja nuorten terveyden edistämisessä

WHO (World Health Organization) on kehittänyt dynaamisen ohjelman nimeltään "Health for the world's adolescents" eli "Maailman nuorten terveys". Ohjelmassa kuvataan, miksi nuoret tarvitsevat erityistä huomiota. Kyseisessä ohjelmassa esitetään yleiskatsaus nuorten terveydestä ja terveyskäyttäytymisestä, mukaan lukien uusimmat tiedot ja suuntaukset. Lisäksi siinä käsitellään tekijöitä, jotka vaikuttavat nuorten terveyteen ja käyttäytymiseen. Siinä on myös nuorten omia näkökulmia heidän tarpeisiinsa. (World Health Organization 2017a.)

Ohjelmalla pyritään vastaamaan siihen, mitä meidän on tehtävä parantaaksemme ja ylläpitääksemme maailman miljardin nuoren terveyttä? "Maailman nuorten terveys" - ohjelman kohderyhmänä ovat 10-19 -vuotiaat lapset ja nuoret. Se esiteltiin jäsenvaltioille 2014 maailman terveyskokouksessa. Raportti kokoaa yhteen kaikki WHO:n tutkimukset nuorten terveyteen liittyvistä asioista. Se vastaa muun muassa kokemukseen nuorten terveyspalvelujen tarjonasta, suunnitteluun ja valvontaan terveydenhuollon alan toimenpiteistä, tarpeesta kehittää terveyttä edistäviä poliittisia hyvinvointiohjelmia sekä niiden täytäntöönpanon auttamisessa. (WHO 2017a.)

Ohjelman mukaan maailman nuorilla on monia terveyshaasteita, joista yleisimmin tunnustetaan lisääntymis- ja seksuaaliterveys, ja kokonaisvaltainen hyvinvointi tulisi nuorien kohdalla ottaa huomioon. Nuoruusiässä kuolleisuus on melko vähäistä, mutta monesti kuolemantapaukset olisivat olleet ehkäistävissä. Esimerkiksi tupakointiin, alkoholin ja huumeiden käyttöön sekä suojaamattoman seksin harrastamiseen tulisi puuttua entistä hanakammin. Lihavuus sekä erityisesti masennus alkavat erityisesti nuoruusiässä ja niitä tulisi ennaltaehkäistä ja hoitaa paremmin. Masennus voi varsinkin hoitamattomana johtaa syrjäytymiseen. (WHO 2017a.)

Nuorten omat terveystiedot ja -taidot ovat tärkeitä ja niitä on hyvä ylläpitää, mutta ne eivät yksistään riitä. Ympäristön rakenteellisia ja sosiaalisia muutoksia tarvitaan. Kouluihin tarvittaisiin maailmanlaajuisesti terveyttä suojelevia ohjelmia. Monet käyttäytymismallit ja olosuhteet vaarantavat nuorten terveyttä ja heikentävät sitä jatkossakin. Ohjelman mukaan tulisi löytää entistä tehokkaampia tapoja siirtyä pois terveydellisistä ongelmista, ja keskittyä enemmän toimiin, jotka vaikuttavat useisiin riskikäyttäytymisiin ja niiden ennaltaehkäisyyn. (WHO 2017a.)

Valtioilla on paljon sairauskuluja, mutta olisi silti varmistettava, että nuoret saavat välttämättömyksiä huomiota. Ennaltaehkäisyä ei voi unohtaa. On olemassa monia hyödyntämättömiä resursseja parantaa ja ylläpitää nuorten terveyttä, muun muassa interaktiivinen media ja teknologia. Ihmisoikeudet huomioiva lähestymistapa korostaa hallituksien velvollisuuksia nuorten asioiden huomioimisessa. On asetettava selkeät päämäärät ja tavoitteet, sekä jatkettava velvoitteiden seurantaa. (WHO 2017a.)

WHO:n kahdestoista yleinen työohjelma (The WHO Twelfth General Programme of Work) 2014-2019 kuvailee johtamisen prioriteetit, joissa korostuu lasten ja nuorten terveys. Johtamisen prioriteeteissa tulee työohjelman mukaan käsitellä keskeneräisiä sekä tulevaisuuden haasteita, jotka liittyvät terveyteen liittyvien uuden vuosituhannen kehittämistavoitteisiin (the health related Millenium Development Goals, MDGs) kasvattamalla vuoden 2014 saavutukset vuoteen 2015 ja sen yli. Työohjelma korostaa myös, kuinka tarttuviin tauteihin, mielenterveyteen, väkivaltaan, vammoihin sekä vammaisuuteen liittyviä haasteita tulisi käsitellä. Sosiaaliset, taloudelliset ja ympäristön taustatekijät terveydessä tulisi ottaa huomioon terveyden epäoikeudenmukaisen jakautumisen vähentämisessä maiden välillä. Ohjelman käynnistyttyä WHO on tarjonnut tukeaan suoraan ainakin viidelletoista maalle ja useat maat ovat käyttäneet ohjelman mallia kansainvälisten lasten ja nuorten terveysstrategioiden ja toimitasuunnitelmien kehittämisessä sen jälkeen, kun WHO:n Euroopan strategia lasten ja nuorten terveydestä ja kehityksestä käynnistyi vuonna 2005. (WHO 2014, 1.)

WHO:n eurooppalaisessa lasten ja nuorten terveysohjelmastastrategiassa 2015-2020 Euroopan maat asettavat omat tavoitteensa, mutta yleisiin tavoitteisiin kuuluvat hallinnon, kumppanuuksien ja eri alojen välisen toiminnan edistäminen kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Tavoitteita ovat ihmiskeskeisten terveysjärjestelmien vahvistaminen ja kansanterveyden kapasiteetin lisääminen lasten ja nuorten terveyden ja kehityksen parantamiseksi. Tavoitteena on myös osoittaa terveyden sosiaaliset tekijät ja tasa-arvoerot lapsilla, nuorilla, vanhemmilla ja huoltajilla. Ohjelman tavoitteena on myös käyttää esikouluja ja kouluja kohdeympäristöinä terveyden edistämiseksi ja koulutuksessa. Koulujen opetuskäytäntöjen katsotaan olevan keskeisessä asemassa sosiaalisten normien, kansalaisuuden ja nuorten tietojen ja taitojen vahvistamisessa. (WHO 2014, 4-5.)

Ohjelman ajatuksena on taata WHO:n Euroopan alueella eläville lapsille ja nuorille näkyvyys poliittisille päättäjille ja huoltajille, olla haluttuja lapsia ja syntyä terveille äideille hoivaaviin perheisiin ja yhteisöihin, kasvaa ilman köyhyyttä ja puutetta sekä kiintyä nopeasti äitiinsä, isäänsä, sisaruksiinsa ja muihin tärkeisiin hoivaajiin. Tavoitteena on myös taata kaikille lapsille ja nuorille rokotteet ja terveystarkastukset, vapaus vältettävissä olevista taudeista sekä pääsy hyvätasoisiiin terveysterveyspalveluihin, mukaan lukien mielenterveyspalvelut. Lasten ja nuorten tulisi lisäksi saada osakseen hyvää vanhemmuutta, osallistua sopivaan esikouluun ja oppia luku- ja kirjoitustaito sekä laskutaito. Fyysisiin aktiviteetteihin osallistuminen tulisi mahdollistaa ja heillä tulisi olla mahdollisuus terveelliseen ja turvalliseen ympäristöön yhteisöissä, kotona, esikoulussa ja koulussa. Lasten ja nuorten tulisi myös WHO:n mukaan saada iänmukaista tukea ja tietoa terveydestä ja seksuaalisuudesta sekä pysyä turvassa tupakalta, alkoholilta ja muilta päihteiltä. Heidän tulisi kehittyä itsevarmoiksi ja taitaviksi tehdäkseen perusteltuja päätöksiä ja valintoja sekä luodakseen positiivisia ihmissuhteita. (WHO 2014, 6.)

WHO:n vuonna 1995 aloittama Maailmanlaajuinen kouluterveydenhuollon aloite (Global school health initiative) pyrkii mobilisoimaan ja vahvistamaan terveyden edistämistä ja opetustoimintaa paikallisella, kansainvälisellä, alueellisella ja maailmanlaajuisella tasolla. Aloitteen tarkoituksena on oppilaiden, kouluhenkilökunnan, perheiden ja muiden yhteisön jäsenien terveyden parantaminen koulujen kautta. Tavoitteena on lisätä ”terveyttä edistävien koulujen” määrää, jolla tarkoitetaan niitä kouluja, jotka vahvistavat kykyään terveellisenä ympäristönä oppimiselle, työskentelylle ja elämälle. (WHO 2017b.)

Yleinen linjaus Maailmanlaajuiselle kouluterveydenhuollon aloitteelle pohjautuu Ottawan terveyden edistämisen malliin (1986), Jakartan julistukseen neljännessä terveyden edistämisen kansainvälisestä konferenssista (1997) sekä WHO:n asiantuntijakomitean suositukseen kattavasta kouluterveydenhuollon opetuksesta ja edistämisestä (1995). Koulujen terveyden edistämiseen pyritään yhteistyöllä terveys- ja opetusvirastojen kanssa. Maita autetaan myös luomaan strategioita ja ohjelmia, joilla parannetaan terveyttä kouluilla. (WHO 2017b.)

Alueellista yhteistyötä terveyttä edistävien koulujen kehittämiseksi on aloitettu Euroopassa, Länsi-Tyynellämerellä ja Latinalaisessa Amerikassa. Maailmanlaajuisia yhteistyötä on luotu mahdollistamaan opettajien etujärjestöjen terveyden parantaminen kouluilla. Yhteistyötä on tehty kansainvälisen koulutuksen, sairauksia ennaltaehkäisevien ja torjuvien keskuksien, koulutuksen kehittämiskeskuksen, UNESCON, UNAIDS:n ja NGTZ:n kanssa. WHO:n Maailmanlaajuisen kouluterveydenhuollon aloite kutsuu kaikki valtiolliset ja ei-valtiolliset organisaatiot, kehittämiskeskukset, Yhdistyneiden Kansakuntien organisaatiot, alueiden väliset elimet, bilateraaliset virastot, työvoiman siirron ja yhteistyökumppanit sekä yksityisen sektorin auttamaan kouluja tulemaan terveyttä edistäviksi kouluiksi. (WHO 2017b.)

2.4.1 Pohjoismaista yhteistyötä

Pohjoismainen ministerineuvosto otti vuosina 2011 ja 2012 painotusalueekseen varhaisen tuen tarjoamisen perheille sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Projektista vastasi Pohjoismainen hyvinvointikeskus. Tavoitteena oli levittää tietoa, tutkimustuloksia ja hyviä esimerkkejä sekä luoda pohjoismaista verkostoa. Projektissa oli neljä osa-aluetta, joita olivat ”Antakaa lasten äänten kuulua!”, ”Lupaavia esimerkkejä aikaisemmista tukitoimista Pohjoismaissa”, ”Palvelujen vaivaton saatavuus” sekä ”Riski- ja suojatekijöiden nykytutkimus”. Raportin kolmas osa, ”Nuorilla on väliä!”, esittelee toimintatavan, jonka tarkoituksena on saada lasten ja nuorten ääni näkyväksi yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa. (Pohjoismainen hyvinvointikeskus 2012, 3.)

Lasten ääni-projektissa on kutsuttu nuoria Norjasta, Ruotsista, Suomesta ja Tanskasta kolmeen tapaamiseen. Tapaamisissa pyydettiin nuorilta ideoita ja ehdotuksia siitä, miten syrjäytyneissä perheissä asuvia lapsia voitaisiin auttaa mahdollisimman varhain ja tehokkaasti. Projektin osallistuvia nuoria yhdisti heidän kaikkien kuuluminen oman maansa sosiaalitoimen asiakkaiksi. Projektin osallistuivat myös monet järjestöt, joita olivat Voksne for Barn Norjasta, BRIS Ruotsista, Pesäpuu Suomesta ja De 4 Årstider Tanskasta. (Pohjoismainen hyvinvointikeskus 2012, 9.)

Raportissa käsiteltiin osallistavan työtavan käyttöä. Sen kantavana ajatuksena on nuoren oleminen oman tilanteensa asiantuntijana, jonka vuoksi hän voi jakaa kokemuksiaan tapaamisistaan, muun muassa sosiaalitoimen kanssa. Tätä kokemukseen perustuvaa tietoa voidaan käyttää hyväksi oman toiminnan parantamisessa. Laajempi perusta päätöksenteolle johtaa perusteellisempiin päätöksiin, joka mahdollistaa lapsia koskevien päätösten vaikutusten helpomman arvioinnin. (Pohjoismainen hyvinvointikeskus 2012, 10.)

Nuorilta kysyttäessä, miten lapsia voisi auttaa mahdollisimman varhain ja hyvin, useat teemat nousivat toistuvasti projektissa esiin riippumatta nuoren asuinmaasta tai siitä, kuinka kauan sitten hän on saanut apua sosiaalitoimesta. Yksi näistä teemoista on kokemus siitä, että joku

on lapsen puolella, haluaa hänelle hyvää ja näkee hänen voimavaransa, mahdollisuudet ja toivon. Lapset kaipaavat myös tietoa siitä, mistä ja miten apua voi saada sitä tarvittaessa. Monet nuoret toivoivat myös enemmän suvaitsevaisuutta ja avoimuutta niitä lapsia ja nuoria kohtaan, jotka tarvitsevat sosiaalitoimen apua. Tässä työssä esikoulu, koulu ja harrastukset ovat tärkeitä. Yksi tärkeä teema joka nuorilla nousi tapaamisissa esiin, oli myös vertaistuen merkitys. (Pohjoismainen hyvinvointikeskus 2012, 18-32.)

YK:n lasten oikeuksien yleissopimuksessa sanotaan lapsella olevan oikeus ilmaista näkemyksensä ja tulla kuulluksi häntä koskeissa asioissa. (Pohjoismainen hyvinvointikeskus 2012, 30.) Tämä korostui myös ”Nuorten ääni!” -projektissa. Oman näkemyksen ilmaisun tärkeyden vuoksi aiomme myös tässä opinnäytetyössä kerätä tietoa lapsilta ja nuorilta itseltään.

2.5 Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (Kaste)

Vuosina 2012-2015 toimi Kaste -hanke, jonka tehtävänä oli muun muassa lasten, nuorten ja lapsiperheiden palveluiden uudistaminen (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2017a). Kaste-ohjelman (2012-2015) ulkoinen arviointi on käynnissä. Ensimmäinen arvioinnin vaihe on nyt raportoitu ja se löytyy Innokylä - sivustolta. Lasten, nuorten ja lapsiperheiden palveluja oli tavoitteena kehittää asiakaslähtöisinä palvelukokonaisuuksina edellisellä ohjelmakaudella luotujen hyvien käytäntöjen mukaisesti. Erityispalvelujen, kuten lastenpsykiatrian, lastensuojelun, kasvatus- ja perheneuvolan osaaminen tulisi viedä peruspalvelujen tueksi lasten normaaleihin kasvu- ja kehitysympäristöihin, kuten kotiin, päivähoitoon ja kouluun. Hankkeelle keskeistä oli vahvistaa hyvinvointia edistävää ja ongelmia ehkäisevää toimintaa, sekä lisätä palvelujen kustannusvaikuttavuutta. Erityisenä tavoitteena oli vähentää eriarvoisuutta ja estää lasten ja nuorten syrjäytymistä, sekä vahvistaa ehkäisevää lastensuojelua ja vähentää huostaanottojen tarvetta. Sosiaali- ja terveyspalvelujen, opetustoimen ja nuorisotyön yhteistyötä tulisi lisätä hajanaisten palveluiden yhteensovittamiseksi. Lisäksi tulisi vahvistaa järjestö-, seurakunta- ja yksityisen sektorin kumppanuuksia. YK:n lapsen oikeuksien sopimus on osaohjelman eräs lähtökohta. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012.)

Hankkeen tavoitteena oli kehittää lasten, nuorten ja lapsiperheiden palvelukokonaisuuksia ja ottaa käyttöön toimintamalleja, jotka tukevat perheitä, vanhemmuutta sekä lasten ja nuorten kanssa työskenteleviä aikuisia. Lisäksi tavoitteena oli vahvistaa lapsiperhepalvelujen monialaista, poikkihallinnollista ja yhteen sovittavaa johtamista. Tarkoituksena oli käynnistää Kaste-ohjelman ensimmäisellä ohjelmakaudella luotujen lasten ja nuorten hyvinvointia, somaattista terveyttä ja mielenterveyttä tukevien menetelmien ja toimintamallien juurruttaminen ja levittäminen. Tavoitteena oli kehittää peruspalveluja tukemaan lasta, jonka perheessä on vakava fyysinen sairaus, mielenterveys- ja/ tai päihdeongelma. Hanke ohjasi kuntia tekemään lastensuojelulain mukaisen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelman niin, että se sisältäisi myös kuntien nuorisolain mukaisen nuorisopoliittisen ohjelmatyön. Tämä työ on yhteen

sovitettu terveydenhuoltolain mukaisen hyvinvointikertomuksen kanssa. Tavoitteena oli kannustaa kuntia selvittämään lasten ja nuorten omia mielipiteitä hyvinvointisuunnitelmien laadinnassa ja käyttämään suunnitelmia työvälineenä. (STM 2012.)

Ehkäiseviä ja varhaisen tuen palveluja ehkäistiin, sekä kehitettiin lastensuojelutyötä. Yhteistyössä Nuorten yhteiskuntatakuu -ohjelman (TEM) kanssa oli tarkoituksena lisätä syrjäytymisuhan alla olevien nuorten koulutus- ja työelämäosallisuutta, ja erityisesti huomiota tulisi kiinnittää maahanmuuttaja- ja romaninuoriin. Hanke vahvisti nuorisososiaalityötä ja etsivää nuorisotyötä. Lisäksi hankkeen tavoitteena oli parantaa oppilas- ja opiskelijahuoltoa ja edistää kouluhyvinvoinnin parantamista sekä terveyttä edistävän koulun syntymistä. Tavoitteena oli perhekeskustoiminnan laajentaminen perheiden, kuntien, järjestöjen ja muiden toimijoiden yhteistyönä. Lastensuojelun avohuoltoa ja perhehoitoa oli tavoitteena kehittää. Lasten ja lapsiperheiden kotipalvelua ja kotiin vietäviä palveluja olisi tarpeen vahvistaa. Lasten ja nuorten ehkäisevien terveysten palvelujen vaikuttavuutta arvioidaan hankkeen tiimoilta. (STM 2012.)

2.6 Kouluterveydenhuollon palvelut Suomessa

Euroopan unioni määrittää ihmisten yhdeksi oikeudeksi tasavertaisuuden terveysten palveluissa, joiden avulla mahdollistetaan kyky toimia yhteiskunnassa. Tarvittavan hoidon turvaamiseksi terveysten palvelujen tulee säilyttää taloudellinen vakaus ja niiden saatavuus, sekä kustannustehokkuus tulee taata (Euroopan unioni 2016.) Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos määrittelee kouluterveydenhuollon palveluihin kuuluviksi oppilaan kasvun ja kehityksen sekä terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen, huoltajien kasvatustyön tukemisen, kouluympäristön terveellisyyden ja turvallisuuden sekä kouluyhteisön hyvinvoinnin edistämisen ja seurannan. Näiden lisäksi kouluterveydenhuoltoon sisältyy oppilaan erityisen tuen tai tutkimusten tarpeen varhainen tunnistaminen ja tukeminen sekä pitkäaikaisesti sairaan lapsen omahoidon tukeminen yhteistyössä muiden oppilashuollon toimijoiden kanssa. Siihen katsotaan myös sisältyvän suun terveydenhuollon ja oppilaan terveydentilan toteamista varten tarvittavat tutkimukset. (THL 2010.)

Terveystenhuoltolaissa (2010/1326) veloitetaan kunnat järjestämään alueensa asukkaiden terveyden ja hyvinvoinnin edistämistä sekä sairauksien ehkäisyä tukevaa terveysten neuvontaa. Tähän neuvontaan sisältyy kouluterveyden- ja opiskeluterveydenhuollon tarkastukset, jotka on järjestettävä myös opiskeluterveyshuollon ulkopuolelle jääville nuorille. Kunnan tulee lisäksi järjestää alueensa asukkaille ehkäisyneuvontaa ja muita seksuaali- ja lisääntymisterveyttä edistäviä palveluita (Finlex 2010.) Vuonna 2016 Suomessa oli 550 200 peruskoululaista. Määrä kasvoi vuodesta 2015 0,8 prosenttia. Peruskoulun oppilaista 51 prosenttia oli poikia ja 49 prosenttia tyttöjä. Uudellamaalla peruskoululaisia oli vuonna 2016 161 748 (joista poikia 82 656 ja tyttöjä 79 092). Toiminnassa olevia peruskouluja oli Uudellamaalla 551 ja koko maassa 2 449. (Suomen virallinen tilasto 2016.)

Terveystarkastuksissa määritetään kunnan tarjoamat kouluterveydenhuollon palvelut. Kouluterveydenhuolto nähdään osana oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaisia opiskeluhoollon palveluja. Kunnan tulee tarjota kyseinen palvelu alueellaan sijaitsevien perusopetusta antavien oppilaitosten oppilaille. Kunnan tulee myös järjestää opiskeluterveydenhuollon palvelut alueellaan sijaitsevien lukioiden, ammatillista koulutusta antavien oppilaitosten ja korkeakoulujen opiskelijoille, riippumatta heidän kotipaikastaan. Opiskeluterveydenhuolto sisältyy oppilas- ja opiskeluhuoltolakiin sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annettuun lakiin. Terveystarkastuslain mukaan koulu- ja opiskeluterveydenhuoltoon kuuluu myös oppilaan työelämään tutustuttamisen aikainen terveystarkastus. (Finlex 2010.)

Lain mukaan koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palveluihin kuuluvat koulu-/opiskelu ympäristön terveellisuuden ja turvallisuuden sekä hyvinvoinnin edistäminen sekä seuranta kolmen vuoden välein. Sen lisäksi kouluterveydenhuollossa seurataan ja edistetään vuosiluokittain oppilaan kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia. Opiskelijoiden kohdalla laki velvoittaa opiskelijoiden terveyden ja hyvinvoinnin sekä opiskelukykyyn seuraamiseen ja edistämiseen lukion ja ammatillisen oppilaitoksen opiskelijoille kahden määräaikaisen terveystarkastuksen muodossa. Näiden kahden terveystarkastuksen lisäksi opiskelijan on mahdollista saada terveystarkastus yksilöllisen tarpeen mukaan. (Finlex 2010.)

Kouluterveydenhuollossa tulee myös tukea oppilaan vanhempia ja huoltajia kasvatustyössä. Laissa oppilaan suun terveystarkastus nähdään myös osana koulu- ja opiskeluterveydenhuoltoa. Oppilaan erityisen tuen tai tutkimusten varhainen tunnistaminen ja tukeminen sekä pitkäaikaisesti sairaan lapsen omaishoidon tukeminen yhteistyössä muiden oppilashuollon toimijoiden kanssa on sekin osa kouluterveydenhuollon palveluita. Opiskeluterveydenhuollon osalta laki velvoittaa vain opiskelijan erityisen tuen ja tutkimusten tarpeen tunnistamiseen sekä opiskelijan tukemiseen ja tarpeen vaatiessa jatkotutkimuksiin ja -hoitoon ohjaamiseen. (Finlex 2010.)

Kouluterveydenhuollossa tulee myös tehdä tarvittavat erikoistutkimukset oppilaan terveyden tilan toteamista varten. Jos nämä tutkimukset on hankittu kouluterveydenhuollon piiriin kuuluvalla oppilaalla, joka ei ole terveystarkastusta ylläpitävän kunnan asukas, oppilaan kotikunnan on suoritettava erikoistutkimuksen hankkineelle terveystarkastukselle korvaus tutkimuksesta ja oppilaan mahdollisen saattajan matkasta aiheutuneista kohtuullisista kustannuksista. Kunnan tulee järjestää opiskeluterveydenhuollossa terveyden- ja sairaanhoitopalvelut, mukaan lukien mielenterveys- ja päihdetyö sekä seksuaaliterveyden edistäminen. Kunnan on toimittava yhteistyössä vanhempien ja huoltajien sekä muun oppilashuolto- ja opetushenkilöstön ja muiden tarvittavien tahojen kanssa järjestäessään koulu- ja opiskeluterveydenhuoltoa alaikäiselle oppilaalle ja opiskelijalle. (Finlex 2010.)

2.6.1 Koulujen oppilashuolto

Oppilashuollolla tarkoitetaan oppilaan hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden, hyvän oppimisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa kouluyhteisössä. Sitä toteutetaan ensisijaisesti ennaltaehkäisevänä koko oppilaitosyhteisöä tukevana yhteisöllisenä toimintana. Sen lisäksi oppilailla on oikeus yksilökohtaiseen oppilashuoltoon. Oppilashuoltoon sisältyvät koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelut sekä psykologi- ja kuraattoripalvelut. Oppilashuoltoa toteutetaan opetustoimen sekä sosiaali- ja terveystoimen monialaisena suunnitelmallisena yhteistyönä oppilaiden, heidän huoltajiensa sekä tarvittaessa muiden yhteistyötahojen kanssa. (Finlex 2013.) Nämä tahot muodostavat oppilashuoltoryhmän.

Oppilashuoltoon sisältyy sekä yhteisöllinen että yksilöllinen oppilashuolto. Yhteisöllisellä oppilashuollolla tarkoitetaan niitä toimia, joilla koko kouluyhteisössä edistetään oppilaiden hyvinvointia, terveyttä, oppimista, sosiaalista vastuullisuutta, vuorovaikutusta ja osallisuutta sekä opiskeluympäristön terveellisyyttä, turvallisuutta ja esteettömyyttä. Yhteisöllistä oppilashuoltoa ovat toteuttamassa kaikki oppilashuoltoon osallistuvat ammattihenkilöt. Kaikkien koulussa oppilaiden kanssa työskentelevien sekä oppilashuoltopalveluista vastaavien viranomaisten ja työntekijöiden on tehtävissään edistettävä oppilaiden sekä kouluyhteisön hyvinvointia, kuten myös kotien ja koulun välistä yhteistyötä. Ensisijainen vastuu kouluyhteisön hyvinvoinnista on kuitenkin koulun henkilökunnalla. (Finlex 2013.)

Yksilökohtaisella opiskeluhuollolla taas viitataan yksittäiselle oppilaalle annettaviin koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palveluihin, oppilashuollon psykologi- ja kuraattoripalveluihin, monialaiseen yksilökohtaiseen oppilashuoltoon ja koulutuksen järjestäjän järjestämiin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Opetussuunnitelman mukaisella oppilashuollolla tarkoitetaan toimintaa, jolla tuetaan yhteisöllistä ja yksilöllistä hyvinvointia sekä terveellisen ja turvallisen oppimisympäristön syntymistä. Toiminnalla ehkäistään syrjäytymistä ja edistetään mielenterveyttä sekä edistetään kouluyhteisön hyvinvointia. Opetussuunnitelman mukaisen opiskeluhuollon avulla tuetaan oppimista sekä ehkäistään, tunnistetaan ja lievennetään mahdollisimman varhain oppimisen esteitä, oppimisvaikeuksia ja muita koulunkäyntiin liittyviä ongelmia. (Finlex 2013.)

2.6.2 Monialainen yhteistyö

Sosiaalihuollon ja muiden toimijoiden on muodostettava asiakkaan edun mukainen kokonaisuus. Monialaista yhteistyötä toteutettaessa on asiakkaan suostumuksella tarvittaessa otettava yhteys muihin toimijoihin sekä omaisiin ja läheisiin. Muilla toimijoilla on velvollisuus pyynnöstä osallistua palvelutarpeen arviointiin ja suunnitelman tekemiseen. (Terveyden ja

hyvinvoinnin laitos 2015.) Lisäksi on huomattava, että monialaisen yhteistyön käsite pitää sisällään myös muut toimijat kuin viranomaiset. Erityisesti nuorten palveluissa on jo perinteisesti ymmärretty niin, että nuorisojärjestöt ja seurakunnat ovat sekä merkittäviä palveluntuottajia että nuorten oman osallistumisen kanavia. Kuntien palvelujärjestelmän kehittymisen myötä yksityisten palveluntuottajien mukaantulo on lisännyt palvelun tuottajien määrää, mikä sekin soveltuu hyvin monialaisen yhteistyön määritelmän sisälle. Monialaisuus ja palveluiden monituottajuus toimivat tästä näkökulmasta käsiteparina. Nuorisolaissa monialaisella yhteistyöllä tarkoitetaan paikallistasolla toteutettavaa eri toimialojen viranomaisten yhteistyötä. (Kuure & Lidman 2014, 26.)

Monialainen nuorisotyö viittaa siihen, että esimerkiksi sosiaali- ja terveystoimi, työvoimahlinto ja oppilaitokset tekevät myös nuorisotyötä. Yleensä verkostoituvat toimijat, joita yhdistävät samat asiat. Ihmiset saattavat olla yhteistyössä, vaihdella tietoja keskenään ja tutustua toisiinsa. Verkostotyöstä on aiheellista puhua vasta siinä vaiheessa, kun toimijat tekevät konkreettista työtä yhdessä. Monialainen yhteistyö on verkostotyön synonyymi - monialaisuus viittaa siihen, että eri alojen ammattilaiset muodostavat verkoston. (Nuorisotyön tallentamiskeskus 2014.)

Monialaisuus on lasten, nuorten ja perheiden parissa työskentelevien ammattilaisten näkökulmien yhteensovittamista asiakkaan asian tai tilanteen edistämiseksi, työtoverien näkökulmien kuuntelemista sekä oman näkökulman tuomista toisten käyttöön, työtoverin ammattitaidon, ymmärryksen ja oivalluskyvyn kunnioittamista ja arvostamista. Se on avoimena pysyvää dialogia, joka mahdollistaa uuden oivalluksen ja uusien etenemisteiden löytymisen, ammatillisen osaamisen yhteensovittamista tarkasteltavan asian monipuoliseksi tutkimiseksi. Yhdessä tekemisen, jakamisen ja oppimisen tila synnyttää parhaimmillaan yhteistä uutta ja luo tilan kohtaamiselle. Toimivassa monialaisessa yhteistyössä yhdistyy eri osaajien vuorovaikutus, toimintaympäristö ja toimintaa ohjaavat arvot ja tavoitteet. Monialaisen yhteistyön aloittamisessa tulee ottaa huomioon selkeä työnjako ja niiden noudattaminen, yhteistyökumppaneiden etsiminen ja vastuuhenkilöistä sopiminen. (Nuorisotyön tallentamiskeskus 2014.)

Monialaisuudessa työn lähtökohtana ovat asiakaslähtöisyys, tiedon ja eri näkökulmien kokoaminen yhteen, vuorovaikutustietoinen yhteistyö, rajojen ylitykset ja verkostojen huomioiminen sekä hyödyntäminen. Monialaiset yhteistyöverkostot ovat asiakkaan etu, koska niissä hänen asiansa tulee käsiteltyä laajasti. Näin löydetään asiakkaan tilannetta parhaiten tukevat toimintatavat. Monialaiset yhteistyörakenteet voivat olla jatkuvia tai tarpeen mukaan käynnistettäviä. Niiden avulla yhdistetään jo olemassa olevat tiedot asiakkaasta, luodaan yhteinen tavoite ja kannatellaan asiakasta hänen polkunsaa vaikeimmissa vaiheissa. Monialaiset tiimit voivat olla osana jotain tiettyä organisaatiota ja yhteistyöverkostoja tai tiimejä, jotka koostuvat henkilöistä jotka tuottavat asiakkaalle samaan aikaan palveluita, sekä asiakastiimejä,

jolla tarkoitetaan kaikkia niitä, jotka auttavat tiettyä asiakasta yhdessä vaiheessa prosessin kokonaisuutta. (Nuorisotyön tallentamiskeskus 2014.)

Monialaisuuden hyödyistä ja haasteista on tehty tutkimuksia. Monialaisia yhteistyöverkostoja on pidetty merkityksellisenä, vaikka niiden avulla pystyttäisiin auttamaan vain osaa lapsista ja nuorista. Monissa kunnissa on jo olemassa valmiita verkostoja, jotka helpottavat yhteistyötä yli organisaatorajojen. Kunnissa löytyy myös halua ja ammattitaitoa kehittää monialaista yhteistyötä. Monialaisessa yhteistyössä työntekijä saa ryhmässä toimivilta eri alojen asiantuntijoilta tukea omille tulkinnoilleen, ja lisäksi vastuu päätetyistä toimista kannetaan yhdessä. (Nuorisotyön tallentamiskeskus 2014.)

Rajamäellä toimii monialainen yhteistyöryhmä, joka kokoontuu kerran kuukaudessa, pääsääntöisesti joka kuukauden toisena perjantaina. Monialaiseen ryhmään kuuluu ala- ja yläkoulujen terveydenhoitajat, kuraattorit, psykologit, erityisopettajat, oppilaanohjaajat, rehtorit, alueen nuorisotyöntekijät, alueen seurakuntatyöntekijät, perheneuvolan työntekijät, perhetyön työntekijä, etsivä nuorisotyöntekijä, poliisi, päihdesairaanhoidaja, lasten ja perheiden sosiaalityöntekijä sekä tarvittaessa muita työntekijöitä. Monialaisessa ryhmässä keskustellaan lasten ja nuorten tilanteesta ja erilaisista ilmiöistä, joita esiintyy alueella.

2.6.3 Koululaisten koettu hyvinvointi

Hyvinvointi on laaja käsite, eikä sitä ole helppo määritellä. Hyvinvoinnin osatekijät jaetaan yleensä kolmeen ulottuvuuteen, joita ovat terveys, materiaallinen hyvinvointi ja koettu hyvinvointi tai elämänlaatu. Hyvinvointi käsitteenä viittaa suomen kielessä sekä yksilölliseen hyvinvointiin että yhteisötason hyvinvointiin. Yhteisötason hyvinvoinnin ulottuvuuksia ovat muun muassa elinolot, työllisyys ja työolot sekä toimeentulo. Yksilöllisen hyvinvoinnin osatekijöiksi taas luetaan sosiaaliset suhteet, itsensä toteuttaminen, onnellisuus ja sosiaalinen pääoma. (THL 2017b.)

Väestöryhmien väliset erot kaikilla edellä mainituilla hyvinvoinnin ulottuvuuksilla ovat suuret. Sosioekonomisilla tekijöillä, kuten aineellisilla hyvinvoinnin ulottuvuuksilla, joita ovat esimerkiksi tulot, omaisuus, asumistaso ja niiden hankkimisen edellytyksillä (koulutus, ammatti ja asema työelämässä) on johdonmukainen ja selvä yhteys hyvinvointiin, terveyteen ja niiden määrittäjiin. (THL 2017b.)

Kouluyhteisön hyvinvoinnin kehittämistyön lähtökohdaksi tarvitaan yhteinen näkemys siitä, mitä hyvinvoinnilla tarkoitetaan kouluyhteisössä. Hyvinvointi kouluyhteisössä ei ole staattinen tila, vaan ennemminkin prosessi, johon voidaan vaikuttaa terveyden edistämisen keinoin vah-

vistamalla kouluyhteisön edellytyksiä hallita hyvinvointiinsa liittyviä tekijöitä ja siten ylläpitää ja parantaa hyvinvointia. Hyvinvointi kouluyhteisössä muodostuu neljästä laajasta osa-alueesta, joita ovat koulun tilat ja toiminnot (having), sosiaalisista suhteista eli koulun ihmissuhteista (loving), itsensä toteuttamisen mahdollisuudesta eli koulutyöstä (being) ja terveydentilasta (health). (Pietilä 2010, 118.)

Vuonna 2013 toteutetun kouluterveyskyselyn tuloksista käy ilmi koululaisten kokevan helpoksi tulla kouluterveydenhoitajalle. Peruskoulua pääkaupunkiseudulla käyvistä vastaajista, pojista 43 prosenttia kokivat sen erittäin helpoksi ja melko helpoksi 44 prosenttia (N=7670). Vastavat osuudet tyttöjen vastauksissa olivat 33 prosenttia ja 49 prosenttia (N=8032). Koko maan osalta vuoden 2015 kyselyssä pojista erittäin helpoksi terveydenhoitajalle pääsyn koki 33 prosenttia ja tytöistä 25 prosenttia. Pojista 88 prosenttia koki edellisessä terveystarkastuksessa puhuttavan itselle tärkeistä asioista, sillä täysin samaa mieltä oli vastanneista 30 prosenttia ja samaa mieltä 58 prosenttia. Tytöistä täysin samaa mieltä olivat 23 prosenttia ja samaa mieltä 62 prosenttia vastanneista. (THL 2017c.)

Koulunkäynnin mukavana piti kaikista vastanneista peruskoulua käyvistä pojista 61 prosenttia, vastaava osuus vuoden 2013 kyselyssä oli 57 prosenttia. Tyttöillä koulunkäynti koettiin yhtä mielekkäänä kuin vuonna 2013, koulunkäynnistä koki pitävänsä 66 prosenttia (2013 66 prosenttia). Koulu-uupumusta vastanneista pojista vuonna 2015 koki 12 prosenttia, siinä oli pientä nousua vuoteen 2013 verrattuna, jolloin vastaava prosenttiosuus oli 11. Myös tyttöjen kohdalla koulu-uupumus on lisääntynyt. Vuonna 2013 sitä koki 14 prosenttia vastanneista, kun vuonna 2015 se oli noussut 16 prosenttiin. Ainakin kahtena päivänä kuukaudesta koulusta lintanneita oli pojista yhdeksän prosenttia (vuonna 2015) ja tytöistä yhdeksän prosenttia. Näissä ei tullut suurta muutosta vuoteen 2013 verrattuna. (THL 2017c.)

Kiusaamista koki vastanneista pojista useita kertoja viikossa neljä prosenttia ja noin kerran viikossa neljä prosenttia. Tytöistä kiusaamista koki useita kertoja viikossa kaksi prosenttia ja noin kerran viikossa kolme prosenttia. Kysyttäessä onko itse kiusannut muita, pojista kolme prosenttia kertoi kiusaavansa useita kertoja viikossa, tytöistä yksi prosentti. Myös kolme prosenttia poikavastaajista vastasi kiusaavansa muita noin kerran viikossa. (THL 2017c.)

Terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi vastasivat pitävänsä pojista 13 prosenttia ja tytöistä 19 prosenttia. Nämä prosenttiosuudet pysyivät ennallaan vuodesta 2013. Keskivaikeaa tai vaikeaa masentuneisuutta oli kysytty kouluterveyskyselyssä vuosina 2008/2009 sekä 2010/2011. Sekä tyttöjen että poikien kohdalla prosenttiosuudet olivat pysyneet ennallaan. Pojista kahdeksan prosenttia koki masentuneisuutta, tyttöjen keskuudessa sitä koettiin yli puolet enemmän (18 prosenttia vastaajista). (THL 2017c.)

Vuoden 2017 kouluterveyskyselyssä kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista vastanneista 37,4 prosenttia kokivat heidän elämällään olevan tarkoitus ja päämäärä. Jopa 8,7 prosenttia koki vastakkaisia tunteita. (THL 2017d.) Alakoululaisten kohdalla, eli neljäs- ja viidesluokkalaisissa, erittäin tyytyväisiä elämäänsä olivat vastanneista 53,6 prosenttia, melko tyytyväisiä 36,5 prosenttia ja tyytymättömiä 2,6 prosenttia. (THL 2017e.)

Kysyttäessä onko koulussa mahdollisuus keskustella mieltä painavista asioista aikuisen kanssa, 49,2 prosenttia neljäs- ja viidesluokkalaisista vastasi myöntävästi, kun taas kielteisesti vastasi 22,4 prosenttia. Kieltäviä vastauksia on tullut huolestuttavan paljon. (THL 2017f.) Yläkoulun puolella vastaava kysymys oli, että onko kokenut saaneensa apua ja tukea hyvinvointiinsa kouluterveydenhoitajalta lukuvuoden aikana. Vastanneista kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista 88 prosenttia koki saaneensa apua. (THL 2017g.)

Neljäs- ja viidesluokkalaisista kaksi tai useampia ystäviä tunsivat omaavansa 95,3 prosenttia, yksi kaveri oli neljällä prosentilla vastanneista ja 0,7 prosentilla ei ollut yhtään kaveria (THL 2017h). Kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista vastanneista vastaavasti 8,5 prosenttia kertoi, ettei ole ystäviä ja yksi ystävä oli 17,2 prosentilla (THL 2017i). Yläkouluikäisistä 83,5 prosenttia koki olevansa tärkeä osa ystäväporukkaa ja 54,6 prosenttia koki olevansa tärkeä osa nettiyhteisöä. Kouluyhteisössä itsensä tärkeäksi tunsivat 54,7 prosenttia vastanneista, vastaava luku luokkatasolla oli 63,7 prosenttia. (THL 2017j.) Kuitenkin 9,3 prosenttia vastanneista koki, ettei ole tärkeä osa koulu- eikä luokkayhteisöä (THL 2017k). Tämä on huolestuttava prosentuaalinen osuus vastanneista yläkoululaisista. Tärkeä osa suomalaista yhteiskuntaa koki olevansa 54,2 prosenttia vastanneista (THL 2017l).

Nurmijärven kunnassa toteutettiin opinnäytetyöhön osallistuvassa koulussa tasa-arvo ja yhdenvertaisuuskysely keväällä 2017. Kyselyn tuloksista käy ilmi, kuinka 19 prosenttia vastanneista on kokenut koulussaan syrjintää. Suurin osa vastaajista, eli 61 prosenttia, ei ole kokenut sitä. Syrjintää kokeneilla vastaajilla syrjintä oli valtaosin ollut ulkonäköön (27 prosenttia) ja taitoihin (27 prosenttia) liittyvää. (Nurmijärven kunta 2017.)

Kyselyssä kysyttiin myös, kohdellaanko kaikkia samalla tavalla riippumatta sukupuolesta. Vastaajista 64,2 prosenttia koki tulevansa kohdatuksi samalla tavalla kuin muutkin.

On tasa-arvoista mutta kiusaamista joutuu nähdä melkein päivittäin,
on yksi esimerkki vastauksista.

Sukupuoleen kohdistuvaa häirintää oli kokenut 6,5 prosenttia vastanneista. Häirintä oli puolella, eli 50 prosentilla, nimittelyä. Toiseksi yleisin häirinnän muoto oli epämiellyttävä kosketelu. Sitä oli kokenut jopa 27,8 prosenttia vastanneista. Syrjintää kohdatessaan oppilaista 76 prosenttia tiesi keneltä tilanteessa saa apua. (Nurmijärven kunta 2017.)

2.7 Sosiaalisen syrjäytymisen ja lasten/nuorten mielenterveysongelmien ennaltaehkäisy

Syrjäytymistä, köyhyyttä ja terveysongelmia vähentävän poikkihallinnollisen toimenpideohjelman yhtenä pääkohtana on lasten ja nuorten syrjäytymisen vähentäminen. Toimenpideohjelman loppuarvioinnissa mainitaan syrjäytymisen riskin olevan suurentunut vähän koulutetuilla, huostaan otetuilla ja maahanmuuttajataustaisilla nuorilla. Selvityksen mukaan lasten ja nuorten syrjäytymistä ehkäisevien toimenpiteiden ja palveluiden vaikuttavuudesta on Suomessa vähän arviointi- ja tutkimustietoa. Kansainväliset tutkimukset kuitenkin osoittavat lasten ja nuorten ongelmien ehkäisyn olevan lähes aina tuloksellista. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016).

Eduskunnan tarkastusvaliokunta tilasi raportin nuorten syrjäytymisen ehkäisytöiden vaikuttavuudesta. Raportissa todetaan käytössä olevan monia hyviksi arvioituja toimintamalleja ja palveluita, mutta julkinen sektori tuottaa niitä koordinoimattomasti. Raportissa suositetaan syrjäytymisen ehkäisyyn tähtäävien palvelujen kehittämisen pääpainopisteen olevan peruspalveluissa. Riittävät ja laadukkaat peruspalvelut ovat tärkeitä varhaisen ennaltaehkäisyn, korkean vaikuttavuuden ja kattavan tavoitettavuuden takaajina. (STM 2016.)

Painopisteen muuttuminen perheiden palveluissa ehkäisevään työhön aiemmasta korjaavasta työstä, edellyttää säännösten kehittämistä sekä lisäresursseja ja riittäviä henkilöstövoimavaroja. Pienelläkin investoinnilla voidaan estää isojen ongelmien muodostuminen. Investoinnit lasten ja perheiden peruspalveluihin tuovat pitkällä aikavälillä säästöä, kun lastensuojelun ja korjaavien erityispalveluiden tarve vähenee. (STM 2016.)

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnissa koulutuksella, oppilashuollolla ja oppilaanohjauksella on tärkeä rooli. Oppilashuollon tavoitteena on myös syrjäytymisen ja kiusaamisen ehkäisy, muun muassa KiVa-koulu-ohjelman avulla. Onnistunut siirtymävaiheiden yli ulottuva oppilaanohjaus auttaa nuorta valitsemaan motivoivan ja realistisen urapolun ja vähentää toisen asteen opintojen keskeytyksiä. Nuorisotakuu ja koulutustakuu ovat keskeisiä keinoja opintojen keskeytysten vähentämiseen. Kuitenkin varsinkin heikommassa asemassa olevien kohdalla takuissa on edelleen puitteita. Loppuarvion mukaan oppisopimuskoulutusta ja työpajoja tulisi kehittää, jotta ne olisivat lähempänä työelämää. Keskittyminen erityisesti voimavaroja ja onnistumisen kokemuksia lisääviin toimenpiteisiin on tärkeää. (STM 2016.)

Myös nuorten syrjäytymistä ehkäisevä Aikalisä-toimintamallin on todettu olevan vaikuttava.

Toimintamalli mahdollistaa aktiivisen tuen tarjoamisen nuorille miehille kutsunnoissa, mutta myös tilanteissa, joissa varusmies- tai siviilipalvelus keskeytyy. Aikalisää toteutetaan kuntien, puolustusvoimien ja muiden toimijoiden yhteistyössä ja se on käytössä yli 2000 kunnassa. Lasten, nuorten ja lapsiperheiden palveluiden uudistaminen on ollut keskeisessä asemassa myös Kaste-ohjelmassa. (STM 2016.)

Martti Niemi (2012, 4-78) on tutkinut, miten lapsen ominaisuudet ja saavutetut valmiudet, vanhempi-lapsi-suhde ja perheen voimavarat ennustavat lapsen sosiaalisia, kognitiivisia ja emotionaalisia valmiuksia varhaislapsuudesta kouluikään. Hänen tavoitteenaan oli selvittää, miten lapsen eri ikävaiheiden valmiudet ennustavat seuraavan ikävaiheen valmiuksia ja koulu-suoriutumista. Niemen tutkimus perustui vuonna 1998 käynnistyneen ELSA-projektin (lasten tukitoimien kartoitusprojektin) keräämän aineiston tarkasteluun. Hankkeen tarkoituksena oli nopeuttaa lapsen kehityksellisten ongelmien havaitsemista ja sen kautta ehkäistä mahdollista syrjäytymistä.

Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen vaatii monipuolista kasvuoloihin vaikuttamista, jonka vuoksi lapsiperheiden palvelujärjestelmissä on otettava huomioon kaikki lapsen kehitysympäristöt. Terveysneuvonta ja terveystarkastukset on järjestettävä niin, että lapsen ja perheen erityinen tuen tarve tunnistetaan mahdollisimman varhain, ja tarvittava tuki järjestetään viiveettä. Niemi havaitsi jo kolmevuotiaan persoonallisuuden piirteiden, kommunikaatiovalmiuksien sekä perheen resurssitekijöiden ennustavan lapsen valmiuksia ja koulusuoriutumista. Valmiudet muodostavat kehityksellisen jatkumon, jossa edeltävä kehitys on yhteydessä seuraavan ikävaiheen riskitekijöiden ja valmiuksien kehitykseen. Lapsen hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden painoarvo vaihtelee yksilöittäin, ja ympäristön vaikutukset lapsen kehitykseen riippuvat lapsen kehityshistoriasta ja ominaisuuksista. Näiden yhteisvaikutuksista tarvitaan lisää tietoa, jotta voidaan luoda tiedonkeruun apuvälineitä käytännön työntekijöiden käyttöön. (Niemi 2012, 164-166.)

3 Opinnäytetyön tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyön aihe muodostui osin ylemmistä ammattikorkeakouluopinnoista (YAMK) käsin, sillä osana opintoja on käsitelty sosiaalista kuntoutusta, johon syrjäytymisen ennaltaehkäisevä työ sisältyy. Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, mitä syrjäytyminen on ammatti-laisten ja toisaalta oppilaiden mielestä, mikä sitä aiheuttaa ja miten sitä tulisi ennaltaehkäistä. Tavoitteena on miettiä keinoja syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn kouluissa, jotta syrjäytymistä ei tapahtuisi. Sosiaalisesta syrjäytymisestä puhutaan tällä hetkellä paljon, ja se on näkyvissä eri medioissa. Aihe on erittäin tärkeä ja ajankohtainen. Se myös näkyy koulu-terveydenhuollossa lasten ja nuorten lisääntyneenä huonovointisuutena. Lisäksi syrjäytymisellä on runsaasti taloudellisia ulottuvuuksia.

Syrjäytymisen ennaltaehkäisevällä työllä voidaan merkittävästi parantaa lasten ja nuorten - ja sitä kautta lapsiperheiden - koettua hyvinvointia. Ennaltaehkäisevällä työllä pystytään myös tukemaan lasten ja nuorten yhteiskunnallista asemaa. Se parantaa heidän osallisuuttaan ja tukee myöhemmin elämässä työllistymistä ja työssä jaksamista. Ennaltaehkäisevällä työllä pystytään myös vaikuttamaan lapsen ja nuoren kuulumisuuden tunteeseen, jotta he kokevat olevansa osa sosiaalista ryhmää. Tämä lisää myös lasten ja nuorten pystyvyyden tunnetta.

Lasten ja nuorten syrjäytyminen aiheuttaa kansantaloudellisia menetyksiä, kasvattaa julkisen talouden menoja ja supistaa verotuloja. Valtiontalouden tarkastusvirasto on esittänyt, että nuoren ajautuminen sosiaalisesti huono-osaiselle elämänuralle ja syrjäytyminen pysyvästi työmarkkinoilta aiheuttaa yhteiskunnalle noin miljoonan euron kustannukset ennen kuin kyseinen henkilö täyttää 60 vuotta. Viraston arvion mukaan syrjäytymisen kokonaiskustannukset ovat arviointitavasta riippumatta miljardiluokkaa. (Edilex 2014.)

Taloustieteen nobelisti James Heckman on tutkimuksessaan tarkastellut nuoriin kohdistuneiden investointien tuottavuutta. Tutkimuksen mukaan lasten ja nuorten auttaminen ja tukitoimet tuottavat paremmin kuin mitkään muut investoinnit. Kouluikäisiin ja kouluiän ylittäneisiin suunnattujen investointien taloudelliset hyödyt ovat merkittäviä. Tutkimustulosten mukaan investoinnit lapsiin ja nuoriin ovat kannattavia sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä, ja lasten ja perheiden palveluihin käytetty raha tuottaa moninkertaisen tuoton. Lapsuudessa tehdyt tukitoimet ovat sosiaalisesti kestäviä ja tasa-arvoisia. (Edilex 2014.)

Valiokunnan asiantuntijakuulemisissa saaman tiedon mukaan Suomessa ehkäisevän työn voimavarat ovat olleet vähäiset ja jo valmiiksi alimitoitettut. Rahoituksen painopiste on yhä enemmän siirtynyt korjaaviin toimenpiteisiin, joilla syrjäytymisongelmista kärsivien lasten ja nuorten yksittäisiä ongelmia on pyritty parantamaan. Ennaltaehkäisevään toimintaan verrattuna korjaavat toimenpiteet, kuten esimerkiksi erikoissairaanhoidon ja psykiatrisen hoidon, ovat kalliita. Esimerkiksi korjaavana palveluna toteutettu lapsen sijoitus maksaa vuodessa 90 000 euroa. Tämä summa vastaa ennalta ehkäisevässä toiminnassa 1 000 tapaamista sosiaalityöntekijän kanssa, 400 käyntiä nuorisopsykiatrisen poliklinikalla, yli 400 perheneuvolakäyntiä, lähes 3 000 tuntia kotipalvelua tai seitsemän vuoden intensiivistä perhetyötä. Vuonna 2011 ennalta ehkäisevään kouluterveydenhuoltoon käytettiin 66 miljoonaa euroa ja lapsiperheiden kotipalveluun 22 miljoonaa euroa. Samana vuonna korjaavana toimintana toteutettuun lasten ja nuorten lastensuojelun laitoshuoltoon käytettiin 619 miljoonaa euroa eli 9-kertainen määrä kouluterveydenhuoltoon verrattuna ja yli 28-kertainen määrä lapsiperheiden kotipalveluun verrattuna. (Edilex 2014.)

Seuraava arvio osoittaa, kuinka suuria taloudellisia hyötyjä nuoria tukevaan toimintaan sijoitettu yksi euro tuottaa. Varhaisiin vuosiin sijoitettu euro tuottaa kuusi euroa, vanhemmuuteen liittyvät toimenpiteet tuottavat kahdeksan euroa, päihteiden seulonnan toimenpiteet tuottavat 12 euroa, koulukiusaamiseen liittyvät toimenpiteet tuottavat 14 euroa ja kouluissa tehtävät toimenpiteet, joiden tavoitteena on vähentää käyttäytymishäiriöitä, tuottavat 84 euroa. Asiantuntijakuulemisessa saadun tiedon mukaan ehkäisevistä palveluista ja avopalveluista 1990-luvulla säästäneet kunnat ovat joutuneet käyttämään enemmän kallista erikoissairaanhoidon laitoshoidtoa, sekä lasten ja nuorten mielenterveyttä tukevia palveluita. Leikkaukset ovat kohdistuneet lasten hyvinvoinnin kannalta tärkeisiin neuvolapalveluihin, päivähoittoon, esi- ja perusopetukseen, lukioihin, ammatilliseen koulutukseen ja vapaa-ajan toimintoihin. (Edilex 2014.)

Koska syrjäytyneistä nuorista ei ole aiemmin kuvatulla tavalla riittäviä tietoja, ei heitä koskevia taloudellisia tietoja ole ollut myöskään saatavissa. Tämän takia syrjäytymismenoista ei ole olemassa kirjanpito- eikä tilastotietoja. Nuorten syrjäytymisen vaikutuksia onkin jouduttu selvittämään tutkijoiden tekemillä laskelmilla ja arvioilla. Vaikka laskelmilla ei ole saatu esiin syrjäytymisen tarkkoja taloudellisia vaikutuksia, ovat tutkijat pystyneet selvittämään syrjäytymismenojen suuruusluokan. Laskelmat osoittavat, että nuorten syrjäytyminen ja työelämän ulkopuolelle jääminen aiheuttavat merkittäviä tuotannon menetyksiä. Yksilön työelämän ulkopuolelle jääminen aiheuttaa yhteiskunnalle jopa miljoonan euron menetyksen. Menoja aiheutuu myös syrjäytyneille maksetuista tuista ja heille tarjotuista palveluista. Tarkastusvaliokunnan mielestä huolestuttava piirre syrjäytymistä ehkäisevien palvelujen kehityksessä on se, että ennalta ehkäisevien palveluiden osuus on jatkuvasti pienentynyt verrattuna korjaaviin palveluihin. Valiokunnan mielestä tilannetta voidaan parantaa nykyisten resurssien uudelleenkohdentamisella. Myös syrjäytymisen yksilölle aiheuttama kärsimys on sietämätöntä. (Edilex 2014.)

Lasten ja nuorten syrjäytymistä on viime vuosina tutkittu paljon, mutta tutkimuksissa on lasten ja nuorten ääni jäänyt toissijaiseksi. Tästä syystä opinnäytetyön kautta halutaan saada heidän äänensä kuuluviin, joiden asioista yhteiskunnallista keskustelua käydään. Lasten ja nuorten osallisuuden lisääminen on keskeistä syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä. Aiheeseen päädyttiin sen ajankohtaisuuden vuoksi, ja se muotoutui lopulliseen muotoonsa joulukuussa 2016. Aihe otettiin puheeksi myös samassa kuussa Nurmijärven kunnan koulu- ja opiskeluterveydenhoitajien kanssa, ja he jakoivat ajatuksemme aiheen tärkeydestä. Jo aiemmin alkusyksystä 2016 oli käyty keskusteluja esimiehen kanssa aiheen valinnasta, jotta aihe palvelisi mahdollisimman hyvin työyhteisön tarpeita.

Tutkimuslupa meni Nurmijärven kunnan sosiaali-terveys- ja liikuntatoimen (sotelin) johtoryhmän käsittelyyn tammikuussa 2017. Vuodenvaihteessa oli myös informoitu tutkimukseen osallistuvien koulujen rehtoreita aiheesta ja tutkimuksen toteutustavasta sekä -menetelmästä. Haastattelut toteutettiin kevään 2017 aikana, jolloin tulosten analysointi oli mahdollista kesästä 2017 alkaen. Näin päästiin tekemään tutkimuksen loppuarviointia. Lopullisista tutkimustuloksista koostetaan yhteenveto, jonka annetaan Nurmijärven kunnan koulu- ja opiskeluterveydenhuollon sekä kunnan opetuspäällikön hyödynnettäväksi.

3.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymyksiksi valikoituivat kolme kysymystä, jotka esitettiin kaikille haastateltaville. Kysymysten asettelussa kiinnitettiin huomiota eri-ikäisiin vastaajiin, jonka vuoksi kysymykset ovat mahdollisimman yleiskielisiä. Kysymysten yksiselitteisyyttä korostaa myös Vilka (2015, 128-129.) Hänen mukaansa yksiselitteisten sanojen puute lisää riskiä, ettei lopullinen tutkimusaineisto vastaa tutkimusongelmaan. Näin varmistettiin kaikkien vastaajien ymmärtävän kysymykset samalla tavalla, joka on erityisen tärkeää tutkimuksen luotettavuuden kannalta. Kysymysten asettelussa päädyttiin kvalitatiivisiin kysymyksiin, jotta vastaukset olisivat mahdollisimman sisällöllisiä. Tutkimushaastatteluissa tulisikin aina välttää kysymyksiä, joihin haastateltava voi vastata joko kyllä tai ei. Laajempia tutkittavan käsityksiä ja kokemuksia kartoittavia kysymyksiä ovat kysymykset, jotka alkavat sanoilla mitä, miten, millainen tai miksi. Haastateltavaa voi lisäksi pyytää kuvailemaan tai kertomaan asioita. (Vilka 2015, 128.)

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Kuvaile mitä syrjäytyminen mielestäsi on?
2. Kuvaile millaiset asiat mielestäsi aiheuttavat sitä?
3. Millä tavoin koulussa voitaisiin ennaltaehkäistä syrjäytymistä?

Kolmeen tutkimuskysymykseen päädyttiin siitä syystä, että jos kysymyksiä olisi useampia, niin lapset ja nuoret eivät todennäköisesti jaksaisi vastata niihin. Toisaalta jos kysymyksiä olisi vähemmän, tulisi tutkimuksesta hyvin suppea eikä se palvelisi tarkoitustaan. Kysymysten aihealueet ovat laajoja, joka mahdollistaa kattavan tutkimustiedon keräämisen. Tämän vuoksi tietoisesti valittiin pelkästään avoimia kysymyksiä. Yhdessä haastattelukysymyksessä kannattaa Vilkan (2015, 129) mukaan kysyä vain yhtä asiasisältöä.

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla pyrittiin suuntaamaan haastateltavien ajatukset aiheeseen. Tätä kautta saatiin myös selville, kuinka monin eri tavoin syrjäytyminen mielletään.

Seuraavat kysymykset taas kartoittivat syrjäytyminen ennaltaehkäisyä. Koska koulu- ja opiskeluterveydenhoitajien työssä korostuu ennaltaehkäisevä näkökulma, on se myös otettu osaksi tutkimuskysymyksiä (kysymys 3.).

Yhtenä tavoitteena on tämän tutkimuksen kautta selvittää, käsittävätkö lapset ja nuoret syrjäytymisellä samaa mitä ammattilaiset. Opinnäytetyön tekijöille on myös ensiarvoisen tärkeää saada lasten ja nuorten ääni kuuluviin, jonka vuoksi lapset ja nuoret ovat yksi keskeinen tutkimuskohde. Nämä ajatukset ovat vaikuttaneet suuresti tutkimuskysymysten valintaan. Opinnäytetyöstä saatua tietoa on tarkoitus käyttää Nurmijärven kunnan koulu- ja opiskeluterveydenhuollon sosiaalisen syrjäytymisen ennaltaehkäisevään työhön. Lopullisista tuloksista koostetaan yhteenveto tätä työtä varten, ja se luovutetaan opinnäytetyön valmistuttua Nurmijärven kunnan koulu- ja opiskeluterveydenhuollon sekä kunnan opetuspäällikön hyödynnettäväksi.

4 Tutkimusmenetelmät ja aineiston keruu

Tiedonkeruumenetelmäksi tähän opinnäytetyöhön valittiin haastattelututkimus. Menetelmän avulla pystyttiin keräämään tietoa mahdollisimman monilta, jolloin tutkimuksen luotettavuus kasvoi. Laadullisessa tutkimuksessa tutkitaan päivittäisiä kohtaamisia, eli sitä kuinka asiat näyttäytyvät ja niitä tarkoituksia, joita tapahtumat saavat aikaan niihin osallistuvissa ihmisissä (Lapan, Quartaroli & Riemer 2011, 8). Sen avulla kerätty tieto kertoo jotakin niistä laadusta, joita ihmiset eläessään ovat kokeneet, ja se perustuu ihmisen tuottamaan materiaaliin. (Vilka 2015, 123). Laadullinen tutkimus on kiinnostunut nuorten subjektiivisista kokemuksista, jonka vuoksi tutkijan tulee olla suorassa vuorovaikutuksessa nuorten kanssa (Cieslik & Simpson 2013, 35). Luottamus on avainasemassa tutkimushaastattelun teossa ja siinä haastattelun tulos on välittömästi riippuvainen siitä, luottaako haastateltava haastattelijaan. Näin ollen haastattelijalla ei ole passiivinen välikappale, vaan osa sosiaalista vuorovaikutusprosessia. (Eskola & Suoranta 2008, 93.)

Osa tästä tutkimuksesta toteutettiin yksilöhaastatteluna ja osa ryhmähaastatteluna. Kaikille haastateltaville esitettiin samat tutkimuskysymykset, jolloin kyseessä on strukturoitu haastattelu. Strukturoitua haastattelua kannattaa käyttää silloin, kun haastateltavia on paljon ja he edustavat melko yhtenäistä ryhmää. (Metsämuuronen 2008, 40.)

Puolistrukturoidussa haastattelussa suuri osa kysymyksistä on strukturoituina. Lomakkeella voi myös olla joko kokonaan avoimia kysymyksiä tai sitten kysymyksiä, joissa osa vastauksesta annetaan avoimesti. Tällöin haastattelijalla kirjoittaa lomakkeelle vastaajan ilmaiseman vastauksen mahdollisimman tarkasti. Haastattelujen päätyttyä haastattelijalla käy vastaukset läpi, jonka jälkeen ne koodataan numeeriseen muotoon. (Tilastokeskus 2016d.)

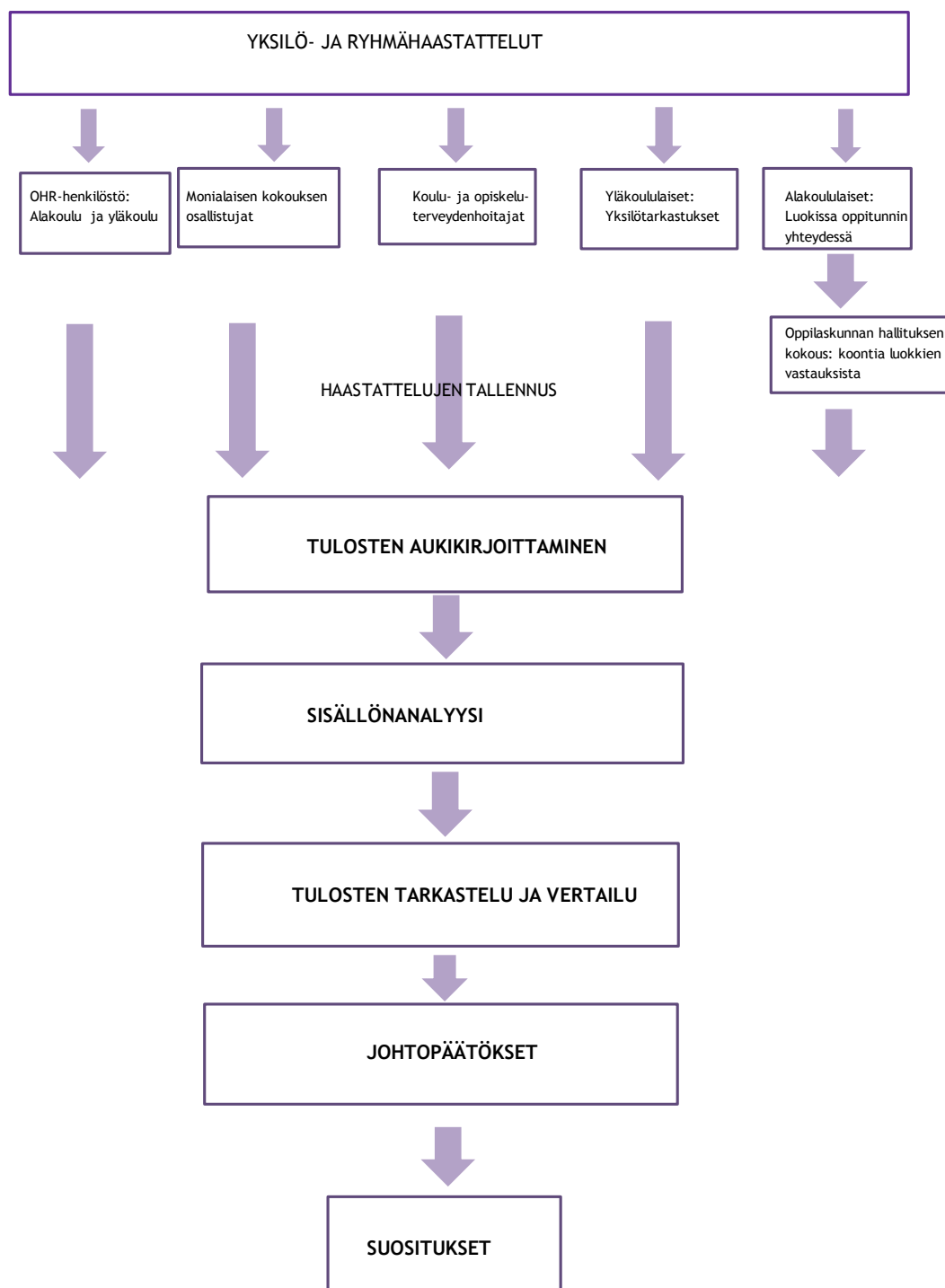
Puolistrukturoitu haastattelu on joustava tiedonkeruumenetelmä. Siinä aineiston käsittelyyn kuluva työmäärä kasvaa samassa suhteessa avoimien vastausten lukumäärän kasvun kanssa. Silti puolistrukturoidun haastattelun käyttö on varsin suositeltavaa, mutta avoimien kysymysten lukumäärässä on oltava kriittinen. Jos avoimien kysymysten vastauksista halutaan laskea jakaumia, on niistä tavalla tai toisella tehtävä numeerisia koodeja. Kun vastausten muodostamasta kokonaisuudesta on syntynyt hyvä kokonaiskäsitys, voidaan laatia koodi, jonka avulla ne luokitellaan. Tutkimuksen analyysivaiheessa voidaan vielä huomata jonkin luokan olevan liian suuri, jolloin se usein hajotetaan pariin alaluokkaan. (Tilastokeskus 2016d.) Puolistrukturoidussa haastattelussa kysymysten muotoilu, ja järjestys on kaikille haastateltaville sama. Tämän ajatuksena on se, että kysymyksillä on sama merkitys kaikille. Puolistrukturoidussa haastattelussa ei käytetä valmiita vastausvaihtoehtoja, vaan haastateltava saa vastata omin sanoin. (Eskola & Suoranta 2008, 86.)

Haastateltavat olivat ala- ja yläkoululaisia lapsia ja nuoria sekä Nurmijärven kunnan oppilashuoltoryhmän jäseniä. Jotta tutkimuksessa saatiin myös kouluterveydenhoitajien näkemyksiä esille, toteutettiin haastattelu myös heille. Monialaista ammatillista näkökulmaa pyrittiin saamaan esille oppilashuoltoryhmien ja Nurmijärven kunnassa toimivan monialaisen palaverin kautta (kuvio 1). Näissä palavereissa on mukana monia kunnassa lasten ja nuorten kanssa työskenteleviä työntekijöitä, kuten perhetyöntekijöitä, seurakunnan nuoriso-ohjaajia, koulujen kanssa yhteistyötä tekevä lähipoliisi ja etsivä nuorisotyö.

Haastattelut toteutettiin yläkoulussa viideltä kahdeksaluokkalaiselta heidän terveystarkastuksensa yhteydessä. Tarkastuksissa kysyttiin lupa haastattelun toteuttamiseen. Alakoulun osalta tietoa kerättiin yhden alakoulun oppilaita (N= 624) luokissa käytävien keskustelujen kautta. Näiden keskustelujen jälkeen luokkien vastauksia käsiteltiin oppilashuollon hallituksen kokouksessa, johon osallistui edustaja jokaiselta luokalta.

Ylä- ja alakoulussa haastateltiin oppilaiden lisäksi oppilashuoltohenkilöstöä säännöllisesti koontuvien koulukohtaisten oppilashuoltoryhmien kokouksissa. Moniammatillista näkökulmaa saatiin myös monialaista työryhmää sekä koulu- ja opiskelijaterveydenhoitajia haastattele-malla. Monialaista työryhmää haastateltiin sen omassa kokouksessa. Koulu- ja opiskelijaterveydenhoitajia haastateltiin työpaikkakokouksen yhteydessä kahdessa eri ryhmässä, joita vetivät opinnäytetyön tekijät. Kahteen ryhmään päädyttiin, jotta mahdollistuu jokaisen hoitajan osallistuminen keskusteluun. Koulu- ja opiskeluterveydenhoitajia on Nurmijärven kunnassa 15, pienemmissä haastatteluryhmissä taattiin jokaisen kuulluksi tuleminen.

AINEISTON KERUUPROSESSI

Kuvio 1: Aineiston keruu

Haastattelujen tarkoituksena oli kerätä tietoa lasten, nuorten ja ammattilaisten ajatuksista syrjäytymiseen liittyen, kuten esimerkiksi miten syrjäytyminen missäkin ryhmässä käsitetään ja kuinka sitä voitaisiin ennaltaehkäistä. Alakoulun osalta ryhmähaastattelu toteutettiin keskustelemalla aiheesta oppilaskunnan kokouksessa. Opinnäytetyön tekijät osallistuivat edeltävästi koulukohtaisiin opettajien viikkokokouksiin, joissa pohjustettiin opettajille aihetta, jotta kysymyksiä voitaisiin miettiä luokissa jo ennen oppilaskunnan kokousta. Näin saatiin mahdollisimman monen oppilaan näkemys esille, eivätkä vastaukset edustaneet vain oppilaskunnan näkemystä. Tätä kautta pyrittiin lisäämään tutkimuksen luotettavuutta. Yläkoululaisten osalta tietoa kerättiin oppilailta, jotka kävivät kevään 2017 aikana terveydenhoitajan tarkastuksessa. Tämä käsitti koulun kahdeksaluokkalaisten. Yläkoululaisten osalta tietoa päädyttiin keräämään oppilailta yksilöllisissä tarkastuksissa, joissa oppilaat ovat yleensä ryhmätilanteita avoimempia ja keskustelevampia.

Kouluterveydenhoitajilta, Nurmijärven kunnan kahden eri koulujen oppilashuoltoryhmiltä ja Nurmijärven kunnan monialaisen palaverin osallistujilta kysyttiin syrjäytymisestä ryhmämuotoisesti. Tätä kautta lisättiin tiedonkeruun tehokkuutta. Haastateltaessa sekä oppilashuoltoryhmiä että monialaisen palaverin osallistujia pyrittiin lisäämään tutkimuksen luotettavuutta. Jos haastateltaisiin vain koulujen oppilashuoltoryhmiä, saataisiin suppeammin eri ammattiryhmien näkemyksiä aiheesta. Silloin myös otoskoko olisi pienempi, ja se vähentäisi tutkimuksen luotettavuutta.

Haastattelu- ja kyselytutkimukset perustuvat tiedollisesti empirismiin, jonka mukaan tiedon lähde on kokemus. Haastattelututkimuksessa ei varsinaisesti tutkita todellisuutta, vaan ainoastaan vastaajien kokemusta todellisuudesta. Tällöin on huomioitava, että tieto on aina enemmän tai vähemmän epätäydellistä ja epävarmaa, koska se perustuu ihmisten tulkintoihin. Haastattelututkimuksessa haastatteliija uskoo edistymisen kohti totuutta olevan mahdollista. Tiedon epätäydelliseen luonteeseen kuitenkin kuuluu, että tieto muuttuu ajan edetessä. (Tilastokeskus 2016a.)

Haastattelututkimuksessa haastatellaan yleensä valittuja yksilöitä ja haastattelu toteutetaan avoimien kysymysten tai teemakysymysten avulla. Missään haastattelun vaiheessa ei tule kriittisiä pisteitä, vaan tulkinta jakautuu koko tutkimusprosessin ajalle. Aineiston totuudellisuudella ei katsota olevan merkitystä. (Tilastokeskus 2016b.)

4.1 Ryhmähaastattelu

Ryhmähaastattelu on yksi teemahaastattelun muoto, jossa on useita haastateltavia yhtä aikaa paikalla. Siinä ryhmän jäsenten vastaukset ja kommentit vievät keskustelua kyseessä olevasta teemasta eteenpäin. Tämän voidaankin katsoa olevan ryhmähaastattelun etu normaaliin tee-

mahaastatteluun verrattuna. Se pakottaa osallistujat tarkentamaan ja kommentoimaan vastauksiaan. Tavoitteena on saada aikaan yhteinen tilanne osallistujien kesken, jossa keskustellaan siitä, miten he ymmärtävät joitakin asioita, millaisia kokemuksia heillä on ja miten he suhtautuvat erilaisiin asioihin. (Tilastokeskus, 2016c.)

Ryhmähaastattelumenetelmään kuuluva puheenvuoroihin reagoiminen on myös sen suurin vaaratekijä. Ryhmässä joku osallistuja ryhtyy helposti tietoisesti tai tahtomattaan hallitsemaan käytyä keskustelua. Vastaavasti taas joku osallistuja jää herkästi syrjään keskustelusta. Ryhmän jäsenten väliset yleensä nopeasti muodostuvat vuorovaikutukseen liittyvät negatiiviset roolit voivat haitata tiedon kasautumista. Ryhmän vetäjän onkin tärkeää pystyä kontrolloimaan, mutta ei manipuloimaan keskustelua. Keskustelun tulee pysyä annetussa teemassa, ja jokaisen ryhmän jäsenen mielipiteet ja käsitykset tulee saada esille. (Tilastokeskus 2016c.)

Haastattelutilanteessa muodostuvan informaation kerääminen edellyttää koko ryhmähaastattelun videoimista. Tutkimusongelmasta riippuen voidaan pelkkää nauhoitustakin käyttää taltiointimenetelmänä. Ryhmähaastattelussa aineiston käsittely on melko työlästä ja vaatii tekstiaineiston analyysitaitoja. (Tilastokeskus 2016c.)

4.2 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysissä aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa tarkastellaan jo valmiiksi tekstimuotoisia tai sellaiseksi muutettuja aineistoja. Tutkittavat tekstit voivat olla esimerkiksi kirjoja, päiväkirjoja, haastatteluja, puheita tai keskusteluja. Sisällönanalyysin avulla pyritään muodostamaan tutkitavasta ilmiöstä tiivistetty kuvaus, joka kytkee tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin ja aiheetta koskeviin muihin tutkimustuloksiin. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2016.)

Sisällönanalyysin ohella puhutaan joskus myös sisällön erittelystä. Sisällön erittelystä puhuttaessa tarkoitetaan kvantitatiivista dokumenttien analyysia, jossa kuvataan määrällisesti jotakin tekstin tai dokumentin sisältöä. Tutkimusongelmasta riippuen voidaan esimerkiksi laskea tiettyjen sanojen esiintymistiheyttä tietyissä dokumenteissa. Sisällönanalyysista sen sijaan puhutaan, kun tarkoitetaan sanallista tekstin sisällön kuvailua. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2016.)

Sisällönanalyysilla voidaan siis tarkoittaa niin laadullista sisällönanalyysia kuin sisällön määrällistä erittelyä ja näitä molempia voidaan hyödyntää samaa aineistoa analysoidessa. Sisällönanalyysia voidaan jatkaa tuottamalla esimerkiksi sanallisesti kuvatusta aineistosta määrällisiä tuloksia. Tutkimusaineiston laadullisessa sisällönanalyysissa aineisto ensin pirstotaan pieniin osiin, käsitteellistetään ja lopuksi järjestetään uudelleen uudenlaiseksi kokonaisuudeksi. Sisällönanalyysi voidaan tehdä aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti, erona on

analyysin ja luokittelun perustuminen joko aineistoon tai valmiiseen teoreettiseen viitekehykseen. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2016.)

Laadullisen aineiston analyysin tarkoituksena on selkeyden luominen aineistoon, ja sitä kautta tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Analyysin avulla pyritään aineiston informaatioarvon kasvattamiseen luomalla hajanaisesta aineistosta selkeää ja mielekästä. (Eskola & Suoranta 2008, 137.) Tutkimusaineiston keruun jälkeen tulee kerätty tieto muuttua sellaiseen muotoon, jossa sitä voidaan tutkia. Haastattelututkimuksissa tämä tarkoittaa nauhoitusten muuttamista tekstiksi. Tätä työvaihetta kutsutaan litteroinniksi. Vaikkakin se on työlästä, lisää se tutkijan vuoropuhelua tutkimusaineiston kanssa. Haastatteluaineiston tekstimuotoon muuttaminen helpottaa myös aineiston analysointia eli sen järjestelmällistä läpikäyntiä, luokittelua ja ryhmittelyä. (Vilkkä 2015, 137.) Laadullisessa nuoriin kohdistuvassa tutkimuksessa on tarkoituksena kerätyn tiedon analysoinnin avulla kehittää selityksiä koetuista kokemuksista ja arkisista ilmiöistä. (Cieslik & Simpson 2013, 35).

Metsämuuronen (2008, 50) käy läpi sisällönanalyysin toteuttamista Syrjäläisen kvalitatiivisen sisällönanalyysin kautta. Ensimmäisessä analyysivaiheessa tutkija tuntee oman aineistonsa perin pohjin ja on tutustunut keskeisiin käsitteisiin teoreettisen kirjallisuuden kautta. Tämän tehtyään tutkija ”herkistyy” aineistolle. Tämä käynnistää aineiston sisäistämisen ja teoretisoinnin, eli aineiston käsittelytyö käynnistyy. Tätä seuraa aineiston karkea luokittelu ja keskeisimpien teemojen hahmottaminen, jonka jälkeen tutkimustehtävä tarkentuu ja käsitteet täsmentyvät. Tämän työvaiheen jälkeen tutkija pystyy toteamaan poikkeukset sekä ilmiöiden esiintymistiheyden, jota seuraa uusi luokittelu. Uuden luokittelun jälkeen aineisto ristiinvalidoidaan, saatuja luokkia puolletaan ja horjutetaan aineiston avulla. Lopulta tulevat johtopäätökset ja tulkinta, jolloin analyysin tulos siirretään laajempaan tarkastelukehikoon.

Aineistoa luettiin moneen kertaan, miettien mitkä sisällöt ovat syrjäytymiskäsitteen kannalta olennaisia. Pelkistäminen tehtiin pilkkomalla ja jakamalla ääninauhoitteet osiin, aina pysäyttämällä lause lauseelta, ja kirjoittamalla se ylös. Lauseista kirjoitettiin ylös päälauseet. Lauseista taas etsittiin saman sisältöiset sanat. Kaikki sanat kirjoitettiin muistilapuille, joiden kautta erottuivat eri vastausryhmät. Ryhmittelyssä käytiin alkuperäisaineisto tarkasti läpi etsien samankaltaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Samaa asiaa tarkoittavat käsitteet ryhmiteltiin omiin, tutkimuskysymysten kannalta mielekkäisiin luokkiinsa. Luokat nimettiin sisältöä kuvaavalla nimikkeellä. Luokittelu tehtiin useampaan kertaan analyysin aikana. Tarkoituksena oli saada aineistolle ja teorialle käsitteellinen vastaavuus, siten että sekä teoria että tutkittava aineisto tukevat toisiaan. Analyysissä järjestettiin tutkimusaineistoa siihen muotoon, että sen perusteella tehdyt johtopäätökset pystyttiin vaihteittain irrottamaan yksittäisistä lausumista ja siirtämään yleisemmälle teoreettiselle tasolle.

5 Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen tekemisessä näkyy monin eri tavoin tutkimusetiikka eli hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen. Se näkyy koko tutkimusprosessin ajan ideointivaiheesta tutkimustulosten kautta tiedottamiseen. (Vilkka 2015, 41.) Tutkimusaiheen valinta on jo eettinen ratkaisu. Kohteen tai ongelman valinnassa pohditaan, kenen ehdoilla tutkimusaihe valitaan ja miksi tutkimukseen ryhdytään. Ongelmia voivat olla esimerkiksi, että tulisiko valita muodikas ja paljon pinnalla oleva aihe; vai valitaanko aihe, joka on helppo toteuttaa mutta ei kovinkaan tärkeä, tai miten ylipäänsä tulisi huomioida aiheen yhteiskunnallinen merkitys. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 26.) Tähän opinnäytetyöhön oli hyvinkin selvää valita syrjäytyminen aiheeksi, mutta aiheen rajaaminen aiheutti eettisiä kysymyksiä. Myös tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden kohtelu on selvitystä vaativa tehtävä. Huomio tulee kohdistaa tiedonhankintatapoihin ja koejärjestelyihin. Kun tutkimus kohdistuu ihmisiin, on selvítettävä, miten henkilöiden suostumus hankitaan, millaista tietoa heille annetaan ja mitä riskejä heidän osallistumiseensa sisältyy. (Hirsjärvi ym. 2004, 26.) Tässä opinnäytetyössä esitettiin tutkimuskysymykset sekä alakoulun puolella oleville lapsille, yläkoululaisille nuorille, koulu- ja opiskeluterveydenhoitajille ja oppilashuoltoryhmälle sekä monialaiselle työryhmälle.

On olemassa moraalinen vaatimus siitä, että koehenkilöltä tai tutkimukseen osallistuvalla henkilöltä edellytetään asiaan perehtyneesti annettu suostumus (informed consent), jolla halutaan estää ihmisten manipulointi tutkimushankkeissa. Perehtyneisyys tarkoittaa sitä, että kaikki tärkeät näkökohdat siitä, mitä tulee tapahtumaan tai mitä saattaa tapahtua tutkimuksen aikana, kerrotaan rehellisesti tutkimushenkilöille ja että henkilön tulee olla kykenevä ymmärtämään tämä informaatio. Suostumus tarkoittaa sitä, että henkilö on pätevä tekemään kypsiä arviointeja ja osallistumista koskevan suostumuksen tulee olla vapaaehtoista. Näiden vaatimusten noudattaminen ei ole aina helppoa. Odotus kypsästä päätöksenteosta on vaikea ehto ja sulkee ulkopuolelle esimerkiksi lapset. (Hirsjärvi ym. 2004, 27.)

Opinnäytetyössä tutkittiin lapsia, jonka vuoksi kysymykset tehtiin neutraaleiksi, ei-henkilökohtaisiksi, joista ei ole haittaa yksilöille. Aluksi ajateltiin henkilökohtaisempaa otetta ja esimerkiksi jo syrjäytyneiden lasten ja nuorten haastattelua, mutta siinä olisi ollut eettinen ristiriita, eli miten valita tutkimushenkilöt ja mitä heiltä voisi kysyä, kun odotus kypsästä päätöksenteosta ei toteudu. Siksi valittiin aihe, joka ei loukkaa ketään, mutta josta saadaan tärkeää tietoa.

Humaanin ja kunnioittavan kohtelun edellyttämät näkökohdat on otettava huomioon kaikessa ihmisiin kohdistuvissa tutkimustöissä. Aineiston keräämisessä tulee ottaa huomioon muun muassa anonyymiuden takaaminen, erilaiset korvauskysymykset, luottamuksellisuus ja aineiston

tallentaminen asianmukaisesti. Tutkimustyössä tulee välttää epärehellisyyttä kaikissa sen osavaiheissa. Tämä tarkoittaa, että toisten töitä ei plagioida. Jokaisella on tuottamaansa tekstiin oikeus (copyright) ja se merkitsee sitä, että tekstiä lainattaessa lainaus on osoitettava asianmukaisin lähdemerkinnöin. Suoraan lainattaessa tekstin tulee olla niin tarkkaa, että mahdolliset painovirheetkin näkyvät. (Hirsjärvi ym. 2004, 27.)

Toisten tutkijoiden osuutta ei saa vähätellä. Julkaisussa on mainittava tutkimusryhmän jäsenet, eikä yhteistyön tuloksena syntyneitä julkaisuja saa milloinkaan julkaista vain yhdellä nimellä. Tutkijaryhmän jäsen ei saa myöskään omia aineistoa kokonaan, vaan se tulee jakaa kaikkien osapuolten kesken. Tutkija ei voi myöskään plagioida itseään, eli ei voida tuottaa näennäisesti uutta tietoa muuttamalla vain pieniä osia tutkimuksesta. Tuloksia ei saa myöskään yleistää kritiikittömästi. Tuloksia ei voi sepittää, eikä niitä kaunistella. Pohditaan, kenen toтуudesta saaduissa tuloksissa on kyse, kenelle ne merkitsevät - kohderyhmä tulee aina muistaa ensisijaisesti. Raportointi ei saa olla harhaanjohtavaa tai puutteellista. Kaikki käytetyt menetelmät on selostettava huolellisesti, myös puutteet on tuotava julki. Ketään ei saa myöskään kiittää harhaanjohtavasti. (Hirsjärvi ym. 2004, 27-28.)

Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka on ajankohtainen aihe, sillä keskustelu lasten ja nuorten osallisuudesta ja toimijuudesta on lisääntynyt. Keskustelu lasten erityisasemasta ja oikeuksista vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti, joka on perusteltavissa sekä YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksella että Suomen perustuslailla. Lasten ja nuorten tutkimusta tehtäessä huomiota tulee kiinnittää siihen, kenen suulla tutkimus puhuu. Kysymys oikeudesta suojeluun on monin tavoin yhteydessä osallistumistematikan kanssa. Lapset halutaan nähdä kompetentteina oman elämänsä toimijoina, joiden osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia pyritään rohkaisemaan. Toisaalta lasten nähdään olevan yhteiskunnallisesti ”haavoittuvaisia” ja marginaalisessa asemassa ja vaativan siitä syystä erityistä huomiota myös tutkimuskäytännöissä. (Lagström, Pösö, Rutanen & Vehkalahti 2010, 14-16.) Tutkimusaineiston suunnitelmallinen keruu, käsittely ja arkistointi kuuluvat tutkijan ammattitehtäviin ja niissä tulee noudattaa ammatin peruseriaatteita myös silloin kun tutkittava iän tai muun syyn vuoksi vaikuttaa unohtaneen aineistonkeruutilanteessa tutkimuksen teon. Aineiston käyttöä säätelee kuitenkin oleellisemmin tutkijan ammattietiikka. Sillä turvataan se, ettei tutkimusaineistoa käytetä väärin tarkoituksiin. (Kuula 2010, 224-225.)

Tutkimuksen luotettavuus on sitä, kuinka yhdenmukaisesti mittaus on suoritettu ja kuinka johdonmukaisesti ja tarkasti mittari toimii. Kaikki mittarit ovat jossain määrin epätarkkoja ja epätäydellisiä, joten mittauksiin sisältyy aina virheitä. Luotettavuus on myös toimintatapojen luotettavuutta, kuten aineistonkeruun huolellisuutta, haastattelujen johdonmukaisuutta ja

sitä, että koko tutkimus on laadittu ja suoritetaan huolellisesti. Haastattelututkimuksessa tulisi haastattelukysymysten toimivuus testata. (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Ylänne & Paavilainen 2011, 132-133.)

Tutkimuksen ja sen tuottaman tiedon laadun arviointi on kokonaisarviointia, jolloin tutkimusta ei tee laadukkaaksi mikään yksittäinen kohta vaan kyse on tutkimuksen rakenteen ja tutkimusprosessin kokonaisuuden laadukkuudesta. Tämä tarkoittaa myös sitä, että yleisesti perusteltu ja johdonmukainen tutkimus harvoin menettää arvoaan jonkin yksittäisen virheen tai puutteen takia, jollei se osu juuri tutkimustavan ytimeen. Laadukkuus edellyttää tutkijalta jatkuvaa asioiden ja oman toiminnan tarkistamista, ajattelemista, kysymistä, kyseenalaistamista ja teoretisointia. (Ronkainen ym. 2011, 139.)

Opinnäytetyössä päädyttiin kysymään lapsilta ja nuorilta samat kysymykset. Harriet Strandell toteaa (2010) että lapsilta saatavalla tiedolla tulee olemaan kasvava merkitys yhteiskunnan ja kansalaisten hyvinvoinnin kehittämisessä. Informaatio-ohjauksen ja kumppanuusajattelun periaatteiden mukaan suorastaan edellytetään kansalaisten osallistuvan aktiivisesti myös sen tiedon tuottamiseen, jonka turvin heitä hallinnoidaan. Valinnan vapaus, osallistaminen ja vastuuttaminen ovat nykypolitiikan avainkäsitteitä. Erilaisia tiedon tuotannon formaatteja tulee lisää. Lasten yksilöllistymisen myötä myös heidän mielipidettään asioihin pyydetään yhä useammin, jolloin ei välttämättä saada oikeaa tieteellistä kuvaa tutkittavasta aiheesta. Viime vuosina on huolestuttu lapsitutkimuksen politisoitumisesta eli siitä, että tutkijoilta tilataan vastauksia poliittisesti määriteltuihin ongelmiin. Pelkona on tällöin, että muun tyyppiset tiedonintressit valtaavat alaa. Tämä on mitä suurimmassa määrin tutkimuksen eettinen ongelma kun eettistä vastuuta tarkastellaan laajasti, tavalla, joka ottaa huomioon myös erilaisten tiedon intressien yhteiskunnallisia ja poliittisia kytkentöjä. (Mäkelä 2010.) Joka tapauksessa lapsilta tullaan tulevaisuudessa kysymään yhä enemmän ja enemmän tietoja - tulee siis pohtia, millaiset kysymykset ovat eettisesti kestäviä.

Johanna Olli toteaa (2010), että lasten ja nuorten tutkimuksen eettisiä kysymyksiä pohdittaessa eräs keskeinen kysymys on alaikäisten mahdollinen erityinen suojelluksi tuleminen tarve. Kysymystä voidaan tarkastella esimerkiksi lasten haavoittuvuuden ja puutteellisen kompetenssin näkökulmasta, eli heidän rakenteellisen haavoittuvuutensa näkökulmasta. Voidaan myös lähteä siitä käsityksestä, että lasten ja aikuisten välillä ei ole mitään sellaisia eroja, joiden takia lapsia pitäisi kohdella eri tavalla kuin aikuisia. Edellä mainittua näkökulmaa on vaikein perustella, koska alaikäiset kuitenkin ovat hyvin monella tavalla aikuisten ”vallan alla”, ja tämä tekee heidän asemansa haavoittuvammaksi kuin aikuisten, oltiinpa alaikäisen yksilön haavoittuvuudesta sitten mitä mieltä hyvänsä. Yksilöiden haavoittuvuudesta voi myös ajatella, että lapset ovat keskeneräisiä ja haavoittuvia, mutta niin ovat aikuisetkin. Tosin voitaisiin ajatella ja nähdä, että sekä lapset että aikuiset voivat olla yhtä aikaa sekä osaavia että

osaamattomia, haavoittuvia kaikkine vahvuuksineenkin - mutta silti heidän sanomansa ja mielipiteensä ovat yhtä tärkeitä, ja suurten yhteiskunnallisten ilmiöiden ymmärtämiseksi tarvitaan monenlaista näkökulmaa.

Viimeksi kuluneina vuosikymmeninä on korostettu lasten autonomiaa. Tärkeä virstanpylväs oli YK:n yleissopimus lasten oikeuksista vuodelta 1989. Lapsitutkijat korostavat myös, miten tutkimusote muuttui 1900-luvun lopulla, kun alettiin kiinnostua lapsista aktiivisina toimijoina ja lasten omista mielipiteistä. Tätä taustaa vasten on yllättävää, että samaan aikaan on kavennettu alaikäisten oikeutta osallistua tutkimuksiin huoltajasta riippumatta. Tämä johtunee ennen kaikkea siitä, että ennakkosäätely on yleisesti tiukentunut. Aikaisemmin alaikäiset saivat monissa maissa osallistua yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellisiin tutkimuksiin ilman tarkkoja muotovaatimuksia. Vanhempien päätösvalan korostaminen on toiminut monessa tapauksessa lasten etuja vastaan. Ennakkosäätelyn ulottuminen myös muihin kuin lääketieteellisiin tutkimuksiin on johtanut entistä tiukempiin suostumusta koskeviin sääntöihin. Tuloksena on se, että lasten omaehtoista päätäntävaltaa on supistettu. (Lagström ym. 2010, 69.)

Klaus Mäkelä (2010) toteaa, että Suomen lääketieteellistä tutkimusta koskevan lain mukaan alaikäinen voi olla tutkittavana vain huoltajan suostumuksella, ellei kyseessä ole 15 vuotta täyttänyt, ja jonka omalle terveydelle tutkimuksesta on hyötyä. Tutkimuslaki koskee nimensä mukaisesti vain lääketieteellistä tutkimusta. Monet terveydenhuollon organisaatiot kuitenkin vaativat, että kaikki niiden henkilökuntaan tai asiakkaisiin kohdistuvat tutkimukset arvioidaan sairaalapiirien toimikunnissa. Tällöin tutkimuslakia sovelletaan myös projekteihin, jotka ilmiselvästi eivät kuulu lain piiriin. Tärkein sosiaalitutkimusta koskeva laki on henkilötietolaki, jossa ei ole alaikäisiä koskevia erityissäädöksiä. Heitä koskevat kysymykset on siis ratkaistava alaikäisten asemaa koskevien yleisten periaatteiden ja säädösten mukaan, ja näistä on valalla erilaisia käsityksiä. Jotkut korostavat, että alaikäinen ei ole kypsä päättämään asioistaan. Toiset painottavat sitä, että alaikäisellä on itselläänkin määräysvaltaa henkilökohtaisista asioistaan.

Alaikäisen tutkimiseen ei aina pidä edellyttää huoltajan suostumusta. Mikäli tutkimusinterventio ei sisällä riskejä ja joissa alaikäinen itse on pätevä arvioimaan, haluaako hän osallistua vai ei, niin eettistä ongelmaa ei ole. Joskus on alaikäisen edun vastaista vaatia huoltajan suostumusta. Alaikäisen päätösvalta on järkevä porrastaa kronologisen iän mukaan, niin että muotoillaan eri kriteerit niitä tapauksia varten, joissa tutkittavan päätöksentekokykyä on arvioitava yksilöllisesti. (Mäkelä 2010.)

Monet kouluissa tehtävät tutkimukset voidaan toteuttaa osana normaalia koulutyötä. Tutkimuksen toteuttamiseen ei tarvitse pyytää huoltajan lupaa, mikäli koulun rehtori arvioi, että

tutkimus on instituutiolle hyödyllistä tietoa tuottava ja tutkimus voidaan toteuttaa osana koulun normaalitoimintaa. Esimerkiksi havainnointi, laajat lomaketutkimukset ja avoimet haastattelut, joiden yhteydessä ei tallenneta tutkimustarkoituksiin yksilöityjä tunnistetietoja (joita ovat esimerkiksi nimi, henkilötunnus ja osoite), voidaan toteuttaa ilman vanhempien tai muun huoltajan erillistä suostumusta. Muussa tapauksessa heitä tulee informoida tutkimuksesta. (Tampereen yliopisto 2013.)

6 Tulokset

Vastaajia oli yhteensä 662 (kuvio 2), joista oppilaita 629 eli 95 prosenttia. Tähän sisältyy kaikki alakoulun vastaajat eli 624 oppilasta. Yläkoulun puolella vastaajia oli viisi, ja heitä kaikkia haastateltiin henkilökohtaisesti. Oppilashuoltoryhmään on yhteenlaskettu kaikki toimijat, eli sekä Rajamäen yläasteen että Rajamäen alakoulun rehtorit, erityisopettajat, oppilaanohjaajat, psykologit ja kuraattorit, ja heitä oli yhteensä 12 eli 1,8 prosenttia koko aineiston äänistä. Monialaisessa työryhmässä paikalla haastatteluhetkellä olivat erityisnuorisotyöntekijä, kuraattori, psykologi, opinto-ohjaaja, sosiaalityöntekijä, nuorisotyöntekijä, seurakunnan työntekijä sekä yläkoulun nuorisohjaaja eli kahdeksan työntekijää, joka tekee 1,2 prosenttia vastaajista. Kouluterveydenhoitajia oli vastaushetkellä paikalla kaikki, eli 13 joka on tällöin kaksi prosenttia vastaajista. Ammattilaisten näkemys on tärkeää ja keskustelua syntyi paljon, mutta selkeästi suurin osuus vastaajista on lapsia. Nuorten kanssa haastattelutilanne oli kahdenkeskeinen, joten tällöin syntyi vapaata ja rentoa sekä keskustelevaa pohdintaa. Täten saatiin hyvin lasten ja nuorten ääni kuuluviin.

Kuvio 2: Vastanneiden lukumäärä

6.1 Tulokset aiheittain

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä kysyttiin ”mitä syrjäytyminen mielestäsi on?” Vastauksista nousi selkeästi neljä selkeää näkökulmaa, joita olivat sosiaalinen näkökulma, arjenhallintataidot, psyykinen näkökulma sekä yhteiskunnallinen näkökulma (kuvio 3). Selvästi suurin osa vastauksista painottui sosiaaliseen näkökulmaan, ja siihen oli vastannut suurin osa lapsista ja nuorista. Suurin osa monialaisen ryhmän jäsenistä, oppilashuoltoryhmän työntekijöistä sekä koulu- ja opiskeluterveydenhoitajista olivat vastanneet yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Eniten vastattiin lasten ja nuorten puolesta syrjäytymisen olevan sitä, ettei ole kavereita. Sosiaalisesta näkökulmasta voidaan ajatella syrjäytymistä joko omana valintana tai itsestä riippumattomana. Itsestä riippumaton syy voi olla vaikkapa kiusaaminen, ja omaan valintaan liittyy se, että haluaa olla yksin.

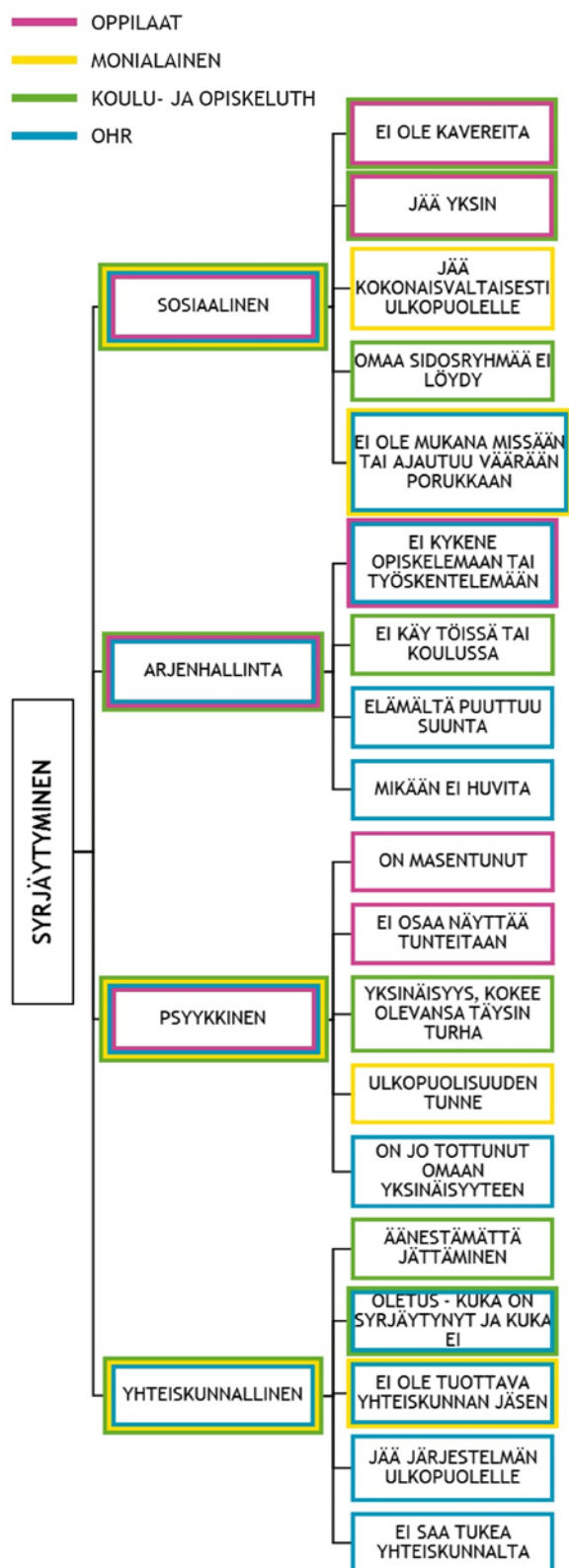
muut luulee ettei halua olla kenenkään kanssa vaikka oikeesti haluais olla, vastattiin lasten vastauksissa,

on joku syy miksei halua olla muiden kanssa ja on vaan semmonen yksinäinen ihminen, vastasivat nuoret.

Lapset ja nuoret viittasivat myös erilaisuuteen ja ujouteen, eli persoonaan liittyviin tekijöihin.

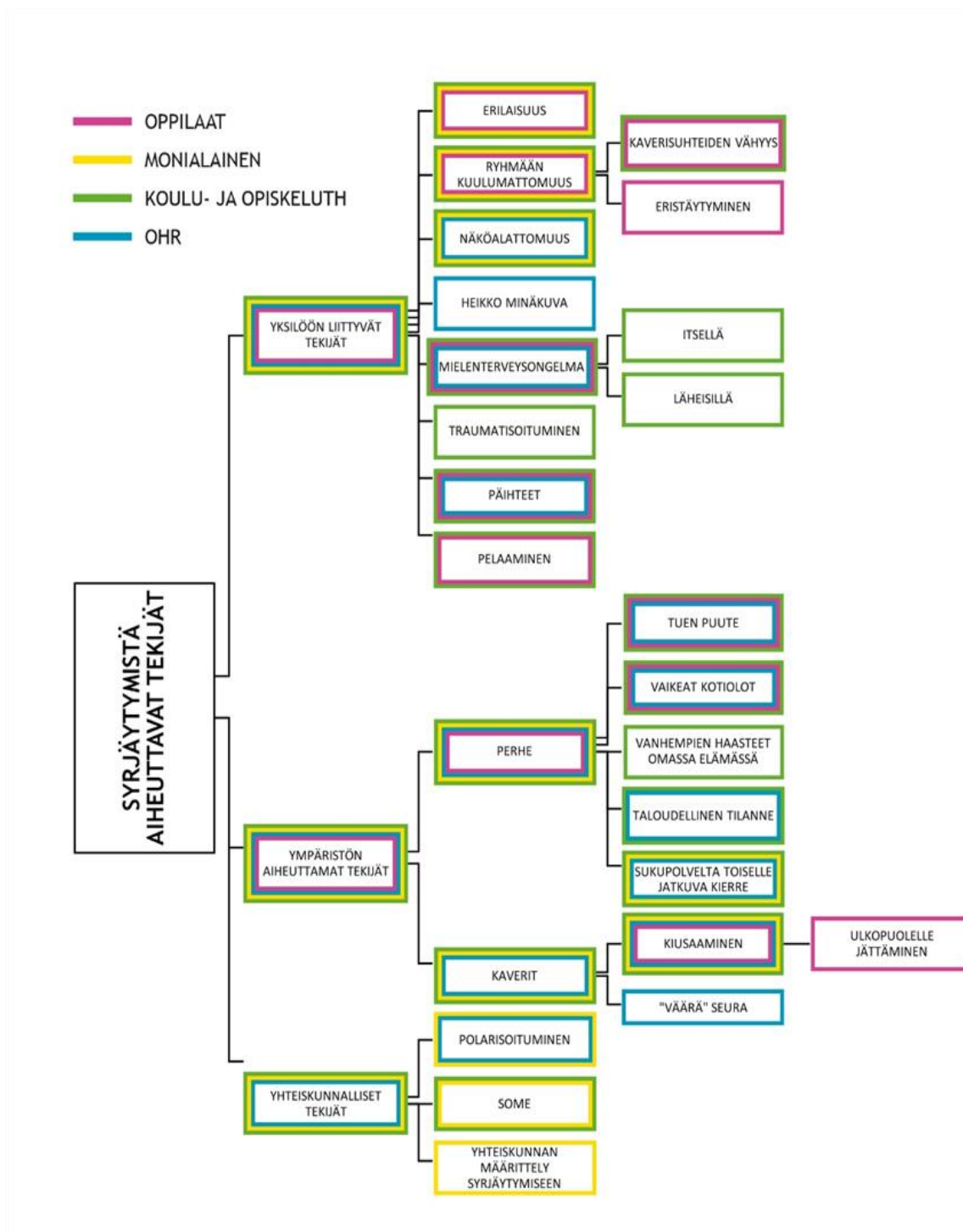
Monialaisessa ryhmässä pohdittiin syrjäytymisen olevan monitahoista, kokonaisvaltaista ulkopuolelle jäämistä: sosiaalista, taloudellista, psyykkistä ulkopuolisuutta,

ja lisäksi paljon vastauksia tuli myös porukan ulkopuolelle jäämisestä tai porukkaan kuulumattomuudesta niin lapsilta, nuorilta kuin aikuisiltakin. Koulu- ja opiskeluterveydenhoitajat vastasivat syrjäytymisen olevan sosiaalisesta näkökulmasta sellaista, että ei ole löytänyt koulusta tai harrastuksista sidosryhmää johon kuuluisi. Syrjäytyminen on ulkopuolelle jäämistä riippumatta iästä tai muusta tekijästä.

Kuvio 3: Mitä syrjäytyminen on?

Toisena tutkimuskysymyksenä kysyttiin: ”Kuvaile millaiset asiat mielestäsi aiheuttavat sitä (syrjäytymistä)?”. Vastauksista nousi kolme selkeää näkökulmaa, ympäristön aiheuttamat tekijät, yksilöön liittyvät tekijät ja yhteiskunnallinen ulottuvuus (kuvio 4). Selkeästi suurin osa vastauksista sijoittui yksilöön liittyviin tekijöihin.

Kuvio 4: Minkälaiset tekijät aiheuttavat syrjäytymistä?

Erityisesti lasten ja nuorten vastauksissa korostuivat yksilöön liittyvät tekijät. Useat kokivat syrjäytymisen olevan seurausta erilaisuudesta, kavereiden vähyydestä ja/tai kokemukset ryhmään kuulumattomuudesta ja hyväksymättömyydestä. Erilaisuuden lapset ja nuoret olivat määrittäneet olevan taustasta, kansalaisuudesta, ihonväristä, seksuaalisesta suuntautuneisuudesta, uskonnosta, taloudellisesta huonompiosaisuudesta, vaatteista, mielipiteestä, luonteesta tai vammaisuudesta johtuvaa erilaisuutta.

Jos on vaikka maahanmuuttaja, voi joutua syrjäytyneeksi,
vastasi eräs oppilas.

Samankaltaisten kaverien puuttuminen koettiin myös oppilaiden suunnalta syrjäytymistä aiheuttavaksi tekijäksi. Tämä vastaus näyttäytyi vahvana sekä ala-että yläkouluikäisten oppilaiden vastauksissa. Vanhempien oppilaiden vastauksissa näkyi voimakkaasti kokemukset ryhmään kuulumattomuudesta:

Jos on kokemuksia siitä, että on hyljitty aiemmin/on kiusattu/kokee ettei ole hyväksytty,
yrittänyt päästä monesti mukaan eikä ole käynyt, joten ei yritä uudelleen.

Itseen liittyvät tekijät korostuivat myös oppilashuoltohenkilöstöjen vastauksissa. Näissä moniammatillisissa ryhmissä nähtiin syrjäytymistä aiheuttavan huono minäkuva, päihteiden käyttö tunne-elämän pulmat ja onnistumisten kokemusten puuttuminen. Ongelmien nähtiin myös kasautuvan herkästi, eikä uskota omaan onnistumiseen. Tämä sama tunnekokemus tuli myös useaan otteeseen esiin monialaisen työryhmän vastauksissa, joita kuvaa hyvin vastaus:

you don't have the means.

Toiseksi suurimman vastausryhmän muodostivat ympäristöön liittyvät tekijät. Näistä suurin osa liittyi perheeseen, erityisesti ammattilaisten vastauksissa:

Juurettomuus, talouteen liittyvät ongelmat, vanhempien haasteet omassa elämässä.

Ammattilaisten vastauksissa kaikissa haastatteluryhmissä näkyi myös ajatus syrjäytymisen siirtymisestä sukupolvelta toiselle. Sen nähtiin olevan ”elämän malli, ajatusmaailma”. Ammatillaiset korostivat myös harrastustoiminnan merkitystä sekä vanhempien elämän haasteita, jotka vaikuttavat lapsiin.

Oppilaiden vastauksissa taas ympäristöön liittyvien tekijöiden osalta suurimpana ja selkeimpänä ryhmänä olivat kaverit. Vastauksista suurin osa käsitteli jollain tavalla kiusaamista, mikä

tuli esiin myös monialaisen työryhmän sekä koulu- ja opiskeluterveydenhoitajien vastauksissa. Oppilaiden vastauksissa tuli paljon myös konkreettisia esimerkkejä kiusaamisesta:

Kun toiset sanovat, että mene pois, tää leikki on täynnä,
jos aikoo keinumaa, ei pääse mukaan,
kun toiset jättää yksin.

Pienimmän ryhmän vastauksissa muodosti yhteiskunnallinen ulottuvuus, joka nähtiin merkittävänä erityisesti monialaisen työryhmän jäsenten keskuudessa. Haastattelussa nousivat esiin polarisoituminen, kulttuuri ja erot ammattilaisten ja ei-ammattilaisten välillä. Jos ammattilainen kokee lapsen tai nuoren olevan syrjäytynyt, onko näin oikeasti. Syrjäytymistä mietittäessä verrataan lasta tai nuorta

normikansalaiseen, omiin arvoihin, mikä on mun mielestä normi, kuka sen määrittelee?.

Vastauksissa mietittiin myös sitä,

mistä on syrjässä, mikä on syrjäytymisen aste?.

Polarisoituminen nousi myös useampaan kertaan puheeksi,

ne kenellä menee huonosti menee entistä huonommin ja toisinpäin, ja ongelmat on entistä näkyvämpiä,
on hyvin pärjäävät, huonosti pärjäävät, ja se keskisakki alkaa häviämään, on vain ääripäät.

Oppilashuoltohenkilöstön vastauksissa nostettiin yhteiskunnallisella tasolla esiin rakenteellinen eriarvoistuminen.

Kolmas tutkimuskysymys oli: ”Miten koulussa voitaisiin ennaltaehkäistä syrjäytymistä?” Vastauksissa korostuivat oppilaisiin, kotiin ja kouluun liittyvät tekijät (kuviot 5). Oppilaisiin liittyvät tekijät liittyivät vahvasti tapaan kohdata toinen oppilas. Näitä tekijöitä olivat suvaitsevaisuus, toisten huomioon- ja mukaan ottaminen. Nämä tekijät nousivat selkeästi suurimmaksi ryhmäksi oppilaiden vastauksissa.

Erityisesti yläkoululaisten vastauksissa korostui vapaa-ajan viettotoiminta. He kokivat tärkeänä toisiin tutustumisen koulun ulkopuolella. Alakoululaisten vastaukset olivat yleisemmäisiä, niissä tuli paljon esiin toisten mukaan ottamisen ulottuvuus. Alakoululaiset kokivat erityisesti leikki-tilanteiden olevan sellaisia, joissa kaikki pitäisi päästää osallistumaan. Koulupäivään liittyen erään oppilaan vastauksessa korostui konkreettinen tekeminen:

Tehtäis semmoinen päivä, että jos joku on syrjinyt toista niin syrjiä joutuisi olla sen kanssa jota on syrjinyt koko päivän, ja tutustua siihen.

Monialaisen ammattiryhmän vastauksissa oppilaisiin itseän kohdistuva toiminta tuli esiin eri näkökulmasta. Ammattilaiset kokivat tärkeänä, että oppilas yrittäisi

tsempata itseään, ettei jää syrjään, vaan menee mukaan leikkiin.

Vanhemmuuteen ja kotiin liittyvät asiat koettiin tärkeiksi monialaisen ryhmän, koulu- ja opiskeluterveydenhoitajien sekä oppilashuoltoryhmän puolesta. Perheen yhteistä aikaa ja vanhemmuuden tukemista korostettiin. Lapset tai nuoret eivät maininneet kotiin liittyviä asioita syrjäytymisen ehkäisyyn liittyen. Etenkin oppilashuoltoryhmissä pohdittiin kodin roolia syrjäytymisen ehkäisyssä.

Kotia ei voida muuttaa, mutta voimme vaikuttaa lapsen asenteeseen ja koulutushetkisiin, vastattiin oppilashuoltoryhmässä. Myös kodin ja koulun välinen yhteistyö koettiin eri toimijoiden kesken hyvin tärkeäksi.

huoltajat, esimerkiksi vanhemmat aktiivisesti mukaan vaikka rahankeruuseen. Otetaan myös nuoret mukaan ja huomaamatta tehdään ryhmäytämistyötä

Selkeästi suurimman ryhmän vastauksissa muodostivat koulun henkilökuntaan ja muihin toimijoihin liittyvät seikat. Erityisen tärkeänä kaikissa vastausryhmissä koettiin opettajan/luokanvalvojan rooli. Muun muassa moniammatillinen ryhmä koki tärkeänä opettajan mallina olemisen,

Rohkeasti aikuiset puuttuisi ja näyttäisi esimerkkiä, Nuorilla hirveen suuria eroja kokemuksissa ryhmään kuulumisesta riippuen, millainen opettaja on, ovat esimerkkejä moniammatillisen ryhmän vastauksista.

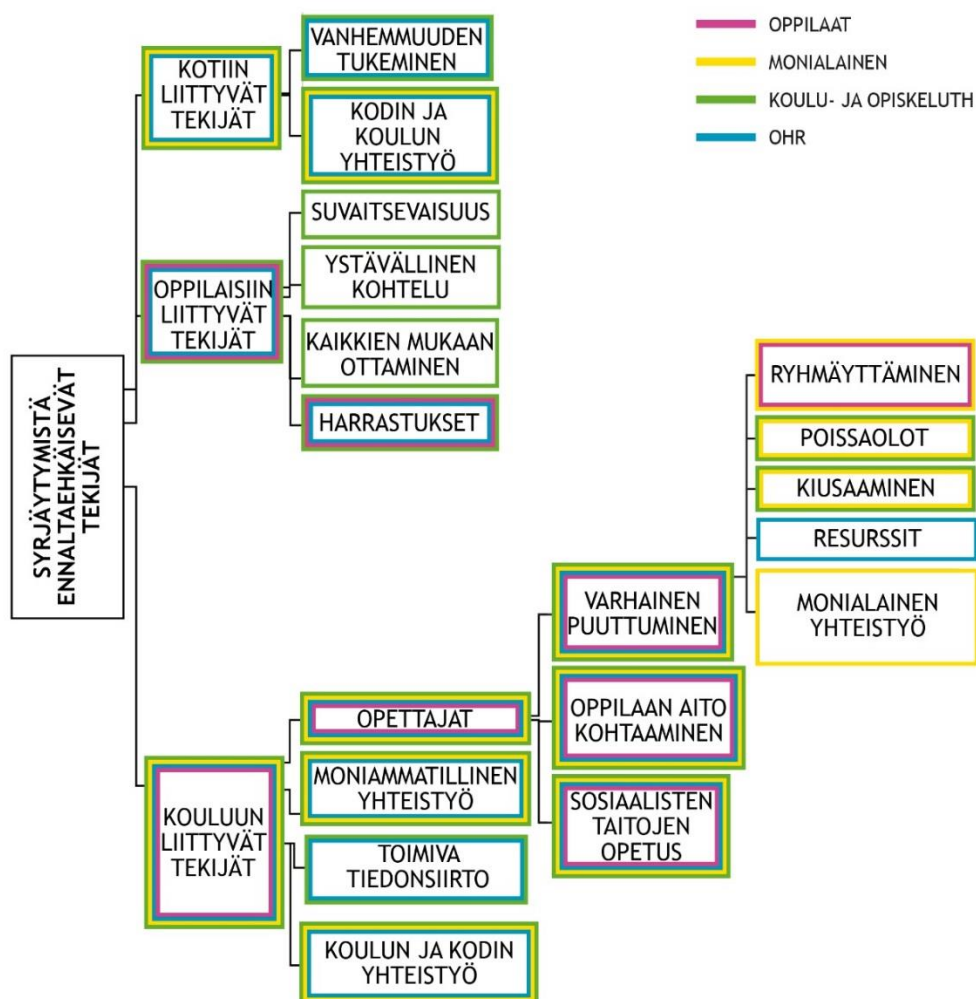
Poissaoloihin puuttuminen, ryhmäyttäminen ennaltaehkäisevänä toimintana ja johdonmukainen kiusaamiseen puuttuminen koettiin erityisen tärkeinä koulun toimintoina. Ryhmäyttämisen toive näkyi sekä oppilaiden että ammattilaisten vastauksissa. Tämän hetkistä kouluilla tehtävää ryhmäyttämistä ei pidetty riittävänä.

Ryhmäytyminen, yksi ei auta mitään, pari kertaa syyslukukaudessa ja kevätlukukaudessa. Jatkuva, pienimuotoista tai isompimuotoista, oli erään moniammatillisen ryhmän jäsenen vastaus.

Oppilaiden vastauksissa ryhmäytymistä käsiteltiin seuraavasti:

Yritetään saada kaikki yhteen, ettei tulisi pieniä ryhmittymiä, joista joku jää ulkopuolelle.

Yhteistä kaikille vastauksille oli ennaltaehkäisevän työn merkityksen korostaminen. Moniammatillista yhteistyötä, nivelvaiheita, sosiaalisten taitojen opettamista ja lapsen yksilöllisyyden huomioiminen korostuivat myös vastauksissa.

Kuvio 5: Miten syrjäytymistä voitaisiin ennaltaehkäistä?

6.2 Tulosten tarkastelua

Lähes kaikki lapset ja nuoret kokivat syrjäytymisen olevan sosiaalista syrjäytymistä. Oppilaat kokivat syrjäytymisen olevan kaveriporukan ulkopuolelle jäämistä ja sitä, ettei oteta leikkiin

mukaan. Oppilaiden vastauksissa näkyi sekä ulkopuolelle jättäminen että ulkopuolelle jääminen. Mielenkiintoista oli, kuinka paljon vastauksissa nousi esiin se, ettei itse halua olla osa ryhmää tai kaveriporukkaa. Tämä näkökulma tuli esiin erityisesti yläkouluikäisten kohdalla, kun taas alakouluikäiset kokivat syrjäytymisen olevan enemmän ulkopuolelle jättämistä. Tämä voi osin johtua myös kehitysvaiheiden eroista vastaajien välillä. Alakouluikäiset elävät vielä voimakkaan egosentrisyyden aikaa, kun taas yläkouluikäiset ovat murrosiän myötä herkässä vaiheessa itsetuntonsa kanssa. Myös eri ammattiryhmien vastauksissa näkyi syrjäytymisen sosiaalinen ulottuvuus, mutta ei niin vahvana, kuin oppilaiden vastauksissa. Myös ammattilaisten kohdalla syrjäytymisen kokemuksen nähtiin olevan pitkälti sidoksissa ryhmän kuulumattomuuden tunteeseen, eli jos ei ole omaa kaveriporukkaa, jää herkästi syrjään. Ammattilaisten keskuudessa käytettiin myös ilmausta ”sidosryhmään” kuulumattomuus.

Ammattilaisten vastauksissa syrjäytymisen tarkoitusta pohdittiin oppilaisiin verrattuna huomattavasti laajemmassa kontekstissa. Sen nähtiin olevan myös pitkälti yhteiskunnan määrittelemää, joko niin että jää systeemin ulkopuolelle tai olevan lähtöisin yhteiskunnan oletuksista. Tässä yhteydessä ammattilaiset pohtivat myös sitä, kuinka lapsella ja nuorella saattaa olla kokemus siitä, ettei voi itse vaikuttaa asioihinsa. Eri ammattiryhmien vastauksissa syrjäytymisen nähtiin olevan myös pitkälti omaan tunnekokemukseen sidoksissa sekä arjenhallintataitoihin liittyvää. Vain yksi oppilas nosti esiin arjenhallintaidot, työn- ja koulupaikan näkökulmasta. Hän näki syrjäytymisen olevan sitä, ettei ole työtä tai koulupaikkaa. Ammattilaiset sitä vastoin näkivät syrjäytymisen olevan

suunnan puuttumista elämältä.

Tässä yhteydessä he mieltivät myös lapsen ja nuoren viitekehyksen puuttumista, oman aktiivisuuden menettämistä, kiinnostuksen puuttumista ja poluttomuutta. Poluttomuudella vastaajat tarkoittivat sitä, että lapsi tai nuori ei pysty tai ei kykene löytämään omaa polkuaan.

Syrjäytymisen psyykkinen ulottuvuus näkyi sekä oppilaiden että ammattilaisten vastauksissa. Näitä vastauksia tuli eri vastausryhmien välillä yhtä paljon. Oppilaat kokivat syrjäytymisen olevan tästä näkökulmasta katsottuna yksinäisyyttä, masentuneisuutta ja sitä, ettei näytä tunteitaan. Oppilaiden vastauksissa näkyi syrjäytymisen negatiivinen tunnekokemus,

Vähän niin kuin synkkä, ja synkkä tarkoittaa, on pimeää ja pelottavaa, surullinen asia.

Ammattilaiset taas korostivat syrjäytymisen henkilökohtaista tunnetta. Toisaalta tässä yhteydessä ammattilaiset mieltivät myös sitä, ettei lapsi tai nuori välttämättä itse koe olevansa syrjäytynyt. Tässä yhteydessä nostettiin esiin, kuinka syrjäytyminen on yhteydessä sen yhteiskunnalliseen määritelmään.

Selvästi suurimmaksi vastausryhmäksi niin oppilaiden kuin ammattilaisten vastauksissa nousivat itseen liittyvät tekijät, kun kysyttiin minkälaiset asiat syrjäytymistä aiheuttavat. Oppilaiden vastauksissa - erityisesti alakoululaisten osalta - korostuivat erilaisuus ja se, että jos on itse jollain tavalla erilainen kuin muut, siitä seuraa herkästi syrjimistä. Vuoden 2017 kouluterveyskyselyyn osallistuneiden alakoululaisten vastauksista nousivat myös esiin kokemukset syrjivästä kiusaamisesta vapaa-ajalla tai koulussa. Enemmän syrjivää kiusaamista, muun muassa ulkonäköön tai uskontoon liittyen, olivat kokeneet kyselyyn vastanneet pojat. Poikien vastauksissa korostui erityisesti syrjivä kiusaaminen sukupuolen vuoksi. (THL 2017m.)

Yläkoululaisten vastauksissa taas korostuivat kavereiden puute ja ryhmään kuulumattomuus. Ammattilaisten vastauksissa sitä vastoin näkyivät erilaiset lasten ja nuorten mielenterveyden ja tunne-elämän pulmat sekä ulkopuolisuuden kokemukset. Vastauksissa ammattilaisten osalta oli itseen liittyvien tekijöiden kohdalla paljon erilaisia näkökulmia, joista asiaa tarkasteltiin. He kokivat syrjäytymiseen altistavana tekijänä syrjäytymisen normalisoitumisen, eli ei siis tunnisteta sitä, koska

ei ole tarvetta olla muuta.

Tässä yhteydessä tuotiin esiin myös syrjäytymisen sukupolvelta toiselle jatkuva kierre.

Toiseksi suurimman vastausryhmän muodostivat ympäristöön liittyvät tekijät syrjäytymisen aiheuttajina. Sekä oppilaiden että ammattilaisten vastauksissa tämä näkyi kaveripiiriin merkityksen korostumisena. Molemmat vastausryhmät korostivat tässä yhteydessä myös kiusaamisen altistavan syrjäytymiselle. Ammatillaiset näkivät tärkeänä myös vanhempien roolin, kun taas oppilaat näkivät ensisijaisesti syrjäytymiselle altistavan ryhmään kuulumattomuuden ja koulukiusaamisen. Tuoreimmassa kouluterveyskyselyssä vuodelta 2017 kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista vastaajista 2,9 prosenttia vastasi tulleen kiusatuksi useita kertoja viikossa lukuvuoden aikana. Suurin osa vastaajista oli poikia. Jopa 74,8 prosenttia vastanneista ei kokenut kiusaamista ollenkaan. (THL 2017n.)

Yhteiskunnallisen näkökulman mukaanotto vastauksissa tapahtui ainoastaan ammattilaisten vastauksissa. Ammatillisista selkeimmin sitä olivat nostaneet esiin monialaisen työryhmän toimijat. Tämä saattaa osittain selittyä sillä, että kyseisessä haastatteluryhmässä on suurin eri ammattiryhmien edustus.

Koulu- ja opiskeluterveydenhoitajat totesivat syrjäytymisen olevan jostain porukasta putoamista tai siitä poisjäämistä. Koulu- ja opiskeluterveydenhoitajat esittivät konkreettisia toimia syrjäytymisen vähentämiseksi, kuten esimerkiksi poissaolojen tarkan seuraamisen ja niihin heti puuttumisen. Lisäksi terveydenhoitajat toivoivat oppilaiden sosiaalisten taitojen tuke-

mista ja tietynlaisen mallin esittämistä. Myös kiusaamiseen tulisi puuttua välittömästi, ja samaa mieltä olivat myös oppilaat. Myös päämäärättömyys tulisi tunnistaa, ja kaikkien ammattiryhmien mukaan kodin tulisi tämä tunnistaa. Oppilaat eivät maininneet kotioioja syrjäytymisen aiheuttajana tai ehkäisijänä. Onko kotioiojen vaikutus itsestään selvää heille, vai me-neekö kavereiden puute oppilaiden ajatuksissa niin paljon edelle, ettei muuta tule edes mie-leen ajatella?

Koulu- ja opiskeluterveydenhoitajat toivoivat myös, ettei armosta annettaisi arvosanoja viisi tai kuusi. Tämä on totta, sillä silloin oppilas helposti putoaa toisella asteella koulusta pois, kun hän ei ole oppinut tarvittavia taitoja peruskoulussa. Oppimisvaikeuksiin tulisi puuttua var-hain. Lisäksi koulusta olisi hyvä pitää aktiivisesti yhteyttä kotiin. Nivelvaihe on tärkeä, ja ala-koulusta yläkouluun siirtyvistä oppilaista olisi hyvä järjestää tarkka tiedonsiirto, jotta ongel-mat olisivat parhaimmillaan ennaltaehkäistävissä. Oppilaanohjausta tulisi myös olla saatavilla ja siihen olisi hyvä panostaa.

Verrattuna muihin ammattiryhmiin, koulu- ja opiskeluterveydenhoitajilla oli enemmän saman-kaltaisia vastauksia lasten ja nuorten kanssa. Terveystenhoitajat olivat samaa mieltä muiden toimijoiden kanssa siitä, että koko koulu toimii oppilaan kasvattajana, ja koulun aikuisten tu-lee olla hyväksyviä ja luotettavia. Tätä mieltä olivat myös oppilaat. Terveystenhoitajat pai-nottivat myös esimerkin voimaa, eli aikuistenkin tulee olla hyväksyviä ja ystävällisiä toisilleen oppilaiden lisäksi. Terveystenhoitajat pohtivat paljon oppilaiden sosiaalisia suhteita, yksin jää-mistä ja mahdollista erilaisuutta verrattuna muihin syrjäytymisen aiheuttajana. Terveysten-hoitajat mainitsivat myös seurustelusuhteen päättymisen, joka on myös hyvin tärkeä tekijä syrjäytymiskiirteen laukaisijana.

Terveystenhoitajat miettivät myös pelaamista, jota oppilaat eivät kuitenkaan maininneet. Op-pilaat luultavasti ajattelevat pelaamiseen liittyvän jonkinlaista sosiaalista kanssakäymistä, ka-veriporukkaa, joka siis voisi suojella syrjäytymiseltä. Ammatillaiset osasivat eritellä, että joku tietty kaveriporukka voi myös aiheuttaa syrjäytymistä. Oppilaat automaattisesti saatta-vat ajatella, että mikä tahansa kaveriporukka tai ryhmään kuuluminen suojaa syrjäytymiseltä. Sama koskee sosiaalisen median käyttöä, sillä koulu- ja opiskeluterveydenhoitajat mainitsivat sosiaalisen median aiheuttavan syrjäytymistä korvaamalla aidon yhteydenpidon, mutta oppi-laat eivät tätä maininneet. Syy voi olla siinä, että liiallinen sosiaalisen median käyttö toki on haitallista, mutta maltillisissa rajoissa se voi olla hyvinkin sosiaalista osallisuutta lisäävää.

Oppilashuoltotyöryhmässä mainittiin, ettei oppilaille ole tarpeeksi ajanviettopaikkoja tai har-rastustoimintaa. Myös koulu- ja opiskeluterveydenhoitajat totesivat, että harrastustoiminta on liian ammattimaista tai kallista. Samaa mainitsivat myös oppilaat, että enemmän tulisi olla

vapaa-ajan viettotoimintaa. Vuoden 2017 kouluterveyskyselyyn vastanneista kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista 31,6 prosenttia koki omalla asuinalueella järjestettävän kiinnostavaa vapaa-ajan toimintaa nuorille. Vastanneista 26,4 prosenttia koki harrastuspaikkojen sijaitsevan liian kaukana. (THL 2017j.) Alakoululaisilta neljäs- ja viidesluokkalaisilta kysyttiin sitä, kuinka paljon he viettävät viikossa aikaa harrastuksen parissa. Vastanneista suurin osa eli 35,4 prosenttia vietti aikaa harrastuksen parissa 1-2 kertaa viikossa, viitenä päivänä viikossa harrastuksessa oli 15,7 prosenttia ja harvemmin kuin 1-2 kertaa viikossa 16,7 prosenttia vastanneista (THL 2017o).

Terveystenhoitajat mainitsivat myös sekä kodin että oppilaiden päihteidenkäytön syrjäytymistä aiheuttavana tekijänä. Myös oppilaat nimesivät päihteet osaksi syrjäytymiskierrettä. Myös masennus ja mielenterveysongelmat mainittiin syrjäytymistä aiheuttavina tekijöinä.

Koulu- ja opiskeluterveydenhoitajat olivat muiden ammattilaisten kanssa hyvinkin vahvasti samoilla linjoilla, mutta muita ammattilaisia enemmän oppilaiden kanssa samaa mieltä siitä, että kavereilla ja ryhmään kuulumisella on suurensuuri merkitys. Myös se, että kaikille ollaan ystävällisiä ja kaikki kohdataan hyväksyvästi, on asia, jonka sekä oppilaat että koulu- ja opiskeluterveydenhoitajat nostivat esille. Koulu- ja opiskeluterveydenhoitajat pohtivat paljon syrjäytymisen olevan jostain porukasta putoamista tai siitä pois jäämistä.

Sosiaalinen syrjäytyminen on sosiaalista yksinäisyyttä. Niina Junttila oli 9.10.2017 Skoopin (eli koulu- ja opiskeluterveydenhuollon yhdistys) ”Yksin ja yhdessä” -koulutuksessa yhtenä puhujana. Hänen Turun yliopistossa tekemässä tutkimuksessa selvisi, että sosiaalisesti yksinäiset lapset ja nuoret sopivat huonosti muiden joukkoon. Lisäksi näillä lapsilla ja nuorilla oli hyvin harvoin kavereita, joiden kanssa olla. He myös tunsivat harvoin itsensä hyväksytyksi, ja he tunsivat, että heistä piti vain harva tai ei kukaan. Lisäksi he olivat yksinäisiä ja siksi halusivat, että muut ottaisivat useammin heidät mukaan porukkaan.

Ryhmän tulisi olla turvallinen ja lapsille ja nuorille tulisi antaa aikaa tutustumiselle. Aikuisten tulisi aina huomata lapset ja nuoret, sekä tukea ja rohkaista heitä. Yksinään lapsi tai nuori ei saa jäädä näkymättömäksi, ja häiriköivä lapsi tarvitsee tukea ja ymmärrystä. Pari- ja ryhmätöissä tulisi työskennellä vaihtuvissa kokoonpanoissa - eivätkä lapset saisi päättää ikinä itse ryhmiä (esimerkiksi kaksi lasta valitsee muun joukkueen esimerkiksi liikuntatunnilla). Lapsia ja nuoria tulisi palkita muiden huomioimisesta ja lisäksi tulisi keksiä uusia keinoja tähän. Eritäin tärkeää olisi ymmärtää ja keskustella kaverisuhteiden merkityksestä, sekä mahdollisesta ulkopuolelle jättämisen seurauksista. Kouluissa olisi tärkeää tunnistaa riskinpaikat, joita ovat uudet tilanteet ja muutokset, nivelvaiheet eli esimerkiksi siirtyminen alakoulusta yläkouluun, pari- ja ryhmänvaihdot, julkiset paremmuusjärjestykset sekä välitunnit. Esimerkiksi uudesta

oppilaasta olisi tärkeää tiedottaa koko koulun henkilökuntaa, jotta he voivat tarkkailla oppilaan viihtyvyyttä.

Itseen liittyvät tekijät nousivat suurimmaksi vastausryhmäksi niin oppilaiden kuin ammattilaisten vastauksissa, kun kysyttiin millaiset asiat syrjäytymistä aiheuttavat. Oppilaiden vastauksissa erityisesti alakoululaisten osalta korostui erilaisuus. Jos on itse jollain tavalla erilainen kuin muut, siitä seuraa herkästi syrjimistä. Yläkoululaisten vastauksissa taas korostui kavereiden ja ryhmään kuulumattomuus. Ammattilaisten vastauksissa sitä vastoin näkyivät erilaiset lasten ja nuorten mielenterveyden ja tunne-elämän pulmat sekä ulkopuolisuuden kokemukset. Junttila (2015, 16) ja Mattila (2014, 73) nostivat ammattilaisten tavoin mielenterveysongelmien ja yksinäisyyden yhteyttä esiin.

Vastauksissa ammattilaisten osalta oli itseen liittyvien tekijöiden kohdalla paljon erilaisia näkökulmia, joista asiaa tarkasteltiin. He kokivat syrjäytymiseen altistavana tekijänä syrjäytymisen normalisoitumisen, ei siis tunnusteta sitä, koska ”ei ole tarvetta olla muuta”. Tässä yhteydessä tuotiin esiin myös syrjäytymisen sukupolvelta toiselle jatkuva kierre. Samaa teemaa nousi esiin Aaltosen kumppaneineen (2015, 101-122) tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin nuorten tapaa puhua syrjäytymisestä. Nuoret toivat itse esiin sen, kuka määrittelee mikä on syrjäytymistä ja mikä normaalia. Tämä on mielenkiintoinen ero tämän opinnäytetyön tuloksiin verrattaessa. Ero voi selittyä sillä, että Aaltosen ja kumppaneiden tarkastelun kohteena olivat 18-29-vuotiaat nuoret, eli selvästi opinnäytetyön kohderyhmää vanhemmat. Ammattilaisten näkökulmasta on hyvä tiedostaa, se, kuinka lapsilla ja nuorilla voi olla kovin erilaiset näkemykset siitä, mikä on normaalia ja mikä ei. Tämä luo haasteen lasten ja nuorten kanssa toimiessa, jos ei puhuta yhteistä kieltä.

Toiseksi suurimman vastausryhmän muodostivat ympäristöön liittyvät tekijät syrjäytymisen aiheuttajina. Sekä oppilaiden että ammattilaisten vastauksissa tämä näkyi kaveripiiriin merkityksen korostumisena. Molemmat vastausryhmät korostivat tässä yhteydessä myös kiusaamisen altistavan syrjäytymiselle. Ammattilaiset näkivät tärkeänä myös vanhempien roolin, kun taas oppilaat näkivät ensisijaisesti syrjäytymiselle altistavan ryhmään kuulumattomuuden ja koulukiusaamisen. Sosiaalisen statuksen tiedetään olevan tärkeää lapselle, jonka vuoksi ryhmän ulkopuolelle jääminen on uhka hänen kehitykselleen erityisesti murrosiässä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 192-193.)

Opinnäytetyön vastauksissa erityisesti ammattilaisten kohdalla korostui moniammatillisen yhteistyön tärkeys syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä. Tätä korostetaan myös perusopetuslaissa. Sen nähdään edistävän oppilaiden hyvinvointia, oppimisympäristöjen monipuolisuutta sekä tukevan koulun kasvatustehtävää (Opetushallitus 2016, 36). Myös kodin ja koulun toimivan yhteistyön tärkeys nousi useiden ammattiryhmien vastauksissa esiin. Sillä tuetaan kasvatuksen

ja opetuksen järjestämistä siten, että jokainen oppilas saa oman kehitystasonsa ja tarpeidensa mukaista opetusta, tukea ja ohjausta. Yhteistyö edistää oppilaiden tervettä kehitystä ja kasvua. Kodin ja koulun kasvatusyhteistyö lisää oppilaan, luokan ja kouluyhteisön turvallisuutta ja hyvinvointia. (Opetushallitus 2016, 35.) Myös uudistetuissa sosiaali- ja terveydenhuollon laeissa nostetaan esiin lapsen ja vanhempien osallisuuden tehostaminen. (Niemi 2012, 166).

Oppilaiden vastauksissa syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn korostuivat omaan toimintaan liittyvät tekijät. Vastauksissa tulee voimakkaasti esiin toisten ystävällinen kohtelu ja se, ettei kehtää kiusattaisi. Alakouluikäisten vastauksissa korostuivat erityisesti kaikkien mukaan ottaminen, esimerkiksi leikki-tilanteissa. Ammattilaisten vastauksista valtaosa taas käsitteli koulun henkilökunnan ja muiden ammattiryhmien ennaltaehkäisevää toimintaa. He kokivat tärkeänä konkreettiset toimet ennaltaehkäisyssä, kuten poissaolojen portaiden noudattamisen sekä ryhmäytymisen ja ryhmäyttämisen merkityksen. Ryhmäytymiseen liittyvät vastaukset muodostivat kolmannessa tutkimuskysymyksessä suurimman alaryhmän ammattilaisten vastauksissa. Ryhmäyttämisen ja ryhmäytymisen merkitystä korostivat erityisesti ne ammattilaiset, jotka osana työtään ovat mukana kouluilla tehtävissä ryhmäyttämisisä. Vastauksissa nostettiin myös voimakkaasti esiin opettajan roolia ennaltaehkäisevässä työssä. Toisaalta useissa vastauksissa tuotiin myös esiin moniammatillisen yhteistyön tärkeys.

Sekä oppilaat että ammattilaiset vastasivat siis oman roolinsa näkökulmasta. Oppilaiden vastauksissa näkyivät myös kehitysvaiheelle luonteenomainen kaverisuhteiden merkityksen korostuminen sekä omaan itsetuntoon liittyvät tekijät. Oppilaat miettivät asioita herkästi sen mukaan, kuinka heidän tulisi itse toimia. Tämä on sinänsä mielenkiintoista, kun mietitään, kuinka paljon kiusaamista ja syrjimistä tapahtuu oppilaiden keskuudessa. Miksi vastausten heijastamat ajatukset eivät näy vielä toiminnan tasolla?

Yllättävää vastauksissa oli myös se, kuinka vähän ammattilaisten vastauksissa nousi esiin oppilaiden näkökulma. Tähän tulee jatkossa kiinnittää enemmän huomiota. Oppilaiden näkökulma näkyi ammattilaisten vastauksissa lähinnä vain siinä, kuinka syrjäytymiseen suhtaudutaan, eli miten lapsi ja nuori kokee sen itse.

7 Pohdintaa

Opinnäytetyöprosessi alkoi opinnäytetyösuunnitelman tekemisellä, mikä valmistui tammi-kuussa 2017. Tämän jälkeen mahdollistui tutkimuslupan hakeminen. Tähän opinnäytetyöhön tutkimuslupaa pyydettiin opetuspäälliköltä ja tutkimuslupa käsiteltiin Nurmijärven kunnan sosiaali-, terveys- ja liikuntatoimen (sotelin) johtoryhmässä samaan aikaan. Keväälle 2017 ajoitui tiedonkeruu, joka toteutettiin yksilö- ja ryhmähaastatteluiden avulla. Tuloksia käsiteltiin

sisällönanalyysin avulla syksyllä 2017 ja ne esitettiin Laureassa marraskuussa yamk-opiskelijoille. Opponointi ja kypsyysnäyte toteutettiin myös marraskuun aikana. Opinnäytetyö valmistui vuoden 2017 loppuun mennessä.

Aikaisemmista tutkimuksista on noussut esiin se, että lasten ja nuorten ääni on jäänyt vähälle huomiolle. Asiakaslähtöisyys on kuitenkin yksi keskeisimmistä terveydenhuollon arvoista. Se, etteivät lapset ja nuoret ole tähän mennessä saaneet riittävästi ääntään kuuluviin, on tästä syystä ristiriidassa terveydenhuollon edustamien arvojen kanssa. Toivottavaa olisi, että tämän opinnäytetyön kautta voidaan olla suuntaamassa huomiota voimakkaammin lasten ja nuorten ajatuksiin ja mielipiteisiin. Heidän osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien lisäämisellä voidaan ennaltaehkäistä syrjäytymistä.

Anna-Liisa Lämsä toteaa väitöskirjassaan ”Tuhat Tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä - lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa”, että nuorten syrjäytymisvaara liittyy erityisesti nuorten marginaaliseen asemaan työmarkkinoilla. 1990-luvun alun laman myötä erityisesti nuorten työllisyystilanne heikkeni ja heidän oli aiempaa vaikeampi löytää pysyvää työpaikkaa. Tässä suhteessa kaikkein vaikeimmassa asemassa olivat ne nuoret, joilla ei ole minkäänlaista perusteen jälkeistä tutkintoa. Ilman ammattikoulutusta, muodollista pätevyyttä ja työkokemusta odotus pysyvästä työpaikasta on miltei mahdoton. Työttömyys ja elämän ”normaalirytmien” katoaminen yhdistyneenä vanhempien päihteidenkäyttöön ja mielenterveysongelmiin voi johtaa pahimmillaan arkielämän turvallisen rakenteen sekä toivon, ilon ja energian katoamiseen lapsen elämästä, ja samankaltaisia tuloksia saatiin selville myös tässä opinnäytetyössä.

Kouluttamattomuuden ja heikon työmarkkina-aseman mahdollinen periytyminen sukupolvelta toiselle sekä siihen usein liittyvät perheeltä saatavan tuen puutteet lisäävät syrjäytymisriskiä, kuten myös opinnäytetyöstä selviää. Epävakaan työmarkkina-aseman nouseminen yhdeksi lasten ja nuorten syrjäytymistä olennaisella tavalla määrittäväksi tekijäksi ei ole sinänsä yllättävää. Tuotannon alue on yksi syrjäytymisen keskeisistä ulottuvuuksista eli niistä yhteiskunnallisen toiminnan alueista, joiden ulkopuolelle jääminen tai joutuminen tuottaa syrjäytymistä. Tämän lisäksi työmarkkinoilta syrjäytyminen liittyy eri maissa käytyyn syrjäytymiskeskusteluun ja tätä kautta myös siihen, ettei syrjäytyminen ole pohjimmiltaan niin yksilöllinen ongelma kuin pinnallisesti tarkasteltuna näyttää. Vaikka syrjäytyminen tapahtuu yksilöllisesti, sillä on aina omat yhteiskunnalliset taustatekijänsä, esimerkiksi yleinen työmarkkinatilanne. (Lämsä 2009, 174.)

Lasten ja nuorten syrjäytymisen riskit on puolestaan paikannettu ensisijaisesti heidän kasvuolosuhteisiinsa. Perhe-elämän ongelmat ja lähiyhteisöltä saatavan tuen puutteet nousivat yh-

deksi lasten ja nuorten syrjäytymisen riskien keskeiseksi määreeksi. Lasten ja nuorten syrjäytymisen riskitekijöitä olivat muun muassa vanhempien päihteidenkäyttö, mielenterveyden ongelmat sekä niihin usein liittyvät puutteet lasten perushoivassa ja kasvatuksessa. Erilaiset perheen kokonaistilanteeseen liittyvät ongelmat, kuten vanhempien työttömyys ja perheen taloudellisten resurssien niukkuus, sekä puutteet perheen sosiaalisissa tukiverkostoissa lisäsivät omalta osaltaan syrjäytymisriskiä. (Lämsä 2009, 175.)

Kunnan päätöksillä voidaan tukea lapsen hyvää kasvua ja vähentää syrjäytymisen riskejä, ja tämä voidaan tehdä varmistamalla lasten kasvuympäristöjen ja kasvun tuen laatu. Työntekijöiden määrä ja ammattitaito päiväkodeissa, kouluissa, neuvoloissa ja kouluterveydenhuollossa tulee taata, ja näiden peruspalvelujen saatavuus lähipalveluina on turvattava. Lisäksi syrjäytymisen riskejä voidaan ehkäistä lisäämällä lapsiperheiden kotipalveluita. Suuntaamalla lastensuojelun rahoitusta ja työntekijöitä ehkäisevään lastensuojeluun on todettu syrjäytymisriskien vähenevän. (Salmi, Mäkelä, Perälä & Kestilä 2012, 6.) Yksi tärkeä tekijä on lasten ja nuorten osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemusten edistäminen päivähoidossa ja koulussa, ja tämä saatiin myös tulokseksi. Kyseiset kokemukset suojaavat heitä kehityksen riskeiltä.

Lisäksi tutkimustuloksena oli myös, että varmistetaan lasten ja nuorten osallistumismahdollisuudet harrastus- ja nuorisotoiminnan tarjonnalla sekä toimeentulotuen myöntämisellä lasten harrastuksiin. Tämän lisäksi tulisi varmistaa vähintään ammatillinen koulutus kaikille nuorille, sekä tehostaa koulutuksen ja työelämän välisiä siirtymävaiheita. Nurmijärven kunnassa toimii hyvä monialainen yhteistyö, ja se tuli todistetuksi jo tiedonkeruuvaiheessa, sillä vastauksia saatiin kiitettävästi. Syrjäytymistä voidaan ehkäistä hakemalla voimavaroja hallinnonalojen keskinäisestä yhteistyöstä, kehittämällä perus- ja erityispalveluja toimimaan joustavasti toisiinsa limittyen ja yhteistyössä vanhempien kanssa sekä luomalla asiakkaiden tarpeista lähtevä toiminta- ja johtamiskulttuuri. Tärkeä tekijä, joka tuli tulokseksi myös opinnäytetyössä, oli järjestötoiminnan hyödyntäminen ja vanhempien asiantuntemus perheiden arjen tukemiseksi ja yhteisöllisyyden vahvistamiseksi. (Salmi ym. 2012, 6.) Osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja sekä vastuullista suhtautumista tulevaisuuteen voi oppia vain harjoittelemalla, johon kouluyhteisö tarjoaa turvallisen ympäristön. Koulun tehtävänä on vahvistaa yksilötasolla jokaisen oppilaan osallisuutta. He saavat valmiuksia sekä omien että yhteisön ja yhteiskunnan toimintatapojen ja -rakenteiden muuttamiseen ja arviointiin kestävästä tulevaisuudesta rakentaviksi. (Opetushallitus 2016, 24.)

Nykyisen opetussuunnitelman perusteet on laadittu perustuen oppimiskäsitykseen, jonka mukaan oppilas nähdään aktiivisena toimijana. Oppilas oppii asettamaan tavoitteita ja ratkaisemaan ongelmia itsenäisesti, kuin myös yhdessä muiden kanssa. Oppiminen tapahtuu vuorovai-

kutuksessa muiden oppilaiden, opettajien, muiden aikuisten sekä eri yhteisöjen ja oppimisympäristöjen kanssa. Koulun kasvatuksellisena tehtävänä on tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuulliseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Opetuksen ja kasvatuksen tulee lisäksi tukea oppilaan kasvua ja kehitystä tasapainoiseksi, terveen itsetunnon omaavaksi ihmiseksi. (Opetushallitus 2016, 17-19.)

Ne lapset ja nuoret, jotka jäävät vaille luottamuksellista, läheistä ja turvallista ystävyssuhdetta, jäävät vaille mukavia kaveriporukoita, ahdistuvat erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja pelkäävät heihin kohdistuvaa kielteistä huomiota. Junttilan (2016, 160) mukaan lapsuudessa ja nuoruudessa ulkopuolisuuden tunteeseen sisältyy myös ajatus omien yhteistyötaitojen ja oman empatiakyvyn puutteellisuudesta sekä kokemukset omasta liiallisesta impulsiivisuudesta ja taipumuksesta muita häiritsevään käyttäytymiseen. Nuoruudessa itsensä ulkopuoliseksi kokevilla on muita enemmän psyykkisen hyvinvoinnin ongelmia. Yksinäisyyteen yhdistyvät psykososiaalisen hyvinvoinnin ongelmat ovat laaja-alaisia, jonka vuoksi siitä irti pääseminen tai sen kielteisten vaikutusten vähentäminen on vaativaa. Mitä pidempään yksinäisyys kestää, sitä voimakkaampi on sen sosiaalista toimintaa lamaannuttava vaikutus. Eli hyvin tärkeää olisi siis puuttua myös ahdistukseen ja masentuneisuuden tunteisiin. Kouluissa olisi hyvä opettaa tunnetaitoja heti pienestä pitäen. Opinnäytetyön tuloksista selvisi jotain poiketen aiemmista tutkimustuloksista, eli se, että lapset ja nuoret ajattelevat syrjäytymistä monesti kavereiden puutteesta johtuvana, kun aikuiset lähtevät hakemaan syitä muualta, eli esimerkiksi yhteiskuntatasolta tai kotitilanteesta.

Vuonna 2016 valmistuneessa Nurmijärven kunnan perusopetuksen opetussuunnitelmassa kommunikaatiotaitojen oppimisen tavoitteeksi on linjattu vuorovaikutuksen muodostumisen ja sen pohjalle rakentuvan kommunikoinnin ymmärtämisen ja tuottamisen. Oppilaalle turvataan mahdollisuus käyttää itselleen luonteenomaisia tapoja kommunikoida, ja hänelle opetetaan tarvittaessa vaihtoehtoisia kommunikointikeinoja. Tavoitteena on oppilaan vuorovaikutus ympäristön kanssa, muiden ihmisten ymmärtäminen ja ymmärretyksi tuleminen. Oppilaan sosiaalisen osallisuuden varmistaminen nähdään suunnitelmassa tärkeänä. Sosiaalisten taitojen oppimisen tavoitteena taas on osallisuuden ja ryhmässä toimimisen taitojen kehittyminen. Osa-alueiden tulee sisältää erilaisissa ympäristöissä toimimista sekä tunne- ja vuorovaikutustaitojen harjoittelua tukevia osa-alueita. Oppilaan itsetuntemusta ja oppimismotivaatiota tuetaan vahvistamalla myönteistä minäkuvaa ja sosiaalisen oppimisen ilmapiiriä sekä luomalla edellytykset onnistumisten kokemuksiin. Sosiaalisten taitojen opetuksessa tulee näkyä ryhmässä toimimisen taitojen, tunnetaitojen ja itsehallinnan taitojen opetusta. (Nurmijärven kunta 2016, 47-48.)

Perusopetuksen opetussuunnitelmassa korostetaan vuorovaikutus- ja itseilmaisun taitoja. Oppilaita ohjataan asettumaan toisten asemaan ja tarkastelemaan tilanteita useista eri näkökul-

mista. Koulutyössä edistetään suunnitelmallisesti ihmisoikeuksien, erityisesti lapsen oikeuksien tuntemista ja arvostamista sekä toimintaa niiden mukaan. Kouluyhteisössä oppilaat saavat kokemusta vuorovaikutuksen merkityksestä myös omalle kehitykselleen. He kehittävät sosiaalisia taitojaan, oppivat esiintymään erilaisissa tilanteissa ja ilmaisemaan itseään eri tavoin. Yhdessä tekeminen edistää oman erityislaadun tunnistamista ja taitoa työskennellä rakentavasti erilaisten ihmisten kanssa. (Opetushallitus 2016, 21-27.)

7.1 Eettisyyden ja luotettavuuden arviointia

Vaikka opinnäytetyön tutkimuskysymykset oli pyritty muotoilemaan mahdollisimman yksitulkintaisiksi, oli niihin sisältyvien käsitteiden ymmärtäminen vaikeaa erityisesti haastatteluryhmään kuuluvilla ensimmäisen ja toisen vuosiluokan alakoululaisilla. Muilla haastateltavilla kysymyksiin vastaaminen sujui ongelmitta. Vaikeus ymmärtää tutkimuskysymyksiä laski hieman opinnäytetyön tulosten luotettavuutta, vaikkakin suurin osa vastaajista ymmärsi ne. Voidaan myös miettiä, antoivatko oppilaiden vastaukset kokonaiskuvan Nurmijärveläisten lasten ja nuorten vastauksista, kun kyselyt toteutettiin kahdessa samassa taajamassa olevassa koulussa.

Opinnäytetyön luotettavuutta lisäsi otoskoon suuruus. Myös vastaajien ikäjakauma lisäsi työn luotettavuutta. Luotettavuuteen vaikutti myös tutkimuskysymysten asettelu, joka oli pääosin yksitulkintainen. Tutkimuskysymysten määrällä pystyttiin myös jo ennen aineistonkeruuvaihetta vaikuttamaan aineiston luotettavuuteen. Kolmen tutkimuskysymyksen käyttö lisää vastauksien sisällöllistä merkittävyyttä verrattuna yhden tutkimuskysymyksen käyttöön. Toisaalta jos tutkimuskysymyksiä olisi ollut kolmea enemmän, olisi se saattanut vaikuttaa vastausten määrään ja vastauksia olisi ollut jo hyvin vaikeaa käsitellä ja tulkita.

Luotettavuus näkyi opinnäytetyössä myös kerätyn aineiston käsittelyssä. Vastaukset käsiteltiin nimettöminä, ja aineiston sisällönanalyysi toteutettiin toisen opinnäytetyön tekijän työpaikalla, jolloin ympäristön häiriötekijät saatiin poissuljettua. Haastattelutilanteissa näkyi myös opinnäytetyöntekijöitä kohtaan tunnettu luottamus oppilaiden suunnalta, turvallisessa ilmapiiirissä oppilaat uskaltavat kertoa mielipiteitään ja ajatuksiaan.

Eettisyys toteutui koko opinnäytetyöprosessin ajan sen ollessa keskeinen osa hoitotyötä, joten eettisyyden huomioon ottaminen myös prosessin näkökulmasta oli opinnäytetyön tekijöille luontevaa. Eettinen toiminta näkyi haastattelututkimusten toteuttamisessa, ennen niiden aloittamista haettiin Nurmijärven kunnalta lupaa haastatteluiden toteuttamiseen, ja haastatteluja tehtäessä informoitiin haastateltavia opinnäytetyöhön osallistumisesta. Eettisyys korostui myös opinnäytetyön tuloksissa vastaajien anonyymiyden säilymisenä sekä aineiston analysointi- että visualisointivaiheessa.

7.2 Opinnäytetyö oppimisprosessina

Opinnäytetyön aloittaminen kävi sujuvasti, osittain johtuen siitä, että tekijöiden alemman ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyön tekemisestä ei ole vielä kovin montaa vuotta. Työnteon sujuvuuteen vaikutti myös tekijöiden aikaisempi keskinäinen yhteistyö ammatillisesti, toisen työtapojen tuntemus näkyi toimintatavoissa, jotka olivat alusta asti yhteneväiset.

Tekijöiden sisäistä motivaatiota opinnäytetyötä kohtaan lisäsi sen voimakas työelämälähtöisyys. Opinnäytetyön tekeminen palvelee omaa työtä ja omaa ammatillista kehittymistä, jolloin motivaatio tulee sisäisistä eikä ulkoisista tekijöistä. Syrjäytyminen ja sitä aiheuttavat ilmiöt ovat tekijöitä, joita jokainen koulu- ja opiskelijaterveydenhoitaja kohtaa työssään. Kaikki opinnäytetyöstä esiin nousseet syrjäytymisen ennaltaehkäisyn tekijät voidaan ottaa osaksi omaa sekä oman työyhteisön työtä. Tekijät kokevat tärkeänä sen, kuinka opinnäytetyö mahdollistaa oman työn kehittämisen. Syrjäytymiseen liittyvien tekijöiden parempi ymmärrys, lisää ymmärrystä asiakaskunnasta sekä antaa työkaluja syrjäytymisestä keskusteluun ja mahdollistaa ennaltaehkäisevän työn.

Tiedonkeruumenetelmien valinta ei ollut opinnäytetyön alussa vielä selkeytynyt. Monia eri tiedonkeruumenetelmiä pohdittiin, haastattelujen tekemiseen päädyttiin lopulta niiden mahdollistaman moniammatillisen tiedonkeruun vuoksi. Haastattelut osoittautuivat myös sujuvaksi tiedonkeruumenetelmäksi, sekä kaikille osapuolille mielekkääksi.

Työn avulla oma ammatillisuus näyttäytyi eri valossa, erityisesti kun peilasi oman ammattiryhmän vastauksia muiden ammattiryhmien vastauksiin. Se muistutti siitä, kuinka voimakkaasti asioita katsotaan oman ammattiryhmän näkökulmasta, kun yamk-tutkinnon tarkoituksena on oppia katsomaan asioita suuremmasta perspektiivistä, moniammatillisemmin ja eri ammattiryhmien rajapinnoilla toimien.

Opinnäytetyön tulosten analysointivaihe koettiin prosessin mielekkäimmäksi vaiheeksi. Sisällysanalyysin tekeminen muodostui luontevaksi työskentelytavaksi, ja se herätti tekijöissä paljon pohdintaa oman työn ja koulun roolin merkityksestä syrjäytymisen ennaltaehkäisevässä työssä. Vastauksien paljous ja erityisesti oppilaiden vastausten sisällöt yllättivät positiivisesti, ne olivat luultua moninaisempia ja sisällöltään samansuuntaisia ammattilaisten vastauksien kanssa. Vastaukset todistavat sen, kuinka ajattelevaisia ja pohdiskelevia nykylapset ja -nuoret ovat.

Opinnäytetyö oli oppimisprosessina tekijöilleen ja haastatteluihin osallistuville ammattilaisille innovatiivinen, motivoiva ja äärimmäisen merkittävä. Työn tuloksia tullaan hyödyntämään

lapsiperheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten työn tukena, joka lisää työn merkittävyyttä laajemmassa mittakaavassa eli organisaatiotasolla. Tekijät kokivatkin tärkeänä olla luomassa tulevaisuuden työssä tarvittavia työkaluja, jotka voidaan konkreettisesti hyödyntää työelämässä. Kouluterveydenhoitajan työ painottuu asiakkaiden perheiden tukemiseen ja heidän hyvinvointinsa parantamiseen, ja näiden parempaa toteutumista tekijät kokivat olevansa mahdollistamassa tämän opinnäytetyön avulla.

8 Jatkotoimenpiteet ja suositukset

Saatujen tulosten pohjalta laadittiin suositus (kuvio 6) kunnan toiminnan kehittämiseksi syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn. Suosituksessa korostuivat muun muassa resurssien riittävyys, kodin ja koulun tiivis yhteistyö, moniammatillisen yhteistyön laajempi käyttö sekä kouluissa tehtävä ennaltaehkäisevä työ. Ennaltaehkäisevän työn osalta tulisi huomiota kiinnittää huomiota selkeiden toimintamallien käyttöönottoon, esimerkiksi kiusaamistilanteissa.

Suosituksen on tarkoitus toimia toimintaa ohjaavana linjauksena. Sen avulla voidaan tarkastella tämän hetkisiä toimintatapoja sekä niiden tehokkuutta ja riittävyyttä syrjäytymisen vastaisessa työssä. Sitä voidaan hyödyntää kunnan eri toimialoilla, vaikka se onkin ensisijaisesti muodostunut koulujen ja oppilaitosten toiminnan tueksi.

Suositukset

- Hallinnonalojen saumaton keskinäinen yhteistyö
- Riittävien henkilöstöresurssien turvaaminen lapsiperheiden palveluissa, jota kautta mahdollistuu ennaltaehkäisevän työn tekeminen. Henkilökunnan jatkuvuus ja pysyvyys koululaisen oppimisen ja hyvinvoinnin tukena
- Lapsiperheiden kotipalvelujen lisääminen
- Perus- ja erityispalveluiden kehittäminen toimimaan joustavasti limittäin sekä yhteistyössä vanhempien kanssa
- Vanhempien asiantuntemuksen hyödyntäminen perheiden arjen tukemisessa, jonka kautta voimistetaan yhteisöllisyyttä ja pystytään tarjoamaan tukea vanhemmuuteen
- Kodin ja koulun vastavuoroinen ja tiivis yhteistyö
- Lähellä olevien, ilmaisten harrastus - ja nuorisotoimintojen mahdollistaminen kaikille kunnan lapsille ja nuorille
- Moniammatillisen yhteistyön tiivistäminen ja laajempi hyödyntäminen kouluilla
- Nivelvaiheiden tiedonsiirto systemaattista ja kaikki toimijat huomioon ottavaa

Kuvio 6: Suositukset

Lähteet

Painetut

Aalberg, V. & Siimes, M. 1999. Lapsesta aikuiseksi. Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Nemo.

Brummer, M. & Enckell, H. 2004. Lasten ja nuorten psykoterapia. Porvoo: WSOY.

Cacciatore, R. Lapsi ja perhe. 2010. Teoksessa Jo iso, vielä pieni. Kouluikäisen lapsen maailma. Toim. Jokela, E. & Pruuki, H. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Cieslik, M. & Simpson, D. 2013. Key Concepts in Youth Studies. Croydon: CPI Group.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Hietala, T., Kaltiainen, T., Metsärinne, U. & Vanhala, E. 2010. Nuori ja mieli - koulu mielen-terveyden tukena. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2004. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hymel, S. & Rotenberg, K. 1999. Loneliness in childhood and adolescence. Cambridge: University Press.

Keltikangas-Järvinen, L. 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Juva: WS Bookwell Oy.

Kiilakoski, T. 2014. Koulu on enemmän. Nuorisotyön ja koulun yhteistyön käytännöt, mahdollisuudet ja ongelmat. Nuorisotutkimusverkosto. Tampere: Juvenes Print.

Kroger, J. 2007. Identity Development- Adolescence Trough Adulthood. University of Tromso: SAGE Publications.

Kuula, A. 2010. Alaikäisiltä kerätyn aineiston arkistoinnin ja jatkokäytön etiikka. Teoksessa Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Toim. Lagström, H., Pösö, T., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Yliopistopaino.

Lagström, H., Pösö, T., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. 2010. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Yliopistopaino.

Jalovaara, E. 2012. Suomesta ihmisläheinen, lapsia ja nuoria kannustava yhteiskunta. Tampere: Mediapinta.

Junttila, N. 2015. Lasten ja nuorten yksinäisyyden juurilla. Mielenterveys 6/2015. Suomen Mielenterveysseura. Forssa: ForssaPrint.

Junttila, N. 2016. Lasten ja nuorten yksinäisyys. Teoksessa Yksinäisten Suomi. Toim. Saari, J. Tallinna: Printon Trükikoda.

Järvikoski, A. & Härkäpää, K. 2011. Kuntoutuksen perusteet. 5. uudistettu painos. Helsinki: WSOY pro Oy.

Mattila, J. 2014. Sosiaaliset pelot syrjäyttävät nuoren? Hyvinvointikatsaus 3/2014. Tilastokeskus. Edita Prima Oy.

Metsämuuronen, J. 2008. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia-sarja 4. Jyväskylä: International Methelp Ky, Gummerus kirjapaino Oy.

Nevalainen, V. 2009. Yksinäisyys. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Niemi, M. 2012. Lapsen ominaisuudet, perheen resurssit ja vanhempi-lapsisuhde lapsen kehityksen ennustajana. Pitkittäistutkimus varhaislapsuudesta kouluikään. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print.

Nurmijärven kunta. 2016. Nurmijärven kunnan perusopetuksen opetussuunnitelma 1.8.2016. Trinket Oy.

Nurmijärven kunta. 2017. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuuskysely 2017.

Opetushallitus. 2016. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki: Next Print Oy.

Pietilä, A-M. 2010. Terveiden edistäminen - teorioista toimintaan. Helsinki: WSOYpro OY.

Piironen-Malmi, U. & Strömberg, S. 2008. Välittämisen pedagogiikka. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Reivinen, J. & Vähäkylä, L. 2013. Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen. Helsinki: Gaudeamus University Press.

Ritokoski, S. Lapsi ja kaverit. 2010. Teoksessa Jo iso, vielä pieni. Kouluikäisen lapsen maailma. Toim. Jokela, E. & Pruuki, H. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Ronkainen, S., Pehkonen, L., Lindblom-Ylänne, S. & Paavilainen, E. 2011. Tutkimuksen voima sanat. Helsinki: WSOYpro Oy.

Saari, J. 2010. Yksinäisten yhteiskunta. Porvoo: WSOYpro Oy.

Sajaniemi, N. & Mäkelä, J. 2014. Ihminen voi hyvin joukossa. Teoksessa Positiivisen psykologian voima. Toim. Uusitalo-Malmivaara, L. PS-kustannus.

Sinkkonen, J. 2010. Nuoruusikä. Juva: WSOY.

Vilkka, H. 2015. Tutki ja kehitä. Juva: Bookwell Oy.

Sähköiset lähteet

Aaltonen, S., Berg, P. & Ikäheimo, S. 2015. Nuoret luukulla - Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Tutkimuksesta tiiviisti 2015:3. THL. Viitattu 4.1.2017. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/125695/URN_ISBN_978-952-302-442-7.pdf?sequence=1

Bergman, V., Martins, A., Moring, J., Nordling, E., Nevalainen, V. & Partanen, A. 2015. Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015 - Toimeenpanosta käytäntöön 2010. Viitattu 31.1.2017. <https://www.thl.fi/documents/10531/95613/Raportti%202011%206.pdf>

Edilex. 2014. Valiokunnan kannanotot - nuorten syrjäytyminen. Viitattu 19.10.2017. <https://www.edilex.fi/mt/trvm20140001>

Elinkeinoelämän valtuuskunta. 2012. EVA Analyysi: Hukassa - Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? Julkaisu. Viitattu 4.1.2017. <http://www.eva.fi/blog/2012/02/01/eva-analyysi-hukassa-keit%C3%A4-ovat-syrj%C3%A4ytyneet-nuoret/>

Euroopan Unioni. 2016. Terveys. Viitattu 30.12.2016. https://europa.eu/european-union/topics/health_fi

Finlex. 2013. Oppilas- ja opiskeluhoitolaki 30.12.2013/1287. Viitattu 5.1.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20131287>

Finlex. 2010. Terveystuololaki 2010/1326. Viitattu 21.11.2016. [finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326)

Hyyppä, M., Joutsenniemi, K., Martelin, T. & Nieminen T. 2009. Duodecim Terveyskirjasto. Hyvä kumppani ja kivat kaverit tuovat terveyttä arkeen. Viitattu 19.10.2017. http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=onn00107

Kananoja, A. 2012. Sosiaalinen kuntoutus ja sosiaalihuollon uudistuksen suunta? Kuntoutussäätiön verkkojulkaisu, 2012/4. Viitattu 14.9.2016. www.kuntoutussaatio.fi/files/1342/4-12-valmis.pdf.

Karjalainen, V. & Hannikainen-Ingman, K. 2012. Sosiaalityön nuoret toimeentulotuen asiakkaat - kuntoutuksellisesti syrjässä? Kuntoutussäätiön verkkojulkaisu, 2012/4. Viitattu 4.8.2016. www.kuntoutussaatio.fi/files/1342/4-12-valmis.pdf

Kestilä, L., Heino, T., & Solantaus, T. 2011. Nuorten syrjäytyminen - epäsuotuisia polkuja aikuisuuteen. Viitattu 4.1.2017. <http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste12011/nuortensyrjaytyminen-epasuotuisiapolkujaikuisuuteen.html>

Korkiamäki, R. 2013. Kaveria ei jätetä! Sosiaalinen pääoma nuorten vertaissuhteissa. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos, sosiaalityö. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura: Tampere University Press. Viitattu 19.10.2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9124-5>

Kuure, T. & Lidman, J. 2014. Yhteisellä työllä parempaa - Opaskirja monialaisen yhteistyön kehittämiseksi nuorten hyvinvointipalveluissa. Viitattu 15.1.2017. <http://www.koordinaatti.fi/sites/default/files/yhteisella-tyolla-parempaa.pdf>

Lagström, H., Pösö, T., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. 2010. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusseura ry. Yliopistopaino. Viitattu 5.1.2017. http://www.thl.fi/attachments/mergo/M%C3%A4kel%C3%A4_2010.pdf

Lapan, S., Quartaroli, F. & Riemer, F. 2011. Qualitative Research: Introduction to Methods and Designs. Viitattu 17.11.2017. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/laurea/reader.action?docID=817325&ppg=37>

Lunabba, H. 2013. När vuxna möter pojkar i skolan : insyn, inflytande och sociala relationer. Väitöskirja. Helsinki: (Mathilda Wrede-institutets forskningsserie; nro 1/2013). Viitattu 19.10.2017. www.fskompetenscentret.fi/.../PUBL_FORSK_01_2013_Avhandling%20Lunabba4497.pdf

Lämsä, A. 2009. Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä - lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Oulun yliopisto. Viitattu 5.1.2017. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789514290213.pdf>

Mannerheimin lastensuojeluliitto. 2016. 12-15 -vuotias. Viitattu 28.12.2016. http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvu_ja_kehitys/12_15-vuotias/

Mäkelä, K. 2010. Nuorisotutkimuksen verkkokanava. Eettinen ennakkosääteily ja nuorten oikeus osallistua tutkimuksiin. Viitattu 5.1.2017. <http://www.kommentti.fi/kolumnit/eettinen-ennakkosaatelija-ja-nuorten-oikeus-osallistua-tutkimuksiin>

Nuorisotyön tallentamiskeskus Nuoperi. 2016. Viitattu 15.1.2017. <http://www.nuoperi.fi/sanasto2.php?id=14>

Olli, J. 2010. Nuorisotutkimuksen verkkokanava. Tieteen vapaus vai tutkittavan turvallisuus? Viitattu 5.1.2017. <http://www.kommentti.fi/kolumnit/tieteen-vapaus-vai-tutkittavan-turvallisuus>

Pohjoismainen hyvinvointikeskus. 2012. Pohjolan lapset - Nuorilla on väliä! Ideavihko. Viitattu 3.1.2017. <http://www.nordicwelfare.org/PageFiles/11042/7FI.pdf>

Pfundmair, M., Aydin, N., Du, H. Yeung, S. Frey, D., & Graupmann, V. 2015. Exclude Me If You Can: Cultural Effects on the Outcomes of Social Exclusion. Viitattu 13.10.2017. https://www.researchgate.net/profile/Susanna_Yeung/publication/272493721_Exclude_Me_If_You_Can_Cultural_Effects_on_the_Outcomes_of_Social_Exclusion/links/55a8835908ae815a042145e6/Exclude-Me-If-You-Can-Cultural-Effects-on-the-Outcomes-of-Social-Exclusion.pdf

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 17.11.2017. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus>.

Salmi, M., Mäkelä, J., Perälä, M-L., & Kestilä, L. 2012. Lapsi kasvaa kunnassa - miten kunta voi tukea lasten hyvinvointia ja vähentää syrjäytymisen riskejä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Päätöksen tueksi 1/2012. Viitattu 1.10.2017. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90826/URN_ISBN_978-952-245-690-8.pdf?sequence=1

Sosiaali- ja terveysministeriö. STM. 2012. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma KASTE 2012-2015. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:1. Helsinki. 23. Viitattu 5.1.2017. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74066/STM_2012_%20KASTE_FI_uusi.pdf?sequence=1

Sosiaali- ja terveysministeriö. STM. 2016. Syrjäytymistä vähentävä toimenpideohjelma. Viitattu 21.11.2016. <http://stm.fi/documents/1271139/1448516/Syrj%C3%A4ytymisen+v%C3%A4hent%C3%A4minen+loppuarvio+16.4.2015+%284%29.pdf/2e6be4ae-72a5-4c94-a1ff-7ae2e389af04>

Strandell, H. 2010. Nuorisotutkimuksen verkkokanava. Lasten tutkimuksen etiikka tiedon tulkinnan kannalta: Samanlaista vai erilaista verrattuna aikuisten tutkimukseen? Viitattu 5.1.2017. <http://www.kommentti.fi/kolumnit/lasten-tutkimuksen-etikka-tiedon-tulkinnan-kannalta-samanlaista-vai-erilaista-verrattuna-a>

Suomen virallinen tilasto. SVT. 2016. Esi- ja peruskouluopetus. Viitattu: 3.1.2017. http://www.stat.fi/til/pop/2016/pop_2016_2016-11-14_tie_001_fi.html

Tampereen yliopisto. 2013. Eettiset periaatteet. Tutkittavien itsemääräämisoikeus. 69. Viitattu 5.1.2017. <http://www.uta.fi/tutkimus/etiikka/periaatteet/itsem.html>

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2015. Monialainen yhteistyö. Viitattu 20.4.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/palvelutarpeen-arviointi-ja-asiakkuus/monialainen-yhteistyö>

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. THL. 2016. Nuorten syrjäytyminen. Viitattu 4.1.2017. https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/nuorten-syrjautyminen

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. THL 2017a. Lasten Kaste. Viitattu 5.1.2017. https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/ajankohtaista/ohjelmat/lasten_kaste

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. THL 2017b. Hyvinvointi. 2017. Viitattu 31.10.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL. 2017c. Kouluterveyskysely. Uusimaa. Viitattu 4.1.2017. <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely/tulokset/tulokset-alueittain/etela-suomi/uusimaa>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL 2017d. Indikaattori: Tuntee, että elämällä on päämäärä ja tarkoitus, %. Viitattu 6.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL 2017e. Indikaattori: Erittäin tyytyväinen elämäänsä, %. Viitattu 6.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk4/summary_perustulokset

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL 2017f. Indikaattori: Mahdollisuus keskustella koulussa aikuisen kanssa mieltä painavista asioista, %. Viitattu 6.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk4/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=199420&mittarit_1=199900&mittarit_2=200132

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL 2017g. Indikaattori: Saanut tukea ja apua hyvinvointiin kouluterveydenhoitajalta lukuvuoden aikana, %. Viitattu 6.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=199420&mittarit_1=199900&mittarit_2=199369&vuosi_2017_0=v2017

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL 2017h. Indikaattori: Ei yhtään hyvää kaveria, %. Viitattu 6.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk4/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=200138&mittarit_1=200089&mittarit_2=187203

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL. 2017i. Indikaattori: Ei yhtään läheistä ystävää, %. Viitattu 6.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=200138&mittarit_1=199281&mittarit_2=200554&vuosi_2017_0=v2017

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL 2017j. Kouluterveyskyselyn aikasarjat 2006-201. Viitattu 22.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/fact_ktk_ktk1?row=measure-200138.&row=measure-200101.200345.200287.199398.200089.199281.187196.200386.200280.200144.200264.199843.200516.200573.199990.199851.199900.199350.199325.199937.199261.200129.199610.199682.199907.200283.199761.199503.199752.199884.202791.&row=187203L&column=time-199465&column=stage_of_stady-161293.161123.161219.#

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL. 2017k. Indikaattori: Ei koe olevansa tärkeä osa koulu- eikä luokkayhteisöä, % . Viitattu 6.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=200138&mittarit_1=200345&mittarit_2=199868&vuosi_2017_0=v2017

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL. 2017l. Indikaattori: Kokee olevansa tärkeä osa suomalaista yhteiskuntaa, %. Viitattu 6.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=200138&mittarit_1=200345&mittarit_2=199693&vuosi_2017_0=v2017

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL. 2017m. Indikaattori: Kokenut syrjivää kiusaamista koulussa tai vapaa-ajalla lukuvuoden aikana, %. Viitattu 6.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk4/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=199799&mittarit_1=199907&mittarit_2=199701

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. THL. 2017n. Indikaattori: Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa, %. Viitattu 6.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=199799&mittarit_1=199682&mittarit_2=200493&vuosi_2017_0=v2017

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. THL. 2017o. Indikaattori: Viettää aikaa harrastuksen parissa vähintään kerran viikossa, %. Viitattu 6.11.2017. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk4/summary_perustulokset?alue_0=87869&mittarit_0=200138&mittarit_1=199398&mittarit_2=187203

Tilastokeskus. 2016a. Virtual Statistic. Haastatteleamalla kerättävän tiedon luonne. Viitattu 19.12.2016. <https://www.stat.fi/virsta/tkeruu/01/01/>

Tilastokeskus. 2016b. Virtual Statistic. Laadullisen ja määrällisen tutkimuksen erot. Viitattu 19.12.2016. <https://www.stat.fi/virsta/tkeruu/01/07/>

Tilastokeskus. 2016c. Virtual Statistic. Ryhmähaastattelu. Viitattu 19.12.2016. <https://www.stat.fi/virsta/tkeruu/04/05/>

Tilastokeskus. 2016d. Virtual Statistic. Puolistrukturoitu haastattelu. Viitattu 19.12.2016. <https://www.stat.fi/virsta/tkeruu/04/02/>

Unicef. 2016. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Viitattu 2.1.2017. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.

World Health Organization. WHO. 2014. Investing in children: the European child and adolescent health strategy 2015-2020. Regional Committee for Europe, 64th session. Denmark: 2014. Viitattu 5.1.2017. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/253729/64wd12e_InvestCAHstrategy_140440.pdf?ua=1

World Health Organization. WHO. 2017a. Programmes. Health for the world's adolescents. Viitattu 4.1.2017. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/112750/1/WHO_FWC_MCA_14.05_eng.pdf?ua=1

World Health Organization. WHO. 2017b. School and youth health - Global school health initiative. Viitattu 3.1.2017. http://www.who.int/school_youth_health/gshi/en/

Julkaisemattomat lähteet

Junttila, N. 2017. Yksin ja yhdessä. Skoopin koulutus. Viitattu 9.10.2017.

Kuviot

Kuvio 1: Aineiston keruu	42
Kuvio 2: Vastanneiden lukumäärä	50
Kuvio 3: Mitä syrjäytyminen on?	52
Kuvio 4: Minkälaiset tekijät aiheuttavat syrjäytymistä?	53
Kuvio 5: Miten syrjäytymistä voitaisiin ennaltaehkäistä?	57
Kuvio 6: Suositukset	71

Liitteet

Liite 1: Tutkimuslupa.....	78
Liite 2: Sisällön analyysin vaiheita	79

Liite 1: Tutkimuslupa

Huomenta

Tutkimuslupahakemuksenne käsiteltiin 15.3.17 pidetyssä tulosaluekokouksessa (4/2017 § 17):

”Tutkimuslupa opinnäytetyötä varten.

Aiheena on lasten ja nuorten mielenterveyden tukeminen sekä syrjäytymisen ehkäisy erityisesti koulu-terveydenhoitajan näkökulmasta.

Aineisto kerätään ryhmähaastatteluna Rajamäen alakoulun oppilailta, Nurmijärven koulu- ja opiskeluterveydenhoitajilta sekä monialaisiin palaverihin osallistuvilta eri ammattiryhmien edustajilta. Rajamäen yläkoulun oppilaille tehdään yksilöhaastattelu. Haastatteluista informoidaan haastateltavien vanhempia ja varmistetaan, ettei heillä ole mitään haastatteluja vastaan.

Aineiston keruussa ja analysoinnissa huolehditaan haastateltavien anonyymiydestä ja noudatetaan terveydenhoitoalalla vallitsevia salassapitovelvoitteita.

Päätös: Tulosaluekokous hyväksyy tutkimuslupahakemuksen. Kopio lopputyöstä pyydetään myös tulosaluekokoukseen nähtäväksi.”

Terveisin

Riitta Sorvari

Ystävällisin terveisin

Riitta Sorvari

johdon sihteeri

Nurmijärven kunta

Sosiaali- ja terveystoimen toimiala

Sairaalantie 2, 01900 Nurmijärvi

puh. 040 317 2220

e-mail riitta.sorvari@nurmijarvi.fi

Liite 2: Sisällön analyysin vaiheita

